

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

Ona Daukšienė

MOTIEJAUS KAZIMIERO SARBIEVIJAUS RELIGINĖ POEZIJA

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, filologija (04 H), lietuvių literatūra (H 5903)

Vilnius, 2014

Disertacija parengta 2010–2013 metais Lietuvių literatūros ir tautosakos institute.

Mokslinė vadovė:

prof. habil. dr. Eugenija Ulčinaitė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H, lietuvių literatūra – H 5903)

TURINYS

1. ĮVADAS.....	5
1.1. Tyrimo objektas ir šaltiniai.....	5
1.2. Darbo problema.....	6
1.3. Darbo tikslas ir uždaviniai.....	7
1.4. Tyrimų apžvalga.....	9
1.5. Temos naujumas ir aktualumas.....	14
1.6. Tyrimo metodologija.....	15
1.7. Disertacijos sandara.....	18
1.8. Ginamieji teiginiai.....	20
1.9. Disertacijos teiginių pagrindimas.....	21
2. SARBIEVIJAUS RELIGINĖS POEZIJOS YPATUMAI IR KLASIFIKAVIMO PROBLEMOS.....	24
3. <i>DIVA VIRGO MATER</i> : ODĖS IR EPODĖS ŠVENČIAUSIAJAI MERGELEI MARIJAI.....	27
3.1. Sarbievijaus marijinės tematikos kūrinų aprėptis.....	27
3.2. Ištakos ir įtakos: ne vien Horacijus.....	28
3.3. <i>Ave maris stella</i>	38
3.4. <i>Quattuor leucae Virginis Matris</i>	45
3.4.1. Trakų Dievo Motina ir Sarbievijaus „Keturios mylios“	45
3.4.2. <i>Prima leuca seu Ponari</i>	48
3.4.3. <i>Secunda leuca seu Vaca</i>	50
3.4.4. <i>Tertia leuca seu Vicus Galli</i>	57
3.4.5. <i>Quarta leuca seu Troci</i>	60
4. <i>NON HUMILI SONO</i> : BREVIJORIAUS HIMNŲ TAISYTOJO STILIUS.....	67
4.1. Sarbievijus ir Urbono VIII himnų reforma.....	67
4.2. Raudonosios jūros perėjimo motyvo plėtotė.....	72
4.3. Potridentinės vaizduosenos atspindžiai vėlesniuose tekstuose.....	80

5. <i>URIT ME PATRIAE DECOR: DANGAUS TĖVYNĖS ILGESIO RAIŠKA</i>	82
5. 1. <i>Adspiratio ad caelestem patriam</i> : „augustiniškasis“ topas.....	82
5. 2. Topo variacijos XVI–XVII a. lotyniškoje religinėje poezijoje.....	85
5. 3. Augustiniškų įvaizdžių tolesnė sklaida ir Sarbievijaus poveikis....	95
6. <i>LUDI AMORIS DIVINI: KONCEPTAS IR GIESMIŲ GIESMĖ</i>	105
6.1. <i>Discors concordia seu concors discordia</i> XVII a. jėzuitų kūryboje.....	105
6.2. „Nedarniai daėnios“ Giesmių giesmės parafrazės.....	118
7. IŠVADOS.....	129
8. ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	132

1. ĮVADAS

1. 1. Tyrimo objektas ir šaltiniai

Pagrindinis tyrimo objektas – lotyniškai rašiusio žymiausio LDK poeto Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus religinio turinio poezija: odės, epodės, epigramos.

Aptariant pagrindinės temos definiciją „religinė poezija“, atkreiptinas dėmesys, kad religinės arba, konkretizuojant Vakarų tradicijos objektą, krikščioniškosios poezijos apibrėžtys pasaulio ir lietuvių literatūros kritikoje bei teologinėje literatūroje ją apibūdina kaip vieną iš seniausių literatūros žanrų, poetinę antgamties slėpinių išvalgą, išreiškiančią natūraliai krikščioniškos sielos jausmus, atspindinčią akivaizdžias pastangas religiškai motyvuoti žmogų, atskleisti jo santykį su Dievu. Joje atpažįstama autentiška susitikimo su dieviškumu patirties išraiška, kuriai formuoti įtakos turi krikščioniškosios teologijos dėmenys. Krikščioniškosios religinės poezijos ištakos siejamos su Senuoju Testamentu, ypač su vadinamosiomis poetinėmis jo knygomis, priskiriamomis biblinės poezijos žanrui, skirtingam nei biblinis naratyvas, ieškoma poezijos kaip tokios ir religijos tarpusavio sąsajų.

Kaip literatūrologinių tyrimų objektas religinė poezija syja su Biblijos studijomis, teologija, tarpdisciplininiais religiniais dailės ir muzikos aspektais, senais ir autentiškais religinės poezijos žanrais (giesme, himnu, psalme), vartojamais tiek asmeninėje, tiek ir bendruomeninėje dievogarboje.¹

¹ Formuluoiant tyrimo temos apibrėžtis remtasi įvairiais užsienio ir lietuvių autorių darbais, iš jų paminėtini: Eavan Boland, „Religion and Poetry“, *The Furrow*, December 1982, t. 33, Nr. 12, p. 743–750; W. Evenepoel, „The place of poetry in Latin Christianity“, in: *Early Christian Poetry. A Collection of Essays*, edited by J. den Boeft and A. Hilhorst, Leiden: E. J. Brill, 1993, *passim*; Christian Wiman, „Notes on Poetry and Religion“, *Harvard Divinity Bulletin*, Winter 2007, t. 35, Nr. 1; James Matthew Wilson, „Four Ways of Encountering Poetry and Religion“, *Contemporary Poetry Review*, 6/15/2006; W. Barry, „Hebrew poetry of Old Testament“, *The Catholic Encyclopedia*, New York: Robert Appleton Company, retrieved September 28, 2013 from New Advent: <http://www.newadvent.org/cathen/12174b.htm>, [žiūrėta 2013-09-21]; Robert Alter, *The Art of Biblical poetry*, revised and updated, New York: Basic Books, 2011, *passim*; Dalia Čiočytė, „Religinė poezija“, in: Lietuvių literatūros enciklopedija, Vilnius: LLTI, 2001, p. 417; Vladas Kulbokas, „Baigiant“, in: *Lietuvių religinė poezija*, Putnam, 1982, p. 264; Aurelija Mykolaitytė, „Religinės savimonės atspindžiai XIX amžiaus lietuvių poezijoje“, *Soter*, 2005, Nr. 15 (43), p. 203; Antanas Tyruolis, „Lietuvių religinė poezija“, *Aidai: mėnesinis kultūros žurnalas*, 1984, Nr. 1 (sausis-vasaris), p. 63;

Tyrimo šaltiniai – tyrinėjamos Sarbievijaus religinės tematikos odės iš *Lyricorum libri* (Lyr. I, 19; II, 5, 11, 13, 14, 18, 19, 21, 25, 26; III, 2; IV, 7, 17–22, 25, 27) epodės iš *Liber epodon* (Ep. 3–6, 9–12), religinės epigramos, daugiausia Giesmių Giesmės motyvais, iš *Liber epigrammatum* (2, 4, 7, 8–11, 13–20, 23–40, 85, 87, 104, 105, 110, etc.). Iš pasirinktųjų tyrimui Sarbievijaus kūrinų pagrindinis mokslinis dėmesys telkiamas į daugiausia iki šiol neatskleistų intertekstinių sąsajų apimančias odes, epodes ir epigramas.

Darbe tiriamų kūrinų barokinis intertekstualumas implikuoja būtinybę praplėsti šaltinių lauką įvairių epochų krikščioniškosios poezijos kūriniais, formuojančiais Sarbievijaus tekstų pobūdį ir lemiančiais jų daugialypumą. Dėl šių ypatumų religinė poezija yra kone įdomiausia ir sudėtingiausia Sarbievijaus poetinio palikimo dalis. Taigi tarp pagalbinių šaltinių patenka lotyniškoji Biblija (*Versio Vulgata*) ir gausūs įvairių amžių bei autorių tekstai: tiek poetiniai, tiek proziniai, aprėpiantys vėlyvąją Antiką, Viduramžius, Renesansą ir Baroką, dariusieji tiesioginę ar netiesioginę įtaką Sarbievijui.

1. 2. Darbo problema

Nors nemaža dalis Sarbievijaus lyrinės bei epigraminės poezijos išversta į lietuvių kalbą ir per paskutinius dešimtmečius Lietuvoje gerokai padaugėjo lietuviškų jo kūrybos tyrimų, tebeegzistuoja šio autoriaus tekstų, ypač religinės tematikos, adekvataus suvokimo problema. Sovietmečiu susiklosčiusi tradicija – iš senosios LDK literatūros mokslinių tyrimų lauko eliminuoti religinio turinio tekstų analizę – gerokai nuskurdino Renesanso ir Baroko literatūroje reprezentuojamų krikščioniškosios kultūros ženklų atpažinimo galimybes. Šiandienė šios srities tyrimų padėtis Lietuvoje ir Lenkijoje tebelieka mažų mažiausiai paradoksali: religinei literatūrai nagrinėti jau trečias dešimtmetis nebėra jokių apribojimų, atsiranda naujų rimtų sarbievistikos studijų, tačiau

Ernesta Juknytė, „Modernioji religinė sąmonė lietuvių egzodo poezijoje“, daktaro disertacija, Vilnius: VU, 2010, prieiga: http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2010~D_20100426_163037-05268/DS.005.0.01.ETD [žiūrėta 2013-04-11] ir kt.

nemažai svarbių Sarbievijaus religinės poezijos aspektų tebelieka *terra incognita*.

Baroko tekstus tiriant visuomet svarbus tarpsdisciplininis dėmuo: gilinantis į kurios nors vienos meno ir kultūros srities (literatūros, muzikos, dailės) reiškinius tenka dairytis ir į kitas; ypač glaudūs ryšiai sieja šios epochos literatūrą ir dailę. Todėl Sarbievijaus tekstų tinkamo perskaitymo problema aktuali ne tik filologams, bet ir kitų susijusių sričių mokslininkams, LDK Baroko arba jam artimų epochų tyrėjams.

Darbe, pritaikant metodus, tinkamus Sarbievijaus religinės poezijos daugiasluoksniškumui atskleisti, siekiama nuodugniai išgvildinti mažai tyrinėtus ar visai netyrinėtus Sarbievijaus religinio turinio tekstų aspektus. Sarbievijaus religinę poeziją atverti gilesniam pažinimui tikimasi atsekant kiek įmanoma daugiau galimų juos formuojančių šaltinių, išryškinant ir lyginant iki šiol nepastebėtas arba kol kas išsamiai neaptartas šio autoriaus kūrybinių intertekstines sąsajas: su bibliniais šaltiniais, amžininkų ar ankstesnių epochų krikščionių autorių kūriniais, Vakarų himnodijos bei krikščioniškosios poezijos apskritai raidos tendencijomis. Tokio pobūdžio tyrimas suponuoja galimybę užpildyti ir dar vieną lietuviškosios sarbievistikos spragą ir patyrinėti, kokią galimą įtaką šio lotyniškai rašiusio autoriaus jėzuito, tradiciškai laikomo žymiausiu XVI a. LDK poetu, tekstai darė Baroko amžiuje besiformavusios lietuvių religinės poezijos tendencijoms.

1. 3. Darbo tikslas ir uždaviniai

Darbo tikslas – ištirti mokslininkų dar netirtus ir plačiau išanalizuoti jau pastebėtus prasminius, verbalinius, vaizdinius elementus, formuojančius daugiasluksnį, intertekstualų, daugiakultūrį Sarbievijaus religinės tematikos tekstų pobūdį, joje atspindimus krikščioniškosios poezijos raidos etapus nuo pat vėlyvosios Antikos, Sarbievijaus kūrybos poveikį amžininkams ir tolesnę šios įtakos sklaidą.

Siekiant pagrindinio užsibrėžto tikslo, keliami šie **uždaviniai**:

1. išsiaiškinti, kokią įtaką tiriamosios tematikos Sarbievijaus poezijai galėjo padaryti nuo pat krikščionybės įsitvirtinimo pradžios Europoje besiformavusi Vakarų himnodijos tradicija, pirmųjų dar vėlyvojoje Antikoje ir ankstyvaisiais Viduramžiais lotyniškai rašiusių krikščionių autorių kūriniai ir jų įtvirtintas antikinės literatūros modelių „sukrikščioninimo“, antikinių ir bibliinių šaltinių pritaikymo naujame kūrinyje principas;
2. išnagrinėti tiesiogines ir konkrečiais pavyzdžiais įrodomas sąsajas su religinę poeziją kūrusių Vakarų Europos Renesanso ir Baroko autorių kūriniais;
3. surasti ir ištirti Tridento Susirinkimo krikščioniškajam menui ir poezijai iškeltų uždavinių realizacijos, jėzuitiškojo dvasingumo konkrečias apraiškas Sarbievijaus religinės tematikos eilėse ir jų atitikmenis amžininkų jėzuitų poezijoje;
4. išanalizuoti, kokius ligšiolinių tyrėjų nepastebėtus intertekstinius lygmenis, užšifruotus antikinės eilėdaros ir stilistikos priedanga, slepia Sarbievijaus poezijos tekstai, formaliai galintys pasirodyti vien „plokščios“ parodijos, tikslūs konkrečių Horacijaus giesmių ar kitų Antikos poetų eilėraščių atliepiniai;
5. ištirti galimą nagrinėjamų Sarbievijaus kūrinių įtaką lotyniškajai jėzuitų poezijai ir lietuviškųjų religinio turinio poetinių tekstų raidai, išryškinti Sarbievijaus religinę poeziją kaip integralią lietuvių krikščioniškosios poezijos dalį;
6. įvertinti Sarbievijaus religinės poezijos vietą ir vertę visos jo kūrybos kontekste.

1. 4. Tyrimų apžvalga

Tyrinėjant įvairius Renesanso ir Baroko religinius poetinius tekstus ne sykį buvo įsitikinta, kad religiniai Sarbievijaus poezijos tekstai išsiskiria ir bendrame XVII a. lotyniškosios poezijos kontekste: jie itin daugialypiai, intertekstualūs, aprėpiantys ir jungiantys įvairius krikščioniškosios tradicijos elementus.

Kita vertus, pagrindiniai Sarbievijaus kūrybos tyrėjai – Lietuvos ir Lenkijos mokslininkai – „tradiiciškai“ nekoncentruodavo dėmesio į šiame darbe tiriamą religinę jo poezijos dalį. XX amžiaus antroje pusėje tai lėmė ir sovietmečio primesti apribojimai tyrėjams, religinę tematiką apskritai eliminavę iš galimų tyrimų lauko sovietinėje Lietuvoje ir iš dalies – socialistinėje Lenkijoje.

Religine Sarbievijaus poezijos problematika Lenkijoje labiau susidomėta pastaraisiais dešimtmečiais. Nuosekliu ir sistemingu to dėmesio nepavadinant, vis dėlto imta gilintis į kai kuriuos Sarbievijaus religinės poezijos aspektus, nagrinėti pavienius šios tematikos kūrinius. Józefas Warszawskis išsamioje Sarbievijaus Romos (1622–1625) laikotarpiui skirtoje studijoje² pastebėjo reikšmingas kai kurių Sarbievijaus religinių odžių sąsajas su konkrečiais liturginiais himnais, Jadwiga Kotarska³ įžvelgė Viduramžių madrigalo formą Sarbievijaus sukurtame Marijos ir Jėzaus dialoge ir nagrinėjo erotinių įvaizdžių alegorizavimą jo poetinėse Giesmių giesmės parafrazėse, Alexanderis Mikołajczakas⁴ įvairiais aspektais analizavo Sarbievijaus epigramas, taip pat ir religines. Lenkų mokslininkų jėzuitų, visų pirma Jaceko Bolewskio ir Paweło Kapustos⁵, darbuose įžvalgiai tyrinėjama Sarbievijaus

² Józef Warszawski TJ, „*Dramat rzymski*“ *Macieja Kazimierza Sarbiewskiego TJ (1622–1625)*, studium literacko-biograficzne, Rzym: Typis Pontificiae Universitatis Gregoriana, 1984.

³ Jadwiga Kotarska, *Erotyk staropolski*. Inspiracje i odmiany, Wrocław: Polska Akademia Nauk, 1980.

⁴ Alexander Wojciech Mikołajczak, *Studia Sarbiewiana*, Gniezno: Gnieźnieńska Firma Wydawnicza, 1998 ir kt.

⁵ Jacek Bolewski SJ, „*Nascitur una... discors concordia*. Aspekty teologiczne twórczości Sarbiewskiego“, in: *Nauka z poezji Macieja Kazimierza Sarbiewskiego SJ*, Warszawa: Bobolanum, 1995, 87–111; taip pat žr.: Jacek Bolewski SJ, Paweł Kapusta SJ, „M. C. Sarbiewski’s Fabular theology“, *Mathias Casimirus Sarbivius in cultura Lithuaniae, Poloniae, Europae / Motiejus Kazimieras Sarbievijus Lietuvos, Lenkijos, Europos kultūroje*, Vilnius: LLTI, 1998, 137–154.

kūrybos, ypač koncepto ir jo poetinės raiškos, teologija. Tyrėjos Elwiros Buszewicz moksliniai interesai kartais tiesiogiai krypta į religinius Sarbievijaus tekstus: jos darbuose galima rasti nuorodų, siejančių šiuos kūrinis su patristine literatūra, ispanų poeto mistiko Luiso de Leono kūryba, tačiau šios mokslininkės darbuose dažniausiai tenkinamasi paviršiniu, aprašomuoju konkrečių kūrinių aptarimu, nepateikiant įdomesnės analizės nei gilesnių teorinių įžvalgų⁶. Dangaus tėvynės ilgesio temą Sarbievijaus poezijoje yra aptaręs Piotras Urbańskis⁷, įdomią dangaus motyvo analizę pateikė Maria Łukaszewicz-Chantry savo studijoje⁸. Neseniai pasirodžioje Magdalenos Piskałos knygoje nagrinėjamos Sarbievijaus epigramos Giesmių giesmės motyvais⁹. Pastaroji studija nusipelnė bene didžiausio dėmesio – čia pagaliau pastebėtos Sarbievijaus ir kitų jėzuitų – Bidermano, Remondo, Ineso – epigramų sąsajos, nuodugniau nagrinėjama Marcialio ir Katulo įtaka „konceptiniams“ Sarbievijaus kūriniams. Taigi tam tikri Sarbievijaus religinės poezijos aspektai lenkų mokslininkų yra paliesti, tačiau išsamesnių šios tematikos tyrimų stygius tebejučiamas¹⁰. Nėra nė vienos stambesnės būtent šiai temai skirtos studijos nei monografijos. Metodologijos požiūriu lenkų mokslininkų darbai nėra kuo nors nauji ar originalūs – tik minėtame Piskałos darbe atskleidžiama kiek daugiau ir įdomesnių intertekstinių aspektų. Vis dėlto verta pažymėti, kad paskutiniaisiais dešimtmečiais jau pamažu randasi daugiau darbų, skirtų tegu ir ne išimtinai Sarbievijaus, bet apskritai lenkų senajai

⁶ Elwira Buszewiczowa, „Homo religiosus w świecie złądy (Myśli o Bogu, doczesności i wieczności w liryce Macieja Kazimierza Sarbiewskiego)“, *Rocznik Komisji historycznoliterackiej*, t. 31–32, Kraków: Wydawnictwo oddziału Polskiej Akademii nauk, 1997; Elwira Buszewicz, „Maciej Kazimierz Sarbiewski – *Ody* refleksyjne i religijne“, *Lektury polonistyczne*, (serija *Średniowiecze-Renesans-Barok*), Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych, 1999; Idem, *Sarmacki Horacy i jego liryka*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 2006.

⁷ Piotr Urbański, *Natura i laska w poezji polskiego baroku*. Okres potrydencki, Kielce: Wydawnictwo Szumacher, 1996.

⁸ Maria Łukaszewicz-Chantry, *Trzy nieba. Przestrzeń sakralna w liryce Macieja Kazimierza Sarbiewskiego*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002.

⁹ Magdalena Piskała, *Boże miłości i wstydlive dowcipy. Studia nad epigramatyczną twórczością Macieja Kazimierza Sarbiewskiego i Alberta Inesa*, Warszawa: IBL, Stowarzyszenie Pro cultura litteraria, 2009.

¹⁰ Ypač stinga tokių išsamių studijų, kokių jau prieš keletą dešimtmečių sulaukė dažnai su Sarbievijumi lyginamo jo amžininko, kito „krikščionių Horacijaus“, vokiečių jėzuito Jacobo Balde's religinė poezija (pvz., Martin Heinrich Müller, „*Parodia Christiana*“, Studien zu Jacob Baldes Odendichtung, Zürich: Juris-Verlag, 1964; Urs Herzog, *Divina Poesis*, Studien zu Jacob Baldes Geistlicher Odendichtung, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1976 ir kt.).

religinei poezijai, kuriuose imama įžvelgti iki šiol neakcentuotas jungtis su ispanų mistine poezija ir kitomis Vakarų tradicijos įtakomis¹¹.

Lietuvoje Sarbievijus kaip žymiausias lotyniškosios literatūros atstovas minimas nuo XIX a.¹². Lietuvių literatūros kontekste Sarbievijaus kūrybą yra aptarę Liudvikas Jucevičius¹³, Jurgis Lebedys¹⁴, Albinas Jovaišas¹⁵. Analitinių tyrimų ėmė rasti tik XX a. viduryje. Pirmasis nuodugniau Sarbievijaus kūrinį tirti pradėjo Marcelinas Ročka, paskelbęs straipsnį apie jo teorinius veikalus¹⁶. Tyrinėdamas klasicizmo problemas fragmentiškai Sarbievijaus kūrybą yra aptaręs Leonas Gineitis¹⁷, rengdama studiją apie teatrą – Vanda Zaborskaitė¹⁸.

Tyrimų pagausėjo XX a. pab. – XXI a. pr.¹⁹ Daugiausia darbų, kuriuose analizuojami Sarbievijaus poetiniai ir teoriniai veikalai, yra paskelbusi Eugenija Ulčिनaitė²⁰. Įvairius Sarbievijaus kūrybos ir gyvenimo aspektus yra

¹¹ Paminėtini mūsų kontekstui aktualūs straipsniai leidinyje *Iberian and Slavonic Culture: Contact and Comparison*, edited and with an introduction by Beata Elżbieta Cieszyńska, Lisbon: CompaRes, 2007: Danuta Künstler-Langner, „The Spanish Inspiration of Polish Seventeenth Century Poetry in Context of Spanish Culture of Meditation“, p. 285–291; Ewa Cybulska, „Mystical Motives in Polish Seventeenth Century Poetry in Context of Spanish Culture of Meditation“, p. 292–301; taip pat žr. angelo motyvui Baroko poezijoje skirtą Danutos Künstler-Langner studiją *Anioł w poezji baroku. Dzieje postaci w kulturze dawnej Europy*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2007.

¹² Živilė Nedzinskaitė, *Tepaliks kiekvienas šlovę po savęs... Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus poetikos ir poezijos recepcija XVII–XVIII amžiaus LDK jėzuitų edukacijos sistemoje*, Vilnius: LLTI, 2011, p. 18.

¹³ Liudvikas Jucevičius, *Mokyti žemaičiai*, Vilnius: Vaga, 1975, p. 132–136.

¹⁴ Jurgis Lebedys, *Senoji lietuvių literatūra*, paruošė Juozas Girdzijauskas, Vilnius: Mokslas, 1977, p. 133–136.

¹⁵ Albinas Jovaiša, *Senoji Lietuvos literatūra*, Kaunas: Šviesa, 1999, p. 147–151.

¹⁶ Marcelinas Ročka, „Apie Sarbievijaus poetiką“, in: *Senosios lietuvių literatūros baruose*, sudarė Jonas Zinkus, Vilnius, 1971, p. 15–62; Idem, „Vilniškė Sarbievijaus poetikos dalis“, *Literatūra*, 25(3), 1983, p. 54–64.

¹⁷ Leonas Gineitis, *Klasicizmo problema lietuvių literatūroje*, Vilnius: Vaga, 1972.

¹⁸ Vanda Zaborskaitė, *Prie Lietuvos teatro ištakų: XVI–XVIII a. mokyklinis teatras*, Vilnius: Mokslas, 1981.

¹⁹ Disertacijoje nesiekama pateikti visus Sarbievijaus tyrimus Lietuvoje aprėpiančios apžvalgos, nes religinė jo poezija – specifinis objektas, ir tyrimų būtent šioje sityje nėra gausu. Čia neapartas ar nepaminėtas bendrosios sarbievistikos tyrimų pozicijas galima rasti aukščiau cituotoje Živilės Nedzinskaitės knygoje, p. 15–23.

²⁰ Eugenija Ulčिनaitė, „Koncepto teorija XVII a. retorikos moksle“, *Literatūra*, 1992, 34(3), p. 13–19; Eadem, „Sarbievijus ir Seneka: stoikų filosofija ir mąstymo paradoksai“, *Literatūra*, t. 38(3), 1996, p. 40–51; Eadem, „Sarbievski w retorykach XVII–XVIII w. na Litwie. Sprawa imitacji“, in: *Prace historyczno literackie*, Nr 17: *Oświecenie: Kultura – Myśl*, pod redakcją Juliana Platta, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1995, p. 189–201; Eadem, „Tradycja i nowatorstwo w wykładach retoryki w kolegiach jezuitów w XVII–XVIII wieku“, in: *Jezuicka ars educandi: Prace ofiarowane księdzu Profesorowi Ludwikowi Piechnikowi SJ*, Kraków: Wydawnictwo WAM Księżyca Jezuitów, 1995, p. 241–252; Eadem, *Teoria retoryczna w Polsce i na Litwie w XVII wieku: próba rekonstrukcji schematu retorycznego*, (Rozprawy Literackie), Wrocław: Zakład Narodowy im.

tyręs ar bent „užkabines“ dažnas LDK senosios literatūros tyrimų lauke triūsiantis Lietuvos mokslininkas: epigramas – Eglė Patiejūnienė²¹, atskirus Sarbėvijaus biografijos faktus – Paulius Rabikauskas²², pamokslus – Viktorija Vaitkevičiūtė²³, poezijos leidimus – Sigitas Narbutas²⁴, graikų autorių recepciją Sarbėvijaus kūryboje – Tomas Veteikis²⁵, Sarbėvijaus vaidmenį LDK politikoje – Darius Kuolys²⁶, Sarbėvijaus ir Horacijaus kūrybos santykį – Henrikas Zabulis²⁷.

Kone inertiška sovietmečio primestos tradicijos, kuri varžė religinės literatūros tyrimus, tąsa galima laikyti pateikiamame tyrimų apžvalgos konspekte ryškėjančią šios išskirtinės Sarbėvijaus kūrybos dalies tyrimų stoką. Pastaraisiais metais Lietuvoje religinius Sarbėvijaus kūrinius daugiausia tiria šios disertacijos autorė²⁸. Neseniai pasirodžiusioje monografijoje²⁹ Živilė Nedzinskaitė analizuoja kelias religines Sarbėvijaus epigramas kaip koncepto teorijos išraiškos poezijoje pavyzdžius. Eugenija Ulčinėitė pagrindines Sarbėvijaus religinės poezijos temas ir motyvus glaustai aptaria *Lietuvių literatūros istorijoje*³⁰. Kiti apie Sarbėvijų rašantys ar rašiusieji lietuviai mokslininkai (Marcelinas Ročka, Tomas Veteikis, Rita Katinaitė ir kt.) šiai

Ossolińskich, 1984; Eugenija Ulčinėitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.

²¹ Eglė Patiejūnienė, *Brevitas ornata: Mažosios literatūros formos XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

²² Paulius Rabikauskas, *Vilniaus Akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, (*Fontes historiae Universitatis Vilnensis*), Vilnius: Aidai, 2002; Idem, „Sarbėvijus Romoje“, in: *Motiejus Kazimieras Sarbėvijus Lietuvos, Lenkijos, Europos kultūroje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 51–78.

²³ Viktorija Vaitkevičiūtė, *LDK katalikiškas baroko pamokslas. Tarp ars vivendi ir ars moriendi*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.

²⁴ Sigitas Narbutas, „Sarbėvijaus poezijos leidimai XVII amžiuje“, in: *Motiejus Kazimieras Sarbėvijus Lietuvos, Lenkijos, Europos kultūroje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 289–305.

²⁵ Tomas Veteikis, *Graikų kalbos studijos ir graikiškoji kūryba Lietuvoje XVI–XVII amžiuje*, skyrius „Graikų autorių recepcija Sarbėvijaus kūryboje“, 2004, daktaro disertacija.

²⁶ Darius Kuolys, „Sarbėvijus politiniame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teatre“, in: *Motiejus Kazimieras Sarbėvijus Lietuvos, Lenkijos, Europos kultūroje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 309–330.

²⁷ Henrikas Zabulis, „Sarmatarumne Horatius an directim Horati poeta nominandus Sarbėvijus“, in: *Motiejus Kazimieras Sarbėvijus Lietuvos, Lenkijos, Europos kultūroje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 195–214.

²⁸ Paskelbtus darbus žr. šios disertacijos 1. 1. sk. „Darbo teiginių patvirtinimas“.

²⁹ Živilė Nedzinskaitė, *op. cit.*, 2011.

³⁰ Eugenija Ulčinėitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžiai*, p. 337, 338.

temai neskiria ypatingo dėmesio ir labiau domisi kitais Sarbievijaus poezijos aspektais arba teorinėmis su Sarbievijaus „Poetika“ susijusiomis problemomis.

Kalbant apie bendrą lietuvių religinės literatūros tyrimų būklę, taip pat tenka pažymėti, kad, kaip jau buvo užsiminta, sovietmečiu apskritai „literatūros ir religijos, literatūros ir teologijos santykis likdavo mokslinių aptarimų ir analizių paribuose“, o literatūroje pasitaikantys religiniai įvaizdžiai, nors ir nebuvo visiškai ignoruojami, „ilgą laiką buvo tik fragmentiška bendrų kūrybos aptarimų dalis ir nesulaukdavo atskiro dėmesio“³¹. Be abejo, daugiau dėmesio religinei lietuvių poezijos problematikai buvo skiriama išėivijos kritikoje, vis dėlto ir čia šios srities tyrimai fragmentiški, retai kada specifikuojami, nes susiduriama su paties objekto ribų problema: „Vargiai rastume kurį poetą, išskyrus gal tik išimtinai kūrusius giesmes, kurs būtų rašęs vien religinę poeziją. Bet religinis motyvas pasitaiko palyginti gana daugelio poetų kūryboj. Iš tikrųjų ne taip jau daug bus tokių, kurių poezijoje nerastum žodžio Dievas ar kurio religinio įvaizdžio, bet tai dar nereiškia, kad jis jau priklauso religinės poezijos kūrėjų gretai.“³²

Senosios religinės poezijos tyrimų spragą bent iš dalies užpildo reikšmingi XVI–XVIII a. lietuviškų giesmynų, protestantiškų ir katalikiškų, tyrimai, Nepriklausomybės metais atlikti Dainoros Pociūtės ir Miko Vaicekausko, ir šių mokslininkų parengta senųjų lietuviškų giesmių antologija³³. Aktualiai suskamba Brigitos Speičytės tyrinėjimai³⁴, kuriuose į XIX a. literatūrą žvelgiama kaip į terpę, „kurioje intensyviai vyko paveldėtos LDK kultūros vertybių, vaizduotės ir laikysenų kaita“³⁵.

³¹ Ernesta Juknytė, *op. cit.*, p. 5, aprašą žr. išn. 1..

³² Antanas Tyruolis, *op. cit.*, p. 63, aprašą žr. išn. 1.

³³ Dainora Pociūtė, *XVI–XVII a. protestantų bažnytinės giesmės: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė ir Prūsų Lietuva*, Vilnius: Pradai, 1996; Mikas Vaicekauskas, *Lietuviškos katalikiškos XVI–XVIII amžiaus giesmės (Senosios literatūros studijos)*, Vilnius: LLTI, 2005; Dainora Pociūtė, Mikas Vaicekauskas, „Lietuvių bažnytinės giesmės. XVII–XVIII amžiai“, *Giesmės dangaus miestui. XVI–XVIII amžiaus lietuvių bažnytinių giesmių antologija*, parengė D. Pociūtė-Abukevičienė ir M. Vaicekauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998; Dainora Pociūtė, „Jano Kochanowskio tekstai lietuviškuose XVI–XVII a. LDK reformatų giesmynuose“, *Senoji Lietuvos literatūra*, 2006, kn. 22, p. 119–142 ir kt.

³⁴ Žr. Brigita Speičytė, *Poetinės kultūros formos. LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje (Literatūra, 46 (1))*, Vilnius: VU leidykla, 2004.

³⁵ *Ibid.*, p. 10.

Per pastarąjį dešimtmetį lietuvių literatūrologijoje išryškėja „literatūros teologijos“ tyrimų kryptis, kuriai pirmiausia atstovauja Dalios Čiočytės, Dalios Jakaitės, Gedimino Mikelaičio straipsniai ir studijos. Juose XIX–XX a. lietuvių religinė poezija pristatoma iš literatūros teologijos, teopoetikos žiūros taško. Ši kryptis gana ryškiai dominuoja šiuolaikinės ir XIX a. religinės lietuvių literatūros tyrimų lauke.

1. 5. Temos naujumas ir aktualumas

Aukščiau pateiktoji Sarbievijaus religinės poezijos tyrimų (ar veikiau – paskirų nuobirų) apžvalga rodo, kad religinė Sarbievijaus poezija vis dar nėra detaliai ir visapusiškai išnagrinėta, nėra išleista nė viena šiai specifinei temai skirta fundamentinė studija. Lenkų mokslininkai sarbievistai itin daug dėmesio skiria Horacijaus imitavimo problemai Sarbievijaus poezijoje (nors šia smulkmeniškai išnarpliota tema vargu ar įmanoma bepasakyti ką nors esmingai nauja). Akcentuojant Sarbievijaus poezijos „horaciškumą“ neretai apeinami kiti galimi jos šaltiniai, ignoruojamos arba neįžvelgiamos krikščioniškųjų šaltinių įtakos Sarbievijaus religiniams tekstams, o religinė poezija neišskiriama kaip itin sudėtinga, vertinga ir specifinė jo poetinio palikimo dalis. Tuo tarpu „horaciškumas“ tėra vienas iš sudėtinių kalbamosios tematikos Sarbievijaus poezijos komponentų, o religinės tematikos Sarbievijaus eilėraščiuose ne mažiau svarbūs ir iš krikščioniškųjų šaltinių kildintini elementai.

Dėl religinius Sarbievijaus tekstus formuojančių įvairių kultūrinių sluoksnių juose sąveikauja begalė šaltinių, persipinančių skirtingais teksto lygmenimis ir formuojančių įvairias gausių intertekstų pakopas. Jas nagrinėti įmanu labai pamažu, sluoksnis po sluoksnio, lukštenant paslėptas egzegetines prasmes, alegorijas, naujai perrašytus religinėje literatūroje nuo amžių prigijusius poetizmus ar jais uždangstytus ikonografinius siužetus. Visa tai kalbamos tematikos poeziją išskiria iš vadinamųjų filosofinių ar grynujų proginių Sarbievijaus kūrinų.

Šis pirmasis išsamus mokslinis darbas, išimtinai orientuotas į Sarbievijaus religinę poeziją, tikimasi, padės įvairių sričių filologams, literatūros ir kultūros istorikams, dailėtyrininkams, teologams atpažinti „užkoduotuose“ XVII amžiaus religinės poezijos tekstuose liudijamus krikščioniškosios poezijos raidos tarpnius, į LDK diskursą perkeltus europinės krikščioniškosios kultūros elementus, suaktualinti Baroko poezijos perskaitymo galimybes.

1. 6. Tyrimo metodologija

Pagrindinės darbe naudojamos metodologinės priegios – **intertekstinė**, **hermeneutinė** ir **lyginamoji**. Jas pasitelkiant analizuojami Sarbievijaus religinės poezijos tekstai, tirama, kokią iš įvairių šaltinių atėjusių intertekstų gausybę jie gali aprėpti; kaip iš skirtingų amžių ir autorių atėję kalbos modeliai ir simboliai Sarbievijaus tekste transformuojami, įpinami į naujojo teksto audinį; kurie semantiniai klodai išlieka pastovūs, kurie pakinta ir galimai daro įtaką vėlesniems, be kitų – ir lietuvių religiniams XVIII–XIX a. poetiniams tekstams.

Kiti, pagalbiniai, tekstai analizuojami **retrospektyviai**, lyginant Sarbievijaus poezijoje atsikartojančius iš įvairių šaltinių atėjusius motyvus. Taip pat pasitelkiami tradiciniai **analizės** ir **sintezės** metodai.

Sarbievijaus religinių kūrinių sudėtinga sandara ir intertekstualumas (leidžiantys nuspėti ankstesnius, ne tik antikinių, bet ir įvairių amžių krikščioniškų tekstų padiktuotus vaizdus bei simbolius) suponuoja tyrimo metodą, prie kurio atveda pati tiriama medžiaga: skaidyti tekstą atskirais segmentais, už formalios horacijinės struktūros elementų ieškant giliau paslėptų, barokine „vizualine retorika“³⁶ uždangstytų pastoviųjų krikščioniškų

³⁶ Terminas paprastai vartojamas dailės kūrinių, ypač sakraliųjų, įtaigumą stiprinančioms priemonėms nusakyti (plg. *Gyvas žodis, gyvas vaizdas. Fabijono Birkowskio pamokslas apie šventuosius atvaizdus*, sudarė Tojana Račiūnaitė, autoriai Arūnas Sverdiolas, Tojana Račiūnaitė, Sigita Maslauskaitė, Gabija Surdokaitė, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 183), vis dėlto jis atrodo labai tinkamas

simbolių; atsekant vieną ar kitą vaizdą inspiruoti galėjusius ankstyvesnius šaltinius, pasekti jų plėtrą konkrečiame Sarbievijaus tekste ir vartoseną kituose to paties autoriaus, amžininkų bei vėlesniuose tekstuose, taip pat vienalaikiuose dailės kūriniuose. Taigi medžiaga visų pirma veda prie postruktūralistinės intertekstualumo teorijos, kurios požiūriu, „nuoroda į kitą tekstą, kuris gali egzistuoti to paties autoriaus tekstuose, kitame [gretimame] mene, gretimame diskurse arba ankstesnėje (ir net vėlesnėje) literatūroje, visiškai arba iš dalies formuoja teksto prasmę“³⁷. Sukonkretintas šios teorijos objektas – tekstas „kaip tarpusavio sąveikos su kitais tekstaais procesas“³⁸, atliepia mūsų darbo medžiagos tyrimams itin parankų Roland'o Barthes'o teiginį, kad „kiekvienas tekstas yra praeities citatų audinys“³⁹. Vadovaujantis tokia prieiga prie teksto, anot Melnikovos, skaitytojas privalęs turėti ir literatūrinę kompetenciją, apimančią mitologijos, literatūros temų pažinimą ir t. t.⁴⁰ Intertekstinė žiūra itin tinka tirti Baroko literatūrai, savotiškam postmodernizmo analogui XVII amžiuje.

O „literatūrinės kompetencijos“ svarbą liudija ne tik neįmanomumas nagrinėti Sarbievijaus religinę poeziją nesusipažinus su Vakarų Europos religinės poezijos raidos nuo vėlyvosios Antikos tendencijomis, bet ir sunkumas neišmanant Baroko religinės poezijos bandyti analizuoti, pavyzdžiui, XIX a. lietuvių krikščioniškąją poeziją. Tarkime, XIX a. lietuvių poetų religiniuose kūriniuose atsekant intertekstinius iš Baroko literatūros atėjusius teksto segmentus ir jų prasmes, formuojančias bendrą kūrinio prasmę, darosi akivaizdu, kad nepakanka pastarųjų poetų reflektivaus žvilgsnio į dangų aiškinti vien romantizmo epochos estetika. Pvz., Vienažindžio „žvaigždėms grįstas kelias“, „dangiškas rūmas“, „gražus gražus tolimasis dangus“ – įvaizdžiai, itin mėgti Baroko poetų, o į dangų ilgesingai besidairančio Sarbievijaus 3 epodės lyrinio subjekto net kalbinė raiška beveik nesiskiria nuo

apibūdinti ir Baroko žodinių tekstų stilistikai, pretenduojančiai į regimąją raišką. Tokią dvejopą vartoseną atspindi ir jo „dualistinė“ prigimtis: „retorika“ tiesiogine prasme siejama su rašytiniu ar sakytiniu tekstu, o „vizualinis“ – su dailės kūriniu.

³⁷ Irina Melnikova, *Intertekstualumas. Teorija ir praktika*, Vilnius: VU leidykla, 2003, p. 19.

³⁸ *Ibid.*, p. 19–20.

³⁹ Cit. iš *ibid.*, p. 33.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 24.

tariamai romantinio „pasaulio sielvarto“ kankinamo Vienužio-Vienažindžio subjekto raudos. *Homo religiosus* ar, konkretinant, *homo Christianus* visų amžių religinėje literatūroje suvokė savo ilgesio *fons et origo*, ir to neįsisąmoninusių literatūrologų samprotavimai tiesiog liudija tam tikrą kai kurių teorijų nepajėgumą, kai bandoma sprauti į siaurus laiko rėmus diskursą, aprėpiantį daugybę intertekstinių-istorinių-kultūrinių sluoksnių. Tai turbūt galioja kalbant apie visų amžių religinės poezijos tekstus, bet ypač – Baroko, nes jų perskaityti be „literatūrinės kompetencijos“ iš esmės neįmanoma. Iš čia kyla ir hermeneutinio diskurso reikmė, nes Baroko tekstus, ypač kitakalbius, skaitome panašiai kaip, anot Hanso Georgo Gadamerio, mokydamesi svetimų kalbų iš pradžių „konstruojame“ sakinį ir tik paskui mėginame suprasti atskirų sakinių dalių kalbinę reikšmę. „Tačiau ir patį šį konstravimą jau vairuoja prasmės laukimas, kylantis iš ankstesniojo konteksto [...] supratimas nuolat juda nuo visumos kaip dalies ir atgal prie visumos. Uždavinys – koncentriniais ratais plėsti suprastos prasmės vienybę. Visos paskirybės turi atitikti visumą – toks yra nuolatinis teisingo supratimo kriterijus. Jei tokio atitikimo nėra, tai nėra ir supratimo.“⁴¹

Hermeneutikos istorija tiesiogiai susijusi su krikščioniškosios literatūros problematika; juk vienu iš jos pradininkų galėtų būti laikomas šv. Augustinas, „turėjęs tarpininkauti tarp Senojo Testamento ir krikščioniškosios žinios“⁴². Todėl šioje vietoje neišvengiamai tenka gręžtis į hermeneutikos senąją prasmę, kai tuo žodžiu buvo žymima Biblijos egzegezė, o kiek vėliau – ir kitų religinių tekstų komentavimas remiantis Šventuoju Raštu ar Bažnyčios Tėvais. Iš šios tradicijos kilo lot. žodžio *figura* hermeneutinė reikšmė, kitados įkvėpusi Erichą Auerbachą Antikos ir Viduramžių krikščioniškąją tikrovės sampratą pavadinti figūrine, pagal kurią „dviejų įvykių ryšys traktuojamas ne kaip laiko ar priežastinė sąsaja, o kaip vieningumas Dievo plano kontekste“⁴³. Būtent tokia samprata vadovavosi iš pradžių Biblijos teksto egzegetai, Naujajame

⁴¹ Hans-Georg Gadamer, „Apie supratimo ratą“, in: Idem, *Istorija. Menas. Kalba*, sudarė ir vertė Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 27.

⁴² *Ibid.*, p. 29.

⁴³ Erich Auerbach, *Mimesis*. Tikrovės vaizdavimas Vakarų pasaulio literatūroje, iš vokiečių kalbos vertė Antanas Gailius, Vilnius: baltos lankos, 2003, p. 589–590.

Testamente atpažindami Senojo *figūras* ir lukštendami jų prasmes, padedančias perskaityti naująjį tekstą; vėliau *figūrų* ieškota įvairiuose religiniuose tekstuose ir bene labiausiai tas principas tiko Barokui. Tyrėjo paieškos religinėje Baroko poezijoje užkoduotų prasmių ir jų atitikmenų priminiuose tekstuose suteikia jo pastangoms, nori jis to ar nenori, pavadinkime, *figūrinį* matmenį – jeigu Auerbacho citatoje „įvyki“ pakeisime „tekstu“.

Pasak Gadamerio, „hermeneutika turi remtis tuo, kad tasai, kuris nori suprasti, yra susijęs su prabylančiu per tradiciją dalyku ir yra susijęs arba siekia susyti su tradicija, iš kurios byloja tai, ką tradicija perduoda“⁴⁴. Pasirinktais aukščiau išvardytais darbo metodais kaip tik ir siekta prakalbinti bei suvokimui atverti „per tradiciją prabylančius dalykus“.

1. 7. Disertacijos sandara

Disertaciją sudaro įvadas, keturios dėstomosios dalys, išvados, šaltinių ir literatūros sąrašai.

Pirmojoje iš dėstomųjų dalių „Sarbievijaus religinės poezijos ypatumai ir klasifikavimo problemos“ trumpai pristatoma Sarbievijaus poetinių kūrinų klasifikacijos problematika, įvardijami sunkumai, kylantys bandant skirstyti į temines grupes jo religinio turinio poeziją. Nurodoma, kad kai kurie šios tematikos kūriniai turi daug pamatinių sluoksnių, todėl jų atskirus aspektus darbe tenka analizuoti skirtinguose skyriuose.

Antroji dėstymo dalis „*Diva Virgo Mater*: Odės ir epodės Švenčiausiajai Mergelei Marijai“ skirta marijinės tematikos kūrinų grupei. Šioje dalyje aptariama jų aprėptis, nustatomi juos sudarantys intertekstai, pabrėžiama ir parodoma, kad „horaciškumas“ nėra vienintelis jų struktūrinis ir semantinis pagrindas, apžvelgiamos galimos krikščionių autorių įtakos, atskleidžiama Sarbievijaus barokiškai išplėtotų Marijos titulų ir ikonografinių siužetų raiška. Plačiau analizuojamas *Ave maris stella* motyvas, jo viduramžinės ištakos, sklaida italų humanistų marijinėje poezijoje ir atliepiniai Sarbievijaus odėse bei

⁴⁴ Hans-Georg Gadamer, *op. cit.*, p. 29.

epodėse. Nuodugniausiai nagrinėjamas pats svarbiausias Marijai dedikuotas Sarbievijaus kūrinys – vadinamasis „Keturių mylių“ ciklas, kuriame identifikuojami kiekvienos iš keturių jį sudarančių epodžių šaltiniai, lietuviško kolorito elementai ir nustatomos jų sąsajos su Marijos himnų tradicija.

Dalyje „*Non humili sono: Brevijoriaus himnų taisytojo stilius*“ aptariami Sarbievijaus dalyvavimo brevijoriaus himnų reformoje atspindžiai jo religinėje kūryboje. Nagrinėjami himnų reformavimo principai, himno *Ad coenam Agni providi* Raudonosios jūros perėjimo epizodo pataisų analizė lyginama su analogiško ST epizodo plėtote Sarbievijaus poezijoje. XIX a. tekstų analizė atskleidžia Sarbievijaus tekstuose įtvirtintos potridentinės vaizduosenos pėdsakus lietuviškose giesmėse ir religinėje poezijoje.

Dalis „*Urit me patriae decor: dangaus tėvynės ilgesio raiška*“ skirta XVI–XVII a. religinėje poezijoje itin svarbaus anapussybės ilgesio motyvo raiškai. Nagrinėjama šio motyvo „augustiniškoji“ genezė ir jo kaip augustiniško samprata aptariamuoju laikotarpiu, tiriamos šio topo variacijos Sarbievijaus, jo amžininkų ir ankstesniuose poetiniuose tekstuose, aiškinamasi augustiniškųjų įvaizdžių sklaida vėlesniuose lietuviškuose tekstuose ir galimas Sarbievijaus poveikis jiems.

Paskutinėje dėstomojoje dalyje „*Ludi Amoris Divini: konceptas ir Giesmių giesmė*“ aptariamas Sarbievijaus „aštraus ir šmaikštaus stiliaus“ teorijos universalusis dėmuo ir nagrinėjami jos atspindžiai epigramose, sukurtose Giesmių giesmės motyvais. Parodoma, kad šiuose Sarbievijaus tekstuose sąveikauja daugybė įvairių intertekstų, kad juose realizuojami koncepto stiliaus reikalavimai ir perteikiama mistinei poezijai būdinga transcendentinė įtampa, o struktūros ir semantikos požiūriu tai vieni sudėtingiausių Sarbievijaus kūrinių.

1. 8. Ginamieji teiginiai

1. Sarbievijaus religinių odžių, epodžių, epigramų intertekstualumas ir daugiasluoksniškumas lemia šiai poezijai išskirtinę vietą visoje jo kūryboje.
2. Įvairioms intertekstinėms sąsajoms atskleisti prasminga šiuos tekstus tirti kaip įvairiopas Vakarų religinės poezijos raidos tradicijas apimančius kūrinius.
3. Svarbią Sarbievijaus religinės poezijos dalį sudarančioms „marijinėms“ odėms ir epodėms būdinga gausi, sykiu pagarbiai tiksli ir itin išmoninga tradicinių Marijos invokacijų, įvaizdžių, ikonografinių siužetų plėtotė juos daro artimus Vakarų Europos Marijos himnų ir giesmių tradicijai.
4. Sarbievijaus religinio turinio tekstuose, tiesiogiai paremtuose bibrline medžiaga, atsispindi katalikiškosios reformacijos tendencijos ir jo paties kaip himnų reformatoriaus patirtis: bibliinių šaltinių leksika ir įvaizdžiai plečiami, vizualizuojami, didinama pirminio naratyvo įtampa.
5. Dangaus ilgesio topas ir kiti Baroko epochoje „augustiniškais“ įvardyti topai Sarbievijaus kūryboje perteikia intymaus santykio su Dievu patirtį, biblinio šaltinio, jo augustiniškosios interpretacijos ir jų raiškos XVI–XVII a. literatūroje sintezę.
6. Sarbievijaus suformuluotas „baroko manifestas“ – epigraminio „aštraus ir šmaikštaus stiliaus“ teorija, pretenduojanti į universaliuosius pasaulio suvokimo ir kūrybos modelius, Sarbievijaus poezijoje itin paveikiai buvo realizuota epigramose Giesmių giesmės motyvais, priskirtinose prie mistinės poezijos kūrinių.
7. Sarbievijaus religinei poezijai būdinga efektingo vaizdo ir atitinkamai stipraus religinio išgyvenimo krūvio pusiausvyra galimai darė poveikį vėlesniems, jau ir lietuviškiems, katalikiškosios poezijos kūriniams.

1. 9. Disertacijos teiginių pagrindimas

Paskelbti mokslo straipsniai disertacijos tema:

1. „Sarbievijaus *Characteres lyrici*: nebaigta, bet nuosekli poetikos grandis“, *Literatūra*, 43(3), 2001, p. 144–159.
2. „Sarbievijaus *De perfecta poesi*: renesansinės epo sampratos detalės bei sąsajų su autoriaus poezija galimybės“, *Literatūra*, 44(3), 2002, p. 97–109.
3. „M. K. Sarbievijaus odės Švč. Mergelės Marijai: krikščioniškosios poezijos raidos atspindžiai“, *Istorijos rašymo horizontai*, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 18), Vilnius: LLTI, 2004, p. 169–187.
4. „M. K. Sarbievijaus religinės poezijos sluoksniai“, *Kražiai amžių sandūroje*, (*Acta Academiae Artium Vilnensis = Vilniaus dailės akademijos darbai*, 36), 2005, p. 53–62.
5. „Augustino paieškos XVI–XVII a. poetikose ir poezijoje“, *Šv. Augustinas: tradicijos, kontekstai, interpretacijos*, sudarė ir parengė Darius Alekna, (serija *Christiana tempora*), Nr. 2, 2006, p. 203–228.
6. „*Discors concordia* XVII a. jėzuitų kūryboje: teorinės prielaidos ir raiška“, *Literatūra*, 48(7), 2006, p. 52–66.
7. „Lietuviškosios religinės tapatybės raiškos užuomazgos ir jų ženklai XVII amžiaus LDK poezijoje: M. K. Sarbievijaus religinės tematikos tekstai“, *Literatūra*, 48(7), 2006, p. 67–91.
8. „Elementy chrześcijańskiej tradycji poetyckiej w utworach religijnych M. K. Sarbiewskiego“, *Terminus*, (*Półrocznik poświęcony tradycji antycznej w kulturze europejskiej*), Kraków, 2006 (1(14)), p. 43–61.
9. „Švč. Mergelės Marijos vaizdavimas LDK XVII a. poezijoje: M. K. Sarbievijaus *Keturios Mergelės Motinos Mylios*“, in: *Virgo venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje*, mokslo straipsnių rinkinys, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 9–30.

10. „Motiejus Kazimieras Sarbievijus“, in: *Senosios Lietuvos literatūra 1253–1795*, sudarė Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 179–187.
11. „Šventasis kankinys kaip šventųjų pirmavaizdžio ir globėjo Kristaus atspindys XVII a. poezijoje: „krauju tapytas“ Juozapato Kuncevičiaus paveikslas“, *Dangiškieji globėjai, žemiškieji mecenatai = Celestial Patrons and Terrestrial Benefactors, (Acta Academiae Artium Vilnensis = Vilniaus dailės akademijos darbai*, t. 60), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 99–111.
12. „Motiejus Kazimieras Sarbievijus pagal Albiną Žukauską“, in: *Metlaidžių atabradai. Albino Žukausko šimtmetis*, recenzuojamas leidinys, sud. Solveiga Daugirdaitė ir Alma Lapinskienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 88–108.

Mokslinėse konferencijose skaityti pranešimai disertacijos tema:

1. „Augustino paieškos XVII a. poezijoje ir poetikose“, pranešimas tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Šv. Augustinas: tradicijos, kontekstai, interpretacijos“, 2004-10-15/17, Vilnius, VU.
2. „The interaction of Ancient and Christian Traditions in the Religious Odes of M. C. Sarbievijus“, pranešimas tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Colloquium Balticum IV“, 2004-10-17/19, Ryga.
3. „Krikščioniškosios poezijos raidos atspindžiai M. K. Sarbievijaus odėse Švč. Mergelei Marijai“, mokslinėje konferencijoje „Senosios literatūros savitumas: požiūrių ir sampratų sankirtos“, 2004-10-28, Vilnius, LLTI.
4. „The interaction of Vergilius and the Bible in the first Christian epic, *Evangeliorum libri quattuor* by Iuvenus“, pranešimas tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Colloquium Balticum VII“, 2007-11-19/20, Tartu.

5. „Švč. Mergelės Marijos vaizdavimas LDK XVII a. poezijoje: M. K. Sarbievijaus Keturios Mergelės Motinos mylios“, pranešimas mokslinėje konferencijoje „Virgo Venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje“, 2009-12-03, Vilnius, KFMI.
6. „Šventasis kankinys kaip šventųjų pirmavaizdžio ir globėjo Kristaus atspindys XVII a. poezijoje: „krauju tapytas“ Juozapato Kuncevičiaus paveikslas“, pranešimas mokslinėje konferencijoje „Dangiškieji globėjai, žemiškieji mecenatai“, 2010-05-13, Vilnius, VDA.
7. „Potridentinis diskursas M. K. Sarbievijaus nuorodose krikščionims kūrėjams: teorija ir praktika“, pranešimas tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Literatūra ir modernėjimo procesai XV–XVIII a.“, 2011-11-17, Vilnius, LLTI.
8. „M. K. Sarbievijus pagal Albiną Žukauską“, pranešimas jubiliejinėje konferencijoje „Metlaikių atabradai: Albinui Žukauskui – 100“, 2012-01-30, Vilnius, LLTI.
9. „Biblinių šaltinių transformacijos Sarbievijaus poezijoje“, pranešimas mokslinėje konferencijoje „Biblija ir senoji Lietuvos raštija“ (XII Jurgio Lebedžio skaitymai), 2013-10-04, Vilnius, LLTI.

Parengto šaltinio mokslinė publikacija:

M. K. Sarbievijus apie krikščioniško epo „galimybes“ (*Apie tobulą poeziją, II, 5*, vertimas ir komentarai), parengė ir išvertė Ona Daukšienė, *Senoji Lietuvos literatūra*, t. 30, 2010, p. 307–328. ISSN 1822-3656.

Fundamentinio šaltinio publikacija:

Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Poetika=Poetica*, t. 1: *Poezijos mokslas. Apie tobulą poeziją=Praecepta poetica. De perfecta poesi*, parengė, papildė, pratarmę parašė ir rodykles sudarė Ona Daukšienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, 521 p.

2. SARBEVIJAUS RELIGINĖS POEZIJOS YPATUMAI IR KLASIFIKAVIMO PROBLEMAS

Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus religinės tematikos poezija sudaro tegu ir ne didžiausią, bet kone daugiausia tyrėjo pastangų reikalaujančią jo kūrybos dalį. Dėl daugybės šiuos tekstus formuojančių kultūrinių sluoksnių ir nuspėjamų intertekstų religiniai Sarbievijaus eilėraščiai tyrinėtoji veriasi it savotiškos enigmos, kurias narplioti tenka labai pamažu, sluoksnis po sluoksnio atveriant skirtingus teksto lygmenis, formuojamus iš skirtingų poezijos raidos epochų kilusių šaltinių. Visa tai šiame darbe nagrinėjamos tematikos poeziją išskiria iš vadinamųjų filosofinių ar grynųjų proginių Sarbievijaus kūrinių, kuriuose tų sluoksnių identifikuojama kiek mažiau.

Skirtingi mokslininkai gali religiniuose Sarbievijaus tekstuose atsekti labai įvairias įtakas ir prieiti prie labai nevienareikšmių išvadų; tai daro krikščioniškąją Sarbievijaus poeziją nuolatos atvirą tyrėjui, teikiančią galimybių kaskart ją tarsi atrasti iš naujo.

Apskritai bandant klasifikuoti, sisteminti Sarbievijaus poeziją, tradiciškai linkstama išskirti keletą pagrindinių teminių grupių. Panašaus principo laikytasi rengiant pirmąjį lietuviškai prakalbinto Sarbievijaus poezijos rinkinį, 1995 m. išleistą knygą *Lemties žaidimai / Ludi fortunae*. Jo sudarytoja ir viena iš vertėjų Eugenija Ulčinaite rinkinio pratarinėje nurodo trejetą teminių grupių: 1) Horacijaus kūrybą imituojantys eilėraščiai, 2) kūriniai, paremti Giesmių giesmės imitacija, 3) proginiai kūriniai, dedikuoti žymiesiems asmenims. Toks skirstymas, be abejo, labai schematiškas, toli gražu neaprepiantis visų Sarbievijaus poezijos aspektų, tačiau jis pasitarnavo minėto rinkinio struktūrai sustyguoti. Pirmosios teminės grupės eilėraščiai sąlygiškai dar vadinami „filosofine“ poezija, antrosios – „religine“, trečiosios – „panegirine“. Nagrinėjant detaliau, kyla klausimas: ką laikyti religine Sarbievijaus poezija? Kaip ją skirstyti?

Religinės tematikos kūrinuose Sarbievijus taip pat gana dažnai imituoja Horacijų, toli gražu ne visi jie paremti Giesmių giesmės motyvais,

dažnas – dar ir dedikuotas kokiam nors didikui ar svarbiam Bažnyčios asmeniui.

Kaip pavyzdį, su kokiais sunkumais susiduriama bandant tematiškai klasifikuoti daugiasluoksnes Sarbievijaus odes, galima nurodyti kad ir vieną iš ankstyvųjų, „kražiškio“ laikotarpio, odžių – *Lyr. II, 11*, skirtą Švč. Mergelei Marijai, o dedikuotą Jonui Karoliui Chodkevičiui Kražių bažnyčios pastatymo proga. Odėje atsekama daugybė prasminių bei struktūrinių sluoksnių. Sandaros ir stiliaus požiūriu pirmiausia imituojamos Horacijaus eilės, jų eilėdara (alkajinė strofa), sintaksė bei leksika. Odė yra proginė, dedikuota Chodkevičiui konkrečia proga. Kartu tai ir religinės tematikos kūrinys, kuriuo reiškiamas tikinčiojo atsidavimas Dievo Motinai; randame ir sąsają su Biblijos tekstu, būtent – su Giesmių Giesme. Taigi į klausimą: kokiai Sarbievijaus kūrybos daliai – Horacijų imituojančiai, religinei ar panegirinei – reikėtų priskirti šią odę, regis, nėra vienareikšmio atsakymo. Religinės poezijos tyrimų lauke ją skirsime prie marijinės tematikos, bet jei darbe būtų atskiri panegirinei poezijai ar Horacijaus imitacijoms skirti skyriai, šią odę tiktų analizuoti ir juose.

Kitas pavyzdys, atspindintis „smulkesnio“ skirstymo sunkums, – *Lyr. II, 19* odė, kuri yra ir Giesmių giesmės parafrazė, ir Horacijaus *Carm. I, 23* parodija, ir Dievo ilgesio motyvo raiška – šiame darbe ją tikslinga skirti ir prie Giesmių giesme paremtų kūrinių, ir prie Horacijaus imitacijų, ir prie anapusbės ilgesio motyvo raiškos teminės grupės.

Tą patį galima pasakyti ir apskritai apie visą Sarbievijaus religinę poeziją. „Preciziškai“ ją klasifikuoti problemiška ir vargu ar įmanoma – bet koks panašus mėginimas nebus išbaigtas ir neapreps visų jos aspektų. Galima mėginti kūrinius skirstyti pagal dieviškuosius asmenis, kuriems jie skiriami: daugiausia bus Švč. Mergelei Marijai skirtų kūrinių, nemažai – dedikuotų Kristui, Marijai Magdalietei, Ignacui Lojolai, kitiems jėzuitų šventiesiems. Į atskirą grupę galima jungti Giesmių Giesmės imitacija paremtus kūrinius, tačiau daugelyje Marijai, Kristui ar šventiesiems skirtų eilėraščių taip pat plėtojami Giesmių Giesmės motyvai, negana to, daugelio jų struktūra perimta iš Horacijaus. Galima skirti „jėzuitinės tematikos“ eilėraščius arba tuos, kuriuos akivaizdžiai bus nulėmę Ignaco Lojolos *Dvasinių pratybų*

kontempliaciniai uždaviniai, tačiau ir juose turėsime lukštenti vieną prasminį sluoksnį po kito.

Šiame darbe religine poezija laikomi tie Sarbievijaus kūriniai, kuriuose dominuoja religinės jausenos raiška, dievogarbos elementai arba mistinės krikščioniškųjų slėpinių atverties simbolika, o tarp juose numanomų intertekstinių klodų ryškiausiai identifikuojami krikščioniškieji šaltiniai. Būtent tokia poezija XVI–XVII a. rinkiniuose įvardijama kaip *sacra poesis*.

Darbą skirstant į skyrius, taip pat remtasi „viršenybės“ principu – pvz., marijinei tematikai skirtame skyriuje nagrinėjami kūriniai, kuriuose Marijos kulto ir susiklosčiusios vaizdavimo tradicijos, nusistovėjusių simbolių, invokacijų, ikonografijos elementai nustelbia kitus (pasaulietinius dedikacinius, panegirinius) aspektus. Kadangi, kaip buvo minėta, dažnas Sarbievijaus kūrinys aprėpia labai skirtingus intertekstinius ir semantinius sluoksnius, tų pačių odžių ir epigramų atskiri aspektai darbe kartais analizuojami skirtinguose skyriuose.

3. *DIVA VIRGO MATER: ODĖS IR EPODĖS ŠVENČIAUSIAJAI* **MERGELEI MARIJAI**

3. 1. Sarbievijaus marijinės tematikos kūrinų aprėptis

Švč. Mergelei Marijai dedikuotos odės ir epodės išskirtinos į bene lengviausiai identifikuojamą Sarbievijaus religinės poezijos semantinę grupę.

Norint apibrėžti minimų kūrinių vietą visos Sarbievijaus poezijos kontekste, pravartu glaustai prisiminti jo lyrikos knygų pirmuosius leidimus: pats pirmasis Sarbievijaus poezijos rinkinys *Lyricorum libri tres* buvo išleistas Kelne 1625 metais; tris lyrikos knygas apėmė ir antrasis bei trečiasis leidimai, ketvirtasis, 1632 metų, – jau keturias, o 1634 metų leidimą, patį išsamiausią, sudarė keturios lyrikos, arba odžių, knygos bei po vieną epodžių (papildytų 8–12 epodėmis, Keturiomis Mergelės Motinos myliomis) ir epigramų (taip pat papildytų dar neskelbtomis) knygas⁴⁵.

Ketvirtojoje lyrikos knygoje didesnis nei kitose religinių odžių procentas, nors tai dar nereiškia, kad visos jos parašytos vėliau nei į pirmąsias tris knygas patekusios odės. Vis dėlto dėl tam tikrų stilistinių bei struktūrinių ypatumų ir galimų intertekstų gausos ketvirtosios knygos religinės odės, ypač marijinės tematikos, atrodo kiek skirtingos nuo ankstesnių knygų atitinkamų kūrinių.

Paminėtini kai kurie skaičiai. Pirmojoje *Lyrikos* knygoje nėra nė vienos Marijai skirtos odės; apskritai šioje knygoje grynosios religinės tematikos odė tėra vienintelė (I, 19: *Urit me patriae decor*). Antrosios knygos keturios odės tiesiogiai dedikuotos Marijai: *Ad D. Virginem Matrem* (11, 14, 18, 62 odės), o dar viena, II, 13: *Ad Julium Rosam*, iš esmės irgi yra mariologinė, prasidedanti invokacija apgiedoti Švč. Mergelės grožį, kas tolesnėse eilutėse ir daroma. Trečiojoje knygoje – vėl nė vienos Marijai dedikuotos odės, o grynai religine įmanu įvardyti, kaip ir pirmojoje, tik vieną – t. y. III, 2 *Ad D. Magdalenam*.

⁴⁵ Mathiae Casimiri Sarbievii *Lyricorum libri IV, Epodon liber unus alterque Epigrammatum*, Antverpiae: ex officina Plantiniana Balthasaris Moreti, 1634.

Tuo tarpu ketvirtojoje knygoje jau šešios odės tiesiogiai dedikuotos Marijai (18, 20, 22, 24, 25, 33), be to, marijinių motyvų galima išvelgti Giesmių giesmės motyvais parašytoje 21-ojoje: čia, kaip ir vienoje iš šešių minėtų, 25-ojoje, plėtojami šio biblinio teksto simboliai, tradicijos siejami su Švč. Mergele. Galiausiai Marijai skirtas keturių jau minėtų epodžių, papildžiusių 1634 metų rinkinį, ciklas, *Quattuor leucae Virginis Matris*, inspiruotas asmeninių autoriaus išgyvenimų dalyvaujant vienoje iš iškilmingų procesijų, jėzuitų rengtų iš Vilniaus į Trakų Švč. Mergelės bažnyčią.

Taigi turime po pluoštelį antrosios ir ketvirtosios odžių knygų bei ketvirtosios epodžių knygos mariologinės tematikos kūrinių, veikiau pavadintinų himnais arba giesmėmis. Lyginant antrosios ir ketvirtosios knygų kūrinius, į akis krenta kai kurie stiliaus, struktūros ir nuspėjamų imitacijos objektų, slypinčių anapus teksto, skirtumai. Tarkime, jau minėtoje neabejotinai ankstyvoje, susijusioje su kražiškiu laikotarpiu ir konkrečia proga – kertinio Švč. Marijos bažnyčios akmens dėjimu – 11-oje odėje struktūros ir stiliaus požiūriu imituojamos Horacijaus *Carm.* I, 35 bei III, 4 odės, 13-oji odė yra sekimas Horacijaus *Carm.* III, 28; 14-oje galima išvelgti Antikos poeto *Carm.* III, 22, IV, 6 odžių, taip pat jo *Carmen saeculare* elementų, 18 ir 26 odės yra tikslios, kone preciziškai atliktos vadinamosios Horacijaus giesmių parodijos, atitinkančios pastarojo *Carm.* I, 21 ir 30. Tad visų II knygos marijinių odžių imitacinį pamatą sudaro Horacijaus odės. Vertinant sekimo Horacijumi požiūriu ir remiantis vien šiais kūriniais, galima būtų visai pagrįstai tik patvirtinti Sarbievijui prisikiriamą „Krikščioniškojo Horacijaus“ titulą, labiau akcentuojant Horacijų, pailiustruojant pavyzdžiais teigti, kad čia Horacijaus forma tiesiog labai formaliai papildoma krikščionišku turiniu, ir visi tie teiginiai nebūtų neteisingi.

3. 2. Ištakos ir įtakos: ne vien Horacijus

Vis dėlto akcentuojant Sarbievijaus poezijos horaciškumą neretai pamirštama, kad pats Horacijus ir kiti Antikos autoriai imituoti nuo pirmųjų

krikščioniškosios poezijos tekstų, ir jų imitavimo tradicija formavosi sykiu su tų naujųjų tekstų raida⁴⁶. Šalia ritminės, liaudžiai prieinamesnės eilėdaros himnų visais krikščionybės amžiais buvo rašomi himnai bei giesmės hegzametrais ar Horacijaus vartotais metrais, alkajinėmis arba ypač sapfinėmis (Sarbievijaus mėgstamomis) strofomis; daug tokių himnų įėjo į liturginę vartoseną ir joje visiškai prigijo. Pirmieji ryškiausi Horacijaus imitatoriai krikščionys – Prudencijus (Prudentius, 348–410) ir Paulinas Nolietis (Paulinus Nolanus, 353–431) – rašė ir ritminės eilėdaros himnus, ir sykiu švaria Horacijaus bei kitų pagonių autorių kalba ir tiksliais jų metrais pagrįstus religinius kūrinius⁴⁷. Vėliau kai kurių amžių tekstuose tie metrai tarpais imdavo šlubuoti, rasdavosi eilėdaros riktų ir kalba ne visad bebūdavo švariai klasikinė, tačiau Karolingų Renesanso (VIII–IX a.) autoriai, Alkuinas (Alcuinus Flaccus, m. 804), Teodulfas (Theodulphus, m. 821), Paulius Diakonas (Paulus Diaconus, m. 799) ir daugybė kitų vėl itin tikslia ir gryna klasikine lotynų kalba kūrė tiek pasaulietinės, tiek religinės tematikos eiles⁴⁸. Nuo XI a. ypač išaugęs Švč. Mergelės Marijos kultas atsispindėjo daugybėje poetinių tekstų, tarp kurių būta ir sukurtų antikiniaiiais metrais ir pagal antikinius pavyzdžius. Antra vertus, būtent nuo šio amžiaus krikščioniškoje literatūroje ir dailėje įsigalėjo kai kurios naujos maldingumo Švč. Mergelei formos ir jų verbalinės bei vaizdinės apraiškos. Galiausiai vėlyvųjų Viduramžių ir humanizmo amžiuje sukurta daugybė kūrinių, paremtų sykiu ir antikiniaiiais pavyzdžiais, ir jau susiformavusia Marijos kulto bei vaizdavimo tradicija⁴⁹.

⁴⁶ Claudio Moreschini et Enrico Norelli, *Histoire de la littérature chrétienne antique grecque et latine*, I: De Paul à l'ère de Constantin, traduction: Madeleine Rousset, Genève: Labor et Fides, 2000 (orig.: Claudio Moreschini, Enrico Norelli, *Storia della letteratura Christiana antica greca e latina*, Brescia: Morcelliana, 1996), p. 263–269, 369–382; Paul Lejay, „Latin Literature in Early Christianity“, *The Catholic Encyclopedia*, vol. 9, New York: Robert Appleton Company, prieiga: <http://www.newadvent.org/cathen/09023a.htm> [žiūrėta 2011-08-31].

⁴⁷ Ypač aiškiai šias tendencijas liudija Prudencijaus *Cathemerinon* ir *Peristephanon*; Paulino *Carmina*, kurių didžioji dalis parašyta hegzametru, ir kiti jo kūriniai; taip pat Celijaus Sedulijaus (Caelius Sedulius, V a.) I himnas (numeracija pagal *Analecta hymnica*) ir kt.

⁴⁸ Peter Godman, „Introduction“, in: *Poetry of Carolingian Renaissance*, London: Duckworth, p. 1–80. Karolingų poezijos šaltinių korpusą žr.: *Monumenta Germaniae historica*, t. 1 (*Poetae Latini aevi Carolini*), recensuit Ernestus Dümmler, Berolini: apud Weidmannos, 1881.

⁴⁹ Gary Waller, *The Virgin Mary in Late Medieval and Early Modern English Literature and Popular Culture*, Cambridge University Press, 2011; Georg G. Tavard, *The Thousand Faces or the Virgin Mary*, published by Michael Glazier, 1996; Clelia Maria Piastra, *La poesia mariologica*

Prudencijus ir Paulinas, tegu ir laikęsi skirtingų požiūrių į pagonių kūrinių „pritaikymą“ krikščionių poezijai⁵⁰, pradėjo, o iš dalies jau ir įtvirtino antikinių pavyzdžių imitavimo himnų tekstuose tradiciją⁵¹, ir nors būtent šie jų kūriniai nebuvo itin populiarūs jų gyvenamuoju metu, kai vis dar įtariai žiūrėta į visa, kas pagoniška, vis dėlto precedentas buvo padarytas ir šiedu autoriai ilgus amžius darė įtaką himnų kūrėjams, kaip kad Juvenkas, pirmasis sukūręs hegzametrinį evangelinio naratyvo variantą (*Evangeliorum libri*, apie 330), buvo svarbus pavyzdys krikščioniško epo bandymams⁵². Dar vėlesni autoriai, ypač jei kalbėsime apie artimesnius Sarbievijui laikus, humanizmo amžių, imituodami senuosius tekstus jau perima ir jų imitavimo tradiciją, ir tai, kuo ta tradicija buvo nuolat pildoma amžiams bėgant. Paskiri autoriai renkasi tam tikrus tos tradicijos elementus, apsiriboja kai kuriais iš jų ar stengiasi perimti kuo daugiau.

Sarbievijaus religinei poezijai būdinga tai, kad net iš pažiūros vienaplaniai, „plokšti“ jo tekstai, kaip kad aukščiau minėtieji tikslūs konkrečių Horacijaus giesmių atliepiniai, pasirodo beslepią kur kas daugiau semantinių, verbalinių ir vaizdinių klodų – kaip ir minėtoje ankstyvojoje II, 11 odėje.

Šioje odėje Marija iškilmingai kviečiama į Žemaitiją pakiliomis, Horacijaus *Carm.* I, 35 (*O diva, gratum quae regis Antium...*) bei *Carm.* III, 4 (*Descende caelo et dic age tibia*) pradinius posmus atliepiančiomis ganėtinai pompastiškomis alkajinėmis strofomis, vis dėlto darančiomis prie konkrečios progos rimtumo:

Descende, sacri conscia liminis:

Qua dedicatis te Samogitia

dell'Umanesimo latino. Repertorio e incipitario, Spoleto: Centro italiano di studi sull'alto medioevo, 1994, p. 1–86.

⁵⁰ P. G. Walsh, „Virgil and Medieval Epic“, in: *Virgil in a Cultural Tradition: Essays to celebrate the Bimillennium*, edited by Richard A. Cardwell and Janet Hamilton, Wien, 1997, p. 56–57.

⁵¹ Žr., pvz.: Gerard O'Daly, *Days linked by Song. Prudentius' Cathemerinon*, Oxford University Press, 2012, p. 1–36, ypač p. 20–24 (sk. „Sources and influences: the Latin poetic tradition and its Christian transformation“); W. Evenepoel, „The place of poetry in Latin Christianity“, in: *Early Christian Poetry. A Collection of Essays*, p. 35–60 ir kt.

⁵² Roger P. H. Green, *Latin Epics of New Testament*, New York: Oxford University Press, 2006, p. xii sq.

Digantur aris, et patronae
Turicremi famulantur ignes.⁵³

(Nuženk lankyti šventojo būsto: čia,
Šalia altorių, tau pašvęstų, visa
Žemaitija suklupo, smilksta
Tau, užtarėja, nuolankūs dūmai⁵⁴).

Tačiau jau antroji Sarbievijaus odės strofa pradedama nuoširdžiu įprastines Švč. Mergelės invokacijos atliepiančiu kreipiniu: *neu vota, Virgo, temne vocantium* („maldas, Mergele, šaukiančių išklausyk“). Tolesniuose vėl barokiškomis detalėmis apipintuose posmuose ryškėja pagrindinis Marijos – šviesos karalienės motyvas: jai priskiriami žvaigždėmis žibantys rūmai (*micantum regia siderum*), ji spinduliuoja nušviesdama didingus stogus (*superbis... radiare tectis*), užteka su aušra (čia esama nuorodos į populiarų Marijos – aušros žvaigždės įvaizdį, litanijos kreipinį *stella matutina*; tik pats įvaizdis neeskaluojamas tiesiogine žodine raiška, o uždangstomas vaizdais, pasakojant, kaip rytų kraštų žmonės kasdien regi Mariją išnyrant iš Eos (Aušrinės) lopšio – *sub Eois renatum suspiciunt remeare cunis*).

Šviesos motyvas persmelkia visą kūrinį; Mariją lydintys „šviesūs giedros būriai“ (*serenae copiae*) apibūdinami spindesį, aukso žibesį, spinduliavimą, ugnies liepsnojimą reiškiančiais epitetais (*auro florentes et igni; spissa lux; igneae semitae* etc.); šviesos kariuomenė įsiveržia į tamsos karalijos sritį, praplėsdama ir sklaidydama rūščius dūmus (*tristes fumos*), debesų

⁵³ Lotyniškai Sarbievijaus tekstai darbe cituojami pagal Thomaso Wallo leidimą: Mathiae Casimiri Sarbiewski e Societate Jesu Poloni *Poemata omnia*, Staraviesiae: Typis et sumptibus collegii SJ, 1892, sulyginti su 1634 m. leidimu: *Mathiae Casimiri Sarbievii Lyricorum libri IV, Epodon liber unus alterque Epigrammatum*, Antverpiae: ex officina Plantiniana Balthazaris Moreti, 1634. Taip pat plg. minėtąjį E. Ulčinaitės parengtą leidimą *Lemties žaidimai / Ludi Fortunae*.

⁵⁴ Disertacijoje cituojami poetiniai Sarbievijaus poezijos vertimai – darbo autorės, iš: Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Lemties žaidimai = Ludi fortunae*, parengė Eugenija Ulčinaitė, iš lotynų kalbos vertė Ona Daukšienė, Rita Katinaitė, Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1995. Jeigu kai kurių vietų poetinis vertimas pernelyg nutolęs nuo originalo, jis pakoreguojamas arba cituojamas pažodiniis vertimas. Lotyniškai Sarbievijaus tekstai cituojami pagal išsamiausią turimą, Thomaso Wallo leidimą: Mathiae Casimiri Sarbiewski e Societate Jesu Poloni *Poemata omnia*, Staraviesiae: Typis et sumptibus collegii SJ, 1892, sulyginti su 1634 m. leidimu. Kiti darbe cituojami vertimai, tiek poetiniai, tiek pažodiniai, – taip pat atlikti disertacijos autorės, jei nenurodomas kitas vertėjas. Cituojant poetinis vertimas pateikiamas po cituojamu originalo tekstu, prozinis – išnašose.

sankaupas (*nebulae globum*), kurių pralaimėjimas šviesos būriams dar nusakomas tokiais vaizdais: *obluctata longo nubila dissiluisse sulco* (karingi debesys perskyla ilgu plyšiu [šviesos – O. D.]); *effusa densis agmina desuper errare gyris, non sine siderum risu* („išsklaidyti būriai krinka iš viršaus tankiais vežimais, žvaigždėms kvatojant“); *sole cavas iaculante nubes* („saulei išmėtant didžiulius debesis“) ir pan. Vizualusis teksto lygmuo atrodo atliepiąs garsų Baroko paveikslą – Peterio Paulo Rubenso „Švč. Mergelės Marijos Ėmimą į dangų“⁵⁵: jame Marija kyla į dangų, apsupta ir lydima baltai spindinčių angelų; šviesa nuo Mergelės ir jos palydos atrodo sklindanti į visas puses ir stumianti į paveikslo pakraštį tamsos sritį, vaizduojamą juodų dūmų pavidalu.

Koks kitoniškas, palyginti su II, 11 odės išplėstiniais „vizualinės retorikos“ prisodrintais vaizdais, atrodo taupus to paties motyvo perteikimas vėlesniame Sarbievijaus kūrinyje, 9 epodėje, kurią plačiau nagrinėsime kitame darbo skyriuje, – čia, varijuojant pirminį himno *Ave maris stella* tekstą, jis nusakomas santūriai poetiška eilute *tu diem pulsus revocabis umbras* („tu gražini dieną, išvaikydama šešėlius“); vis dėlto, lyginant su senojo himno tekstu, kur apsiribojama žodžiais *profer lumen* (suteik šviesą), jau ir ši 9 epodės eilutė atrodo ganėtinai išplėtotą! O aptariamoje II, 11 odėje šviesos ir tamsos kovos vaizdas aprėpia daugiau kaip keturias strofas.

Marijos-šviesos nešėjos ir tamsos sklaidytojos įvaizdis susijęs su sena jos kaip šviesos – t. y. Dievo Žodžio – gimdytojos egzegeze ir randamas įvairių amžių himnuose. Marija, išnešiojusi ir pagimdžiusi Kristų, – nusakomą kaip tas, kuris atskyrė šviesą nuo šešėlių (*divisit lucem ab umbris*⁵⁶), kuris spindi visam pasauliui vaikydamas nakties šešėlius (*per totum splendet orbem umbras noctis aufugans*⁵⁷), kaip iš Mergelės iščių gimusi šviesa, nušviečianti sutemas (*lux, quae luces in tenebris / ex alvo nata Virginis*⁵⁸), – tampa tos pačios šviesos nešėja ir skleidėja. Ji vadinama ne tik amžinosios šviesos gimdytoja

⁵⁵ Vienas iš trijų Rubenso darbų, esančių Antverpeno Dievo Motinos katedroje.

⁵⁶ Rabanus Maurus, „Hymnus de natali Domini“, *Analecta Hymnica Medii Aevi*, ed. C. Blume & G. M. Dreves, Leipzig, 1886–1922, reprint: Frankfurt am Main, 1961, t. 50 (*Hymnographi Latini*, series altera), p. 187).

⁵⁷ *Ibid.*, p. 186.

⁵⁸ Anselmus Cantuariensis, „De beata Maria Virgine ad Horas. Ad Nocturnum“, *Analecta Hymnica Medii Aevi*, t. 48 (*Hymnographi Latini*, series prima), p. 101.

(*generans lucem perennem*⁵⁹), bet ir spindinčiaja Mergele (*virgo splendens, virgo fulgens*⁶⁰), pasaulio šviesa (*splendor orbis, nitor orbis*⁶¹), į kurią kreipiamasi pagalbos vaduoti sielai iš tamsybių, kad šioji galėtų džiaugtis amžinąja šviesa (*da cor tenebris eripi, / da vera luce perfrui*⁶²). Taupi Sarbievijaus 9 epodės eilutė, aprėpanti šešėlių išvaikymo motyvą, artima čia pacituotiems Viduramžių tekstams ir daugeliui panašių; tuo tarpu to paties motyvo išplėtojimui čia nagrinėjamoje II, 11 odėje daugiau atitikmenų galima rasti Renesanso humanistų poezijoje; plg., pavyzdžiui, Giacomo Bonos (1469–1534) „Metrum“:

Virgo regina polorum [...]
huc a celsa aetheris aula
descende et disice mentis
rutilo splendore tenebras ir t. t.⁶³

arba Giulio Capilupi (1544–XVI a. pab.) *Ad Mariam Virginem*:

O Virgo regina poli, lux aurea mundi
quae tenebras omnes luce nitente fugas,
huc adsis tenebrasque meo de pectore inertes
discute et optatam iam mihi redde diem.⁶⁴

Šviesa bei dangiškosios muzikos dermė iš „bekraščių dangaus platybių“ (*caeruleum inane*) II, 11 odėje pasiekia žemę. Horacijaus kreipinys *auditis?*⁶⁵ (ar girdit?), penktojoje strofoje buvęs transformuotas į *videtis?* (ar matot?), dešimtojoje skiriamas debesų giesmėms ir lyroms, kurių klausosi įsitraukiantis

⁵⁹ *Ibid.*, p. 104.

⁶⁰ Bernardus Morlanensis, „Mariale“. Rhythmus X, XII, XIV ir kt., *Analecta Hymnica*, t. 50, p. 447, 451, 452 ir kt.

⁶¹ Petrus Damiani, „De Beata Maria V.“, *Analecta Hymnica*, t. 48, p. 57; Anonymus Camberonensis, „Rhythmus Primus“, *ibid.*, p. 106.

⁶² Idem, „De Beata Maria V.“, *ibid.*, p. 34.

⁶³ *La poesia mariologica dell'Umanesimo latino*, a cura di C. M. Piastra, Firenze: Edizioni del Galuzzo, 2002, p. 59. Pažod. vert.: „Dangaus skliautų karaliene Mergele, iš aukštųjų dangaus rūmų nuženk į čia ir auksaspalviu spindesiu išsklaidyk sielos sutemas.“

⁶⁴ *La poesia mariologica dell'Umanesimo latino*, p. 76. Pažod. vert.: „O Mergele, dangaus karaliene, auksine pasaulio šviesa, kuri visas sutemas išvaikai spindinčia šviesa, pribūk čionai ir išsklaidyk iš mano širdies slegiančias sutemas.“

⁶⁵ Plg. Hor. *Carm.* III. 4.

į veiksmą poetas; dangaus muzikos aidas pasiekia ir žemę, konkrečiai – Žemaitiją:

Io triumphe! Ter resonabilis
Respondit echo: ter Samogitiae
Saltus, supinataeque valles,
Et trepidae sonuere silvae.

(Valio, triumfe! Suskamba triskart ir
Atsako aidas, triskart Žemaitija
Atsako, skamba slėniai, kalvos
Ir neramieji miškai suošia.)

Paskutiniajame posme raginimas *stipate donis* (pažodžiui: „apkraukite dovanomis“) atliepia Giesmių giesmės eilutę *stipate me malis* („apkraukite mane obuoliais“), kuri yra epigrafe Sarbievijaus *Lyr. II, 25* odei – Giesmių giesmės parafrizei. Vertinant pagal „barokinių puošmenų“ gausą, *Lyr. II, 11* odę galima sieti su tai pačiai progai skirta ir tuo pačiu alkajiniu metru parašyta *III, 27* ode; pastarojoje stiliaus perkrovimų rastume kur kas daugiau; tačiau vertindami aptariamą odę kaip mariologinį kūrinį, randame daug stilistinių panašybių su *IV, 20* ode *Ad Divam Virginem* bei kitais Marijai dedikuotais Sarbievijaus kūriniais.

Taigi ankstyvajame Sarbievijaus kūrinėlyje sandaros ir stiliaus požiūriu pirmiausia imituojamos Horacijaus eilės, jų eilėdara (alkajinė strofa), sintaksė bei leksika⁶⁶. Odė yra proginė, dedikuota J. K. Chodkevičiui konkrečia proga. Kartu tai ir religinės tematikos kūrinys, kuriuo reiškiamas tikinčiojo atsidavimas Dievo Motinai, prašoma jos pagalbos ir užtarimo, pasitelkiant krikščioniškus Viduramžių himnuose, litanijose siejamus su Marija simbolius. Randame ir sąsają su Biblijos tekstu, būtent – trumpą imperatyvą iš Giesmių giesmės, kurios simboliai yra prigiję Švč. Mergelės antifonose. Išvelgiame ir paralelių su Baroko daile – Rubenso paveikslu. Imituojama Horacijaus giesmių

⁶⁶ Ypač minėtųjų *Carm. I, 35* bei *III, 4*.

sandara čia atlieka tik formalųjį vaidmenį, po kuriuo slepiamos užkoduotos prasmės, o jas jungia bendra asmeninio ir kolektyvinio maldingumo gija.

Lyr. II, 13 odėje, irgi tiksliai Horacijaus sekinyje, po daugiasluoksniais poetizmais galime atkapstyti biblinius įvaizdžius, ikonografinius modelius. Marija čia vaizduojama stovinti ant mėnulio, apsigaubusi saule kaip apsiaustu⁶⁷, Sarbievijaus tekste toga:

Addes et teretes pedum

Suras non humilem lambere Cynthiam;

Et sutas chlamydum faces,

Indutique togam Solis amabili [...]

(Dar giedok, kaip glotnias blauzdas

laižo Kintija, kaip susegtas žiburiais

švyti apdaras nuostabus,

stotą gaubia toga, saulės meilios austa.)

Ir šis Sarbievijaus kūrinys labai vizualus ir sykiu žodingas, kaip ir II, 13 odė atspindintis barokinę vaizdo bei žodžio sintezę. II, 11 odėje Marijos didybės paveikslą kuria karingos dangumi griaudinčios audros vaizdai, o II, 13 odėje Karalienė Mergelė apgiedama tarsi „tapant“ jos grožį ikonografiniais vaizdais (mėnulis lyginamas su Diana – Kintiete, jis „laižo“ jos pėdas, užuot tiesiog po jomis gulėjęs, Marijos apsiaustas apibūdinamas kaip „meilios saulės austa toga“ ir t. t.). Panašiais išplėstiniais vaizdais perteikiamas „žvaigždžių vainikas ant galvos“ Sarbievijaus IV, 20 odėje, įvardijamoje kaip „votyvinė giesmė“ (*Carmen votivum*):

⁶⁷ Apr 12, 1: „Ir pasirodė danguje didingas ženklas: moteris, apsiautusi saule, po jos kojų mėnulis, o ant galvos dvylikos žvaigždžių vainikas“ (Apo 12, 1: *Et signum magnum apparuit in coelo: mulier amicta sole, et luna sub pedibus eius, et in capite eius corona stellarum duodecim*). Dailėje šių Apreiškimo Jonui knygos eilučių įvaizdžiai kartojami keliuose Marijos ikonografiniuose tipuose, ypač tiksliai – Nekaltojo Prasidėjimo paveiksluose, kai kurių elementų esama Marijos Didybės, Marijos Dangaus Karalienės atvaizduose (plg. *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, sudarė Dalia Ramonienė, Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 1997, p. 183–187).

Regina, [...] cui vigiles comam
Flammae coronavere, et albo
Sidera circumiere gyro [...]

(O Karaliene, [...] šimtai liepsnų
Tau žiba plaukuose, o galvą
Žvaigždės apjuosia ratu šviesiuoju.)

Daug taupesnės ir preciziškai tikslios minimų įvaizdžių vartosenos Renesanso mariologiniuose tekstuose pavyzdys būtų Sforzos Muzio (m. 1597) himne *In Assumptionem Beatae Mariae Virginis* piešiamas Paimtosios į dangų paveikslas:

premsque lunae cornua,
amicta solis lumine,
fulgens corona siderum,
Nati sedes ad dexteram.⁶⁸

Kaip ankstyvesnis „taupios“ supoetintos to paties įvaizdžio versijos pavyzdys tiktų anoniminio XIII–XIV a. himno Švč. Mergelei Marijai fragmentas: *Ave, stellis coronata, / luce solis trabeata*⁶⁹ („Sveika, žvaigždėmis karūnuotoji, saulės šviesa apsiautusoji“) – su Sarbievijaus II, 13 ode, kurioje Marijos apsiaustas virsta „saulės austa toga“, jį jungia „trabėjos“ (iškilmių togos, karalių drabužio) įvaizdis.

XVII a. italų poeto Ughi Pompeo (m. 1614) himnas *Ad Mariam Virginem* artimesnis barokiškajai Sarbievijaus II, 11 ir 13 odžių stilistikai žodingesne Marijos įvaizdžių plėtote:

Amicta Virgo sole, nitentibus
intorta flavam sideribus comam,

⁶⁸ *La poesia mariologica dell'Umanesimo latino*, 2002, p. 344. Pažod. vert.: „Ir mindama mėnulio ragus, apsiautusi saulės šviesa, žibėdama žvaigždžių karūna, sėdi Sūnaus dešinėje.“

⁶⁹ *Analecta Hymnica Medii Aevi*, t. 48, p. 455.

o dulce iactatis levamen
per miseri vada caeca mundi.⁷⁰

Cituojamoje strofoje sujungti du Švč. Mergelės įvaizdžiai: Apsisiautusiasios saule ir Jūros Žvaigždės (pastarasis motyvas straipsnyje bus aptartas plačiau). Panašiai Mergelės įvaizdžiai jungiami Viperano Giovanni Antonio kūrinyje *Ad Mariam Deiparam*:

O Virgo caeli ianua et aequoris
regina, claro sidere pulchrior;
amicta puro sole. [...] ⁷¹

Kita vertus, nuoroda U. Pompeo kūrinio paantraštėje *imitatur Petrarcham in illa cantilena*: „*Vergine bella che di sol vestita*“ liudija, jog XVI–XVII a. tekstuose imitacijos objektu dažnai laikomas nebe pirminis šaltinis, o laiko nuotolio atžvilgiu kur kas artimesnės jo interpretacijos (iš Antikos poetų perimti poetizmai, kaip šiuo atveju *vada caeca*, traktuojami kaip tiesiog mecahinškai perkeliamos į naująjį tekstą bendrosios vietos). Taip formuojasi daugialypės intertekstų pakopos: pirminis tekstas + pirmosios jo variacijos + tolesni skirtingų amžių perdirbiniai etc. etc. Barokinė poezija apima ir savotišką „intervaizdų“ sluoksnį, t. y. daileje prigijusių ikonografinių tipų bei vaizdų (kuriuos savo ruožtu dažnai būna inspiravę bibliniai ar kiti sakralūs tekstai) įpynimą į verbalinio teksto audinį. Sarbievijaus religiniai kūriniai irgi atspindi tą daugeriojų lygių persisluoksniavimą, kurio etapų plėtra galutiniame tekste darosi nebe tiek svarbi, kiek poetinis jame pasiekiamas paveikumas. „Krikščioniškojo Horacijaus“ marijinėje poezijoje atsispindi įvairių Marijos gerbimo tradicijos plėtros tarpsnių elementai.

⁷⁰ *La poesia mariologica dell'Umanesimo latino*, p. 376. Pažod. vert.: „O Mergele, apsiautusi saule, į gelsvus plaukus prisikaišiusi spindinčių žvaigždžių, o saldžioji paguoda blaškomiems po apgailėtino pasaulio tamsiuosius vandenis.“ Iš Vergilijaus *Eneidos* (Aen. I. 536) perimtą junginį *vada caeca* galima versti ir „aklomis sekumomis“, kaip verčia Antanas Dambrauskas, tačiau krikščioniškoje stilistikoje, pamėgusioje neramių pasaulio audrų metaforą, mums priimtinesnis atrodo „tamsiųjų vandenų“ variantas.

⁷¹ *Ibid.*, p. 410. Pažod. vert.: „O Mergele, dangaus vartai ir jūros karaliene, gražesnė už šviesią žvaigždę, apsiautusi skaisčia saule.“

3. 3. *Ave maris stella*

Iš visų Marijos titulų ir ikonografinių siužetų Sarbievijaus poezijoje bene ryškiausiai išplėtotas Jūros Žvaigždės motyvas.

Lyr. II, 14 odėje, parašytoje Andriejaus Rudaminos išvykimo į Rytų misijas proga, kurioje Marija prašoma saugoti ir nuo audrų ginti jį gabenantį laivą, plėtojamas Horacijaus (ypač aukščiau minėtų jo giesmių) leksika pridengtas Marijos kaip Jūros Žvaigždės, *stella maris*, jūreivių globėjos motyvas, itin mėgtas italų humanistų⁷². Tai „palydėjimo“ (*propempticon*) žanro kūrinys, kuriais Antikoje buvo išlydima į kelionę ir linkima laimingo kelio (plg. Hor. *Carm.* I. 3, *Ov. Am.* II. 11, *Stat. Silv.* III. 2). Visa keturių sapfinių strofų Sarbievijaus odė parašyta kaip šio įvaizdžio plėtotė; tik pats įvaizdis neeskaluojamas tiesioginiu jūrų žvaigždės pavidalu, o perteikiamas veikiau aprašomuoju būdu, tarsi paaiškinant jo prasmę, beje, labai tiesiogiai: Marija kaip jūros ir vėjų valdovė, galinti saugiai išvesti vandenynu laivus, išvaduoti juos užplaukusius ant uolų, nuraminti bangas ir t. t.:

Diva, ventorum pelagique praeses,
Quae laborantes super alta naves
Summoves saxis, uteroque Nerei
Eripis imo,

Si tibi moti cadiit ira Ponti,
Cum Thetis molles imitata somnos
Sternitur latye, bibuisque se re-
clinat arenis.

(Jūros ir audrų tu šventa valdove,
nuo uolų gini per vandens platybes
skubančius laivus ir iš marių dugno
skęstančius trauki;

⁷² Žr. *La poesia mariologica dell'Umanesimo latino*, p. 14, 48, 54, 82, 134, 136, 184, 338–340, 378, taip pat aukščiau cituotus poetinius tekstus.

Jei sutramdai tu vandenyno rūstį,
Į švelnius sapnus sudrausta Tetidė
Grimzta ir tyli ant pakrantės smėlio
Gulasi drėgno.)

Taigi čia susiduriame su liturginio himno *Ave maris stella*⁷³ pagrindiniu įvaizdžiu.

Pats himnas jau yra sugėręs ankstesnes Marijai skirtas invokacijas ir turbūt iki jo sukūrimo gyvavusius krikščioniškuose tekstuose įvaizdžius; šios himno atskirų strofų variacijų esama Venancijaus Fortunato, Pauliaus Diakono ir kituose ankstesniuose himnuose Marijai⁷⁴.

Šį himną, nepaprastai populiarų ir sulaukusį daugybės perdirbinių Viduramžiais, Renesanse itin mėgta perrašinėti klasikine lotynų kalba ir metrais.

Jo įvaizdžiai komentuoti įvairiuose *Aurea expositio hymnorum* leidimuose⁷⁵ XVI amžiuje. Dionisijaus Kartūzo (m. 1471) *Enarrationes* himnams buvo išleistos 1533 m. Kelne, nuo 1539 m. ne sykį perleistos Paryžiuje. Dionisijaus komentaruose stengiamasi atskleisti visas įmanomas himnų kūrėjų vartotų metaforinių Marijos įvaizdžių egzegetines prasmes, įvairias sąsajas ir pritaikymo galimybes. Marijos–Jūrų Žvaigždės, *stellae maris*, metafora aiškinama gretinant audringos jūros pavojus ir neramaus žmogiškojo gyvenimo vargus, kurių galima išvengti kreipiantis pagalbos į Gailestingumo Motiną, kaip kad jūreiviams kelią nurodo šiaurės žvaigždė⁷⁶:

⁷³ *Ave Maris Stella* tekstas yra išlikęs IX a. rankraštyje, *Codex Sangalensis*, rastame Šv. Galo vienuolyne dabartinėje Šveicarijoje; taigi neatmestina prielaida, kad himnas sukurtas jau VIII a. Autorystė kartais priskiriama Venancijui Fortunatui (Venantius Fortunatus, m. 609) ir Pauliui Diakonui (Paulus Diaconus, m. 787); netgi šv. Bernardui Klerviečiui (1090–1153), gyvenusiam per vėlai, kad galėtų būti himno autorius. Himnas parašytas ritiminiu metru, nerimuotom šešiaskiemenėm eilutėm, sudarančiom septynias keturskiemenes strofas. *Ave Maris Stella* populiarumą XVII a. Lietuvoje liudija jau Saliamono Slavočinskio giesmyne (1646) pateikiamas jo vertimas į lietuvių kalbą *Sveika žvaigžde marių*, pakartotas Pranciškaus Šrubauskio *Balse širdies* (1679); žr. *Giesmės dangaus miestui*, p. 326.

⁷⁴ Plg., pavyzdžiui, Venancijaus Fortunato *Hymnus Beatae Mariae*, Pauliaus Diakono *Hymnus in Assumptione B. Mariae V.* (in *Analecta Hymnica Medii Aevi*, ed. C. Blume & G. M. Dreves, Leipzig, 1886–1922, reprint: Frankfurt am Main, 1961, t. 50 (*Hymnographi Latini*, series altera), p. 86–87, 123–124).

⁷⁵ Apie juos plačiau žr. Ann Moss, „Latin Liturgical Hymns and their Early Printing History, 1470–1520“, *Humanistica Lovaniensia*, vol. 36, Leuven University Press, 1987, p. 116 sq.

⁷⁶ Plg. Andriejaus Kžyckio *In Virginem matrem sub cruce: Ergo ut fluctisonum peragrat dum navita pontum, / observat dubiae sidera certa viae, / sic Mariam observes si vis contingere portum, / haec una*

Convenienti valde metaphora stella maris vocaris [...] quemadmodum enim stella illa firmamenti quae polus arcticus nuncupatur, stat quasi fixa immobilis, dirigens navigantes, ad cuius aspectum nautae in periculis consoluntur, et quo se vertere debeant contemplantur; sic miseri viatores in hoc saeculo nequam tamquam in procellosissimo et inquietissimo oceano fluctuantes et periclitantes, ad te, o misericordissima advocata, o Mater dulcissima, o tutum fidelissimumque refugium, dirigunt in omni periculo desolatum mentis intuitum [...].⁷⁷

Tuo tarpu kitas himnų komentatorius, maždaug to paties laikotarpio, Hermanas Torentietis (Hermannus Torrentinus; tikr. vard. Herman van der Beke, apie 1450–1520) taip pat XVI a. pradžioje ne sykį leistuose himnų komentaruose savo aiškinimus grindžia ne tiek viduramžiška alegorijos ar tipologijos kalba, bet pasitelkdamas humanistinio išsilavinimo suteiktas žinias.⁷⁸ Himno *Ave maris stella* Jūros Žvaigždės įvaizdį jis kildina iš hebrajiškos Marijos vardo reikšmės, paskui tvirtina, esą Jūros Žvaigžde ji vadinama todėl, kad rodo kelią jūreiviams ir poetai ją vadiną *arctos* arba *ursa circum polum arcticum*; galiausiai užbaigia, jog himno pabaigoje vartojamos invokacijos *mites fac* [plg. *virgo mitis* iš *Ave maris stella* 5 strofos] prasmę geriausia paaiškinanti Horacijaus eilutė *Nemo adeo ferus est ut non mitescere possit*⁷⁹. Tokiomis teorinių sąsajų su Antikos autoriais paieškomis siekiama parodyti, kad himnai gali būti geros lotynų kalbos pavyzdys; paskui dėsningai stengiamasi ja perrašyti tuos himnus, kurie neatrodo pakankamai gryni lotynų kalbos požiūriu. Šitokia humanistų nuostata atvedė į brevijoriaus himnų

est nostri stella benigna maris (I, 10, 21–24. Numeracija pagal Andreae Cricii, *Carmina*, ed. Cas. Morawski, Kraków, 1888 (Corpus antiquissimorum poetarum Poloniae Latinorum III). Cit. pagal Krystyna Stawecka, *Religijna poezja łacińska XVI wieku w Polsce*, Lublin: Towarzystwo naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1964, p. 111. Vert.: „Taigi kaip jūreivis, plaukdamas per bangomis šniokščiančią jūrą, neaiškiamame kelyje žvelgia į patikimas žvaigždes, taip ir tu, jei nori pasiekti uostą, žvelk į Mariją, ji yra vienintelė palankioji mūsų Jūros Žvaigždė.“

⁷⁷ Vert.: „Labai tinkama metafora esi vadinama Jūros Žvaigžde [...] mat lygiai kaip toji dangaus skliauto žvaigždė, vadinama šiaurine, tarytum įsmeigta nepajudinamai stovi, nukreipdama plaukiotojus, į kurią žvelgdami jūreiviai randa paguodą pavojuose ir susigaudo, kurlink turėtų pasukti, – taip ir varganieji šio pasaulio keliauninkai, blaškomi jo bangų ir žabangų it audringiausiam šelstančiame vandenyne, į tave, o gailiausiai uostą užtarėja, o maloniausioji Motina, o saugioji patikimoji priegloba, visuose pavojuose kreipia vienišą sielos žvilgsnį [...].“

⁷⁸ Ann Moss, *op. cit.*, p. 122–123.

⁷⁹ *Epist.* I.1.39. Vert.: „Nė vienas nėra tiek laukinis, kad jo nebūtų įmanoma prijaukinti [t. y. padaryti „romų“].“ Sąsaja grindžiama *mitescere / mites facere* sinonimika.

reformą, pradėtą Zacharijo Fererio (Zacharias Ferreri, 1479–1524)⁸⁰, užbaigtą popiežiaus Urbono VIII, kurioje savo indėlių yra palikęs ir Sarbievijus, ta proga gavęs galimybę esmingai pažinti liturginius himnų tekstus ir juos pritaikyti savo kūryboje⁸¹.

Patį marijinių tekstų transformavimo antikine maniera mechanizmą gali gerai pailustruoti Pauliaus iš Krosno (Paulus Crosnensis Ruthenus, antra XV a. pusė) eleginiu distichu perrašyta *Ave Maria* malda:

Salve, perpetui mater sanctissima Patris,
salve celsithroni filia casta Dei.
Te Gabriel Sancto narravit Numine plenam
et tibi caelestem semper adesse ducem.
Tu cunctas inter sola es benedicta puellas,
inter tu cunctas et benedicta nurus.
Et tuus est inter benedictus Filius omnes
natus, quem caelum terraque tota colit.⁸²

Toks tikslus konkrečios maldos perrašymas klasikine lotynų kalba ir metrais religinės poezijos istorijoje nėra naujas ar tik Renesanso epochoje atsiradęs reiškinys. Plg., pavyzdžiui, minėtųjų Karolingų renesanso autorių, Pauliaus Diakono *Oratio vespertina* (hegzametru)⁸³, Alkuino hegzametru ir eleginiu distichu parašytas maldas prieš valgį ir po jo ir kt.⁸⁴, Teodulfo *Oratio Dominica* (irgi hegzametru)⁸⁵. Panašių pavyzdžių galima pririnkioti daugybę.

⁸⁰ Jo pataisytų himnų leidimas: *Hymni novi ecclesiastici iuxta veram metri et latinitatis normam, a B.mo Patre Clemente VII P. M., ut in divinis quisque eis uti possit, approbati, Romae, 1525.*

⁸¹ Oficiali Urbono VIII reformuoto brevijoriaus laida pasirodė 1631 m. Apie tai ir apie Sarbievijaus vaidmenį reformoje plačiau žr. P. Rabikauskas, „Sarbievijus Romoje“, p. 467–489 ir išsamią Sarbievijaus studijų Romoje (1622–1625) laikotarpiui skirtą studiją J. Warszawski TJ, „*Dramat rzymski*“ *Macieja Kazimierza Sarbiewskiego TJ*. Apie Sarbievijaus dalyvavimą Urbono VIII himnų reformoje ir šios patirties atspindžius mūsiškio „krikščioniškojo Horacijaus“ kūryboje plačiau bus kalbama 4-ame disertacijos skyriuje.

⁸² Cit. iš: *La poesia mariologica dell'Umanesimo latino*, p. 114. Paž. vert.: „Sveika, švenčiausioji Motina amžino Tėvo, / sveika, skaisčioji aukštasosčio Tėvo dukterie. / Gabrieliūs pranešė, kad esi pilnoji malonės / ir kad dangaus valdovas visad yra su tavim. / Tu vienintelė esi pašlovinta tarp visų mergelių / ir pašlovinta tu tarp visų moterų. / Ir tarp visų pašlovintas tavo Sūnus, / kurį garbina dangus ir visa žemė.“

⁸³ Žr. *Analecta Hymnica*, t. 50, p. 124–125.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 158. *Benedictio mensae: Christe, Deus noster, benedic conviviam mensae sq.; Post cibos sumptos: Assis, Christe, dapes nunc benedicere sumptas, / Ut satient famulos fercula ista tuos sq.*

⁸⁵ *Ibidem*, p. 175–176.

Gaji buvo ir paties himno *Ave maris stella* perrašinėjimo antikiniais metrais tradicija: bene garsiausias ir poetiškiausias pavyzdys – Hermano Luošio (Herimanus Contractus, m. 1054) antifona eleginiu distichu *Alma redemptoris mater*⁸⁶; to paties autoriaus antifoną *Salve, regina, mater misericordiae* eleginiu distichu yra parafrazavęs minėtasis Paulius iš Krosno⁸⁷ (*Salve siderei regina piissima mundi / et miseri salve mater amanda chori*⁸⁸), o vykęs tikslios jau šio himno imitacijos pavyzdys – taip pat XV a. pirmos pusės autoriaus Motiejaus Rontono (Matthaeus Ronto, m. 1443) kūrinys *Alma Dei genetrix*⁸⁹.

XVI a. pr. Paryžiuje Jodoco Badijaus išleistuose Petro Burro (Pierre'o Bury) himnų rinkiniuose originalūs jo himnai, pasak tyrinėtojų, tarsi apjungia senąjį Viduramžių ir naująjį stilius; kupini aliuzijų į Antikos tekstus, sykiu jie plėtoja prigijusius epitetus ir metaforas Viduramžių komentarų stiliumi. *Ave maris stella* čia perverčiama į grakščią, poetinę lotynų kalbą, papildoma konkretizuotais ženkliškais, litanijos vėrinį primenančiais įvaizdžiais:

Sidus ave pelagi: velum: ratis: anchora: portus:

Spes: via: dux: requies: valva salutis ave.⁹⁰

Plg. minėtojo brevijoriaus himnų reformuotojo vyskupo Zacharijo Fererio himną *In diebus festis Beatae Mariae Virginis sapphicum alphabeticum*:

⁸⁶ *Ibidem*, , p. 318–319.

⁸⁷ Staweckos teigimu, būtent eleginiu distichu arba hegzametru parašytos *Pater Noster*, *Ave Maria*, *Salve Regina* parafrazės – ypač būdinga smulkiosios XVI a. lotynų kalba rašytos religinės lenkų poezijos forma (K. Stawecka, *op. cit.*, p. 15–16).

⁸⁸ *La poesia mariologica dell'Umanesimo latino*, p. 116.

⁸⁹ *Ibid.*, p. 318–319: *Alma Dei genetrix et caeli ianua felix / Fulgida stella maris, virgo perennis, ave* („Maloningoji Dievo gimdytoja ir palaimingi dangaus vartai, spindinti jūros žvaigžde, amžinoji Mergele, sveika“). Šis himnas tiesiogiai ir įvardijamas kaip *Ave maris stella* vertimas *in metrum*. Hermanui Luošiui priskiriama ir „klasikinės formos sekvencija“ *Ave praeclara maris stella* (Barbara Newman, „The *Marienleich* in context“, in: Eadem, *Frauenlob's Song of Songs – A Medieval German Poet and His Masterpiece*, The Pennsylvania State University Press, 2006, p. 100), kuriai apie 1240 m. komentarus parašė cistersas Cezarijus iš Heisterbacho (Erika Kilman, *Expositiones sequentiarum. Medieval Sequence Commentaries and Prologues*, editions with Introductions, Stockholm: Stockholm University, 2006, p. 8).

⁹⁰ *Paeanes quinque festorum divae virginis mariae*, Paris: Badius, 1505, lap. 89. Pažod. vert.: „Sveika, vandenyno žvaigžde; bure; laive; inkare; uoste; / Viltie; kely; vadove; atilsi; išganymo vartai, sveika.“

Alma quae Virgo et genitrix fuisti
scala in caelum, via, porta, clavis
et procellosas Helice per undas,
semper aveto.⁹¹

Sarb. *Lyr.* II, 14 odę kaip *Ave maris stella* įvaizdžio parafrazę galima sieti su daugybe įvairių XV–XVI a. renesansinių tekstų, kuriuose šis įvaizdis jau buvo panašiai plėtotas. Su cituotaisiais Sarbievijaus odės posmais netiesiogiai koreliuoja, pavyzdžiui, Pauliaus iš Krosno sapfinio 25 himno Dievo Motinai⁹² pradžia (struktūriškai atliepanti Sarbievijaus odės pradžia, tačiau atviriau eskaluojanti Jūros Žvaigždės motyvą, čia perteikiamą šviesos, spindesio vaizdais):

Virgo, quae caeli rutilum corusci
diceris sidus, rapidique stella
aequoris fulgens [...]

Taip pat verta pasidairyti į italų humanistų himnus – su šia Sarbievijaus ode sietinas analogiško motyvo plėtotes. Plg. Cosma Anisio (XVI a.) *Ad Divam Mariam*:

Diva quae [...]
superas et alti
aequora ponti [...]⁹³

Achille Bocchi (1488–1502) *Ad Divam Mariam Virginem Dei Matrem*:

⁹¹ *La poesia mariologica dell'Umanesimo latino*, p. 134. Pažod. vert.: „Maloningoji, kuri esi ir Mergelė, ir gimdytoja, laiptai į dangų, kelias, vartai, užraktas ir šiaurės žvaigždė [vedanti] per audringus vandenį, amžiais būk sveika.“ Viduramžių poezijoje gausu pavyzdžių, kai visas kūrinys dėliojamas vien iš simbolinių „ženklų“ arba ženklo ir atskleistos jo prasmės porų: pastaruoju principu konstruojama Sarbievijaus 107 epigrama, skirta „nuskandintiems Kristaus kankiniams“ (tikriausiai Brazilijos kankiniams jėzuitams): *vincla fides, malus pietas, suspiria venti* („pančiai – tikėjimas, atodūsiais – vėjai, valtis – gyvybė“) etc.

⁹² Numeracija pagal leidimą *Pauli Crosnensis Rutheni Carmina*, ed. Maria Cytowska, (*Bibliotheca Latina Medii et Recentioris Aevi*, t. 8), Varsoviae: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1962. Cit. pagal Krystyna Stawecka, *op. cit.*, p. 105. Pažod. vert.: „Mergelė, kuri esi vadinama spindinčio dangaus ryškiaspalviu šviesuliu ir pašėlusiu vandenų žibančia žvaigžde [...].“

⁹³ *La poesia mariologica dell'Umanesimo latino*, p. 14. Pažod. vert.: „Dieviškoji, kuri [...] įveiki ir giliosios jūros vandenį.“

Tu cuncta solo sidera temperas
Nutu, profundo tu pelago imperas [...] ⁹⁴

Giovanni Carga (1520–apie 1600) *Ad Virginem Matrem quae Laureti colitur*:

O maris magna Dea, cuius astrum
Imperat ventis ab utroque ponti
Litore et nautis ubi vota tendunt
Vela refulget [...] ⁹⁵

Šie italų humanistų posmai prasmės atžvilgiu artimesni Sarbievijaus odei, negu Pauliaus iš Krosno himnas – juose akcentuojamas ne žvaigždės švytėjimas, o „jūrų valdovės“ galybė (*Diva quae... superas; tu... sidera imperas..., tu pelago imperas; ... cuius astrum... imperat ventis* etc. – plg. Sarb. II, 14: *...pelagi praeses...; naves submoves saxis...*). Pateikiamų tekstų gausa patvirtina šio marijinio motyvo dažnumą Renesanso poezijoje. Vis dėlto tarp visų cituotųjų pavyzdžių Sarbievijaus Lyr. II, 14 odė išsiskiria tuo, kad ji yra tikras propemptiko žanro kūrinys, parašytas išlydint bičiulį jėzuitą Andriejų Rudaminą į tolimasias Rytų misijas – kiti cituoti kūriniai veikiau priskirtini prie „grynujų“ Marijos himnų. Tai pačiai progai skirtas ir dar vienas Andriejui Rudaminai dedikuotas Sarbievijaus propemptikas – Lyr. II, 21. Jame *maris stellae* motyvas netiesiogiai reiškiamas paskutiniame posme, bičiulio laivą pavedant „galingajai žemės ir jūros valdovei“:

Regina terrarum et pelagi potens
Formidosos diruet obices
Periculorum, nes sinistris
Ire dabit tua fata velis.

(Didi valdovė žemės ir vandenių
Nuplaus pavojų seklumas, tykančias

⁹⁴ *Ibidem*, p. 54. Pažod. vert.: „Tu vienu mostu suvaldai visus žvaigždynus, tu įsakinėji giliajai jūrai.“

⁹⁵ *Ibidem*, p. 82. Pažod. vert.: „O didžioji jūros deive, kurios žvaigždė įsakinėja vėjams iš abiejų jūros krantų ir jūreiviams atsiliepia į maldas, atspindėdama kur kreipti bures.“

Tavęs, ir tavojo likimo

Laivui atsiųs palankiausią vėją.⁹⁶)

Ypač gausia, sykiu pagarbiai tikslia ir itin išmoninga tradicinių Marijos invokacijų bei įvaizdžių plėtote išsiskiria ketvirtosios Sarbievijaus lyrikos knygos ir epodžių knygos odės; tai ir Giesmių giesmės simboliai, siejami su Marija, giedami jos psalmėse ir antifonose (plg IV, 25 (*Dialogus pueri Iesu et Virginis Matris*); ep. 10, 12;) ir Marijai skirtų himnų, litanijos kreipinių, maldų variacijos (ep. 9, 10; IV, 20, 22 etc.). Itin išskirtinės Keturios Mergelės Motinos mylios, kuriose visa pasitelkiama tradicinė medžiaga apgaubiamas asmeniniu išgyvenimu ir procesijos iš Vilniaus į Trakus naratyvu. Pirmoji šio ciklo epodė – himno *Ave maris stella* barokinė variacija.

3. 4. *Quattuor leucae Virginis Matris*

3. 4. 1. Trakų Dievo Motina ir Sarbievijaus „Keturios mylios“

Sarbievijaus odėse ir epodėse, skirtose Švč. Mergelei Marijai, gyvai perteikiamas „vietinis“, su konkrečia jos gerbimo vieta susijęs koloritas, kuris įvardijamas lietuviškais vietovardžiais, susiejamas su konkrečiai vietai svarbiais asmenimis, paverčiamas maldingo poetinio diskurso savastimi. Toks „integruojamasis“ jėzuitų meninės vaizduosenos ir santykio su aplinka principas žymus jau ankstyvuosiuose šio autoriaus kūrinuose. Viena pirmųjų religinių Sarbievijaus odžių, ankstesniame skyriuje analizuotoji *Lyr.* II, 11 odė Švč. Mergelei Marijai taip pat yra susijusi su Kražiais ir dedikuota Jonui Karoliui Chodkevičiui, kaip ir toliau aptarsimas keturių epodžių ciklas. *Lyr.* II, 11 odėje Švenčiausioji Mergelė buvo kviečiama aplankyti Žemaitiją, į Kražių Švč. Mergelės Marijos jėzuitų bažnyčios kertinio akmens pašventinimo

⁹⁶ Ritos Katinaitės vertimas.

iškilmes⁹⁷. Su „Keturių mylių“ ciklu anoji odė susijusi tiesiogiai: LDK didysis etmonas, Vilniaus vaivada Jonas Karolis Chodkevičius Kražių Dievo Motinos bažnyčios statybą fundavo ir kartinį akmenį pašventino 1621 m. gegužės mėn., prieš išvykdamas su kariuomene prie Chotyno, kur 1621 m. rugsėjo 24 d. sulaukė tris kartus didesnės turkų kariuomenės puolimą; būtent už tą pergalę dėkoti 1622 m. balandį vyko procesija į Trakus, kurią Sarbievijus aprašė „Keturiuose Mergelės Motinos myliose“⁹⁸.

Taigi keturių epodžių ciklas *Quattuor leucae Virginis Matris seu publica ac solemnis ad aedem Divae Virginis Matris Trocensem processio* („Keturios Mergelės Motinos mylios arba Vieša iškilminga procesija į šventosios Mergelės Motinos Trakų šventovę“), kaip manoma, sukurtas 1622 m. pavasarį. Tokios procesijos Vilniaus jėzuitų iniciatyva jau buvo tapusios tradicinės. Albertas Vijūkas-Kojalavičius *Įvairenybėse apie Bažnyčios būklę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*⁹⁹ mini, kad „iškilmingiau reikšti savo maldingumą“ Trakų Švenčiausiajai Mergelei „žmones labiausiai ir paskatino Jėzaus Draugijos Vilniaus kolegijos tėvai, kurie sykiu su Akademijos studentų sodalicija pirmieji ėmė rengti iškilmingas procesijas ir Vilniaus į Trakus“¹⁰⁰. Čia kalbama apie Vilniaus akademijos studentų Marijos sodaliciją, vieną pirmųjų pasaulyje, įkurtą Petro Skargos SJ netrukus po to, kai popiežius Grigalius XIII 1584 m. patvirtino Marijos sodalicijas: jėzuitų steigiamas ir vadovaujamas religines draugijas¹⁰¹. Šiai sodalicijai priklausė ir Sarbievijus,

⁹⁷ Plačiau apie šią (*Lyr.* II, 11) odę žr. šios disertacijos 3.2 skyriuje ir straipsnyje Ona Daukšienė, „M. K. Sarbievijaus religinės poezijos sluoksniai“, *Kražiai amžių sandūroje*, (*Acta Academiae Artium Vilnensis = Vilniaus dailės akademijos darbai*., 36), 2005, p. 53–62..

⁹⁸ Eugenija Ulčinaitytė, Komentarai, in: Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Lemties žaidimai = Ludi fortunae*, p. 618.

⁹⁹ *Miscellanea rerum Ad statum Ecclesiasticum in Magno Lituaniae ducatu pertinentium*, collecta ab Alberto Wiiuk Koialowicz [...], Vilnae: Typis Academicis, 1650.

¹⁰⁰ *Įvairenybių* vertimas cituojamas iš: Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *Lietuvos istorijos įvairenybės*, 2 dalis, sudarė Darius Kuolys, iš lotynų kalbos vertė Rasa Jurgelėnaitė, vertimą parengė ir leidinį redagavo Ona Daukšienė, komentarus parašė Darius Baronas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 72.

¹⁰¹ Žr. Jonas Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma: Lietuvių katalikų MA, 1958, p. 100–101; Darius Baronas, Komentarai, in: Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *op. cit.*, p. 72. Plačiau apie legendą, jos tikėtinumą ir jai skirtą bibliografiją žr. Giedrė Mickūnaitė, *Vytautas Didysis. Valdovo įvaizdis*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008, 51–258; taip pat: Birutė Rūta Vitkauskienė, „Marijos kultas“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius: Aidai, 2001, p. 334–335 ir kt.

kurį po 200 metų Adomas Mickevičius apdainuos kaip „sodalem Marianum“¹⁰².

Trakų Dievo Motinos paveikslas yra seniausias Lietuvoje ir pirmasis pagarsėjęs stebuklais. Pasak tradicijos, jis dovanotas paties Vytauto Didžiojo 1409 m. jo pastatydintai Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčiai. Legenda byloja, jog paveikslą Vytautas gavęs dovanų iš Bizantijos imperatoriaus Emanuelio II Paleologo (1391–1425) savo krikšto proga¹⁰³.

Stebuklų garsui plačiai pasklidus, į Trakus iš tolimų vietų ėmė traukti maldininkų būriai. Kraštą ištikus nelaimėms, „visų akys nukrypavo į Trakus, imdavo šauktis Dievo Motinos užtarimo, maldaudami atitolinti nelaimės. Tuo būdu Trakų Dievo Motina imta laikyti ypatinga Lietuvos globėja ir užtarytoja“¹⁰⁴. Kojalavičius mini, kad į jėzuitų rengiamas procesijas „suplūsdavo ir viso miesto prastuomenė, ir aukštieji asmenys“¹⁰⁵.

1622 m. procesijoje dalyvavo ir Sarbievijus. Paveiktas patirtų įspūdžių, įkvėptas asmeninių maldingų išgyvenimų, jis ir sukuria minėtąjį „Keturių mylių“ ciklą. Pirmąją ciklo epodę, pasak Warszawskio, Sarbievijus, „didis Švenčiausiosios Mergelės gerbėjas“, perskaitęs Romoje 1622 m. gruodžio 8 d., per Marijos Nekaltojo Prasidėjimo šventę¹⁰⁶. Estreicherio bibliografijoje nurodomas „Keturių mylių“ atskiras 1624 m. leidimas, tačiau nė vienas jo egzempliorius šiuo metu nėra žinomas¹⁰⁷.

Kiekviena iš keturių epodžių skirta Švč. Mergelės Marijos simbolinei „myliai“, čia aprėpiančiai maždaug 5–7 km. Epodės parašytos mažąja sapfine strofa, metru, nuo Prudencijaus įsigalėjusiu lotyniškoje Vakarų himnodijoje.

¹⁰² Józef Warszawski TJ, *op. cit.*, p. 128.

¹⁰³ Jonas Vaišnora, *op. cit.*, p. 279–280.

¹⁰⁴ *Ibid.*, p. 281.

¹⁰⁵ Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *op. cit.*, p. 72.

¹⁰⁶ Józef Warszawski TJ, *op. cit.*, p. 128.

¹⁰⁷ *Quattuor leucae Virginis Matris, seu Publica ac sollemnis in aedem B. Virginis Matris Trocensem processio, odis IV expressae*, Antverpiae: Monti, 1624 (Karl Estreicher, *Bibliografia Polska*, Kraków, 1888–1951, t. 27, p. 134).

3. 4. 2. *Prima leuca seu Ponari* (Pirmoji mylia, arba Paneriai)

Pirmoji ciklo epodė (Sarbievijaus *Lyrikos knygų (Lyricorum libri)* leidimų Epodžių knygoje žymima 9-uoju numeriu), t. y. pirmoji, Panerių, mylia, o ir visas ciklas prasideda kvietimu išvykti ir procesijos iškeliavimu bundančios pavasario gamtos peizažo fone. Pasitelkiant retorinius klausimus, perteikiamas dalyvių jaudulys, nekantrumas prieš pradėdant eiti:

Imus? an frustra fugiente bruma
Omnis Aprili via risit herba,
Et cavae valles viridique lucent
Arva sereno?

(Einam? Ar tikrai, pasibaigus žiemai,
Šypsos pakelėm žaluma balandžio,
Klonių daubose ir laukuos žolynai
Švyti džiaugsmingai?)

Savotiškas poetinis „objektyvas“, tarsi filmavimo kameros, nukrypęs į peizažą, vėl grįžta prie procesijos. Šios pajudėjimas perteikiamas itin vizualiai, gyvu „judančiu paveikslėliu“: „einam“ (*imus*) – jau be klaustuko – pradėdamas antrasis posmas. Tarsi matome, kaip eisena pajuda, kaip lengvas pavasario vėjelis, anot poeto, „pasičiumpa“ ir plaiksto šilkinis vėliavų audeklus (*signa iam lenes rapuere venti*), kaip juos prilaiko įtemptos virvės (*revocentque tensi / serica funes*). Trečiame posme maldininkų minia „po margais šilkais“ ima giedoti ir per tolesnius posmus iki pat epodės pabaigos gieda giesmę, kuri, užšifruota Sarbievijaus sapfinėmis strofomis, atpažįstama kaip barokinis senojo himno *Ave, maris stella* („perdirbinys. Galima spėti, kad maldininkai, eidami pirmąją „mylią“, iš tiesų giedojo *Ave, maris stella*.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Himno *Ave maris stella* sąsajas su jį parafrazuojančia pirmąja Sarbievijaus „Marijos mylia“ pastebėjo Józefas Warszawskis TJ, žr. minėtąją jo studiją „*Dramat rzymski...*“, p. 129–131. Platesnę pirminio himną ir aptariamąsias epodės lyginamąją analizę žr. šio darbo autorės straipsnyje „M. K. Sarbievijaus odės Švč. Mergelei Marijai“, p. 169–187. Kadangi *Ave maris stella* motyvas buvo išsamiai aptartas disertacijos 3.3 skyriuje, čia daugiau dėmesio skirsime dar nepaminėtiems aspektams ir kitoms trimis ciklo epodėms.

Sarbievijaus 9 epodėje himnas iš pirmo žvilgsnio atrodo gerokai paslėptas po barokinės stilistikos drabužiu, tačiau lyginant pirminės giesmės tekstą su antriniu, Sarbievijaus, paaiškėja, kad himno *Ave, maris stella* strofinė struktūra visiškai išsaugoma, griežtai laikomasi pirminės posmų išdėstymo tvarkos.¹⁰⁹

Pirmąsias dvi pirminio epodėje parafrazuojamo teksto strofas atliepia Sarbievijaus epodės 4–6 strofos. Kreipinys *maris stella* Viduramžių tekstų stiliumi perrašomas tiksliai, nekeičiant žodinės raiškos, tik sakiny s pakeičiamas į netiesioginį, o šauksmininko linksnis – į galininką (*maris stellam*). Taupūs, glausti imituojamo himno įvaizdžiai toliau pakartojami jau kitu pavidalu, išplėtoti Antikos autorių stiliumi. *Maris stella* pavirsta į *sidus in dubiis undis* („šviesulį neramiuose vandenyse“) – toks parafrazavimas būdingas XVI–XVII a. poezijai, ir įvairiuose marijiniuose tų amžių tekstuose galima rasti panašaus modelio frazių (prisiminkime kad ir Zacharijo Ferreri *procellosas Helice per undas*¹¹⁰). *Caelum* (dangus) Sarbievijaus pakeičiamas į labiau klasikinio skambesio *aether*, Dievo pasiuntinys, arkangelas Gabrielius, it antikinių tekstų dievų pasiuntinys Merkurijus-Hermis, nusakomas žodžiais „aukšto Olimpo sparnuotasis gyventojas“ (*praepes civis alti Olympi*) – pagal Renesanso marijinėje poezijoje ypač mėgstamą modelį¹¹¹. Plėtojamas Marijos-Taikos karalienės motyvas, taupiomis poetinėmis priemonėmis persakomas Marijos-Naujosios Ievos simbolis (Sarbievijaus tekste jį atliepia *melior reversi nominis Eva* – „geresnioji perkeisto vardo Ieva“).¹¹²

Ir toliau per visą epodę taupūs pirminiai įvaizdžiai strofa po strofos amplifikuojami, įpinami į epochos stilistiką atitinkantį tekstą. Kai kurie Marijos

¹⁰⁹ Žr.: *Ibid.*, p. 180–182.

¹¹⁰ Cituotą šio darbo p. 36.

¹¹¹ Paprotį vaizduoti arkangelą Gabrielių pagal antikinių poetų, ypač Vergilijaus ir Horacijaus, piešiamo Merkurijaus schemą, puikiai atspindi kad ir šis XVI a. pavyzdys: *Mittitur huic Superis Ales praenuntius oris / qui mentem exponat consiliumque Dei. / Isque per aetheria legatus fulgidus auras / advolat [...]* („Siunčiamas štai iš dangaus pas ją pranešėjas sparnuotas, / Dievo sumanymą jis, Jojo sprendimą praneš. / Spindintis pasiuntinys praskrieja per eterio plotus [...]“) – Tito Prospero Martinengo, „In Sacrosanctam Virginem Deiparam“, in: *La poesia mariologica*, p. 232.

¹¹² Plg. Ona Daukšienė, „M. K. Sarbievijaus odės Švč. Mergelei Marijai“, p. 179–182. *Reversi nominis Eva* galima versti ir „apversto vardo Ieva“, akcentuojant anagraminį posakio sąskambį: apvertus vardą *Eva* išeina *Ave*. Kreipinys į „naująją Ievą“ mėgstamas ir lietuviškose Marijos giesmėse, plg. Antano Baranausko „Sveika, Marija, Motina Dievo, dangaus mums duota naujoji Ieva“ ir kt.

titulai tekste išlieka įprasto pavidalo, nekeičiant jų žodinės raiškos, kaip ir *maris stella* atveju: devintajame epodės posme pirminio himno kreipinius *virgo singularis, inter omnis mitis* randame netransformuotus, tik įtaisytus į sapfinės strofos ritmikos sakinį: *Mitis, et blanda prece singularis / Virgo placari [...]*. Tokia taupi žodinė raiška būdingesnė Viduramžių himnams ir Sarbėvijaus epodei suteikia autentiškesnio, „senoviškesnio“ skambesio, siejančio kūrinį nebe su Renesanso himnais, o su ankstesnių amžių krikščioniškąja poezija. Paskutinė, 11-oji epodės strofa sugrąžina į procesiją, tuo metu keliaujančią „rasotais žaliuojančių Panerių slėniais“ ir „maloniai atrodančiom dirvom“ (*carpemus viridis Ponari / Roscidas valles, et amoena praeter / Arva vehemur*). Žmogaus rankos nelieštų pievų ir sukultūrintų dirvų vaizdai sykiu ir priešinami, ir jungiami į dermę¹¹³. Visa gaubia džiaugsminga Marijos garbinimo ir globos nuotaika.

Taigi jau pirmojoje ciklo epodėje poetinis Švč. Mergelės Marijos paveikslas, „tapomas“ pagal Vakarų Europos marijinės literatūros ir ikonografijos tradicijas, perteikiamas himno *Ave maris stella* įvaizdžiais, yra įkurdinamas lietuviško peizažo fone.

3. 4. 3. *Secunda leuca seu Vaca* (Antroji mylia, arba Vokė)

Antrojoje mylioje, antrojoje ciklo epodėje (Sarb. *Ep.* 10), žyminčioje atstumą nuo Panerių iki [Trakų] Vokės, po numanomos poilsio pertraukos piligrimai leidžiasi tolyn slėniu, poetui primenančiu teatro sceną, ir vėl gieda:

Protinus, Virgo, tibi magna laudum
Turba ducetur, ubi se recurvo
Collium flexu viridis reducit
Scena theatri.

Audient magnae titulos Parentis
Pinei montes, Viliamque circum

¹¹³ Už šį pastebėjimą dėkoju Daliai Dilytei-Staškevičienei.

Ter repercussae recinet Mariam

Vocis imago.

(Vėl, Mergele, tau nusidriekia tolin

Eisena ilga link teatro žalio

scenos – ją lanku apkabina kalvos,

kilpa apraizgo.

Tuoj išgirs kalnai, pušimis apžėlę,

Motinos vardus garbingiausius, triskart

Vilijos krantuos nuskambės Marijai

Aidas skambusis.)

Giesmė, aidėdama apylinkėmis, tarsi susilieja su peizažu: į ją atsiliepia ir prie jos prisideda aplinkinės kalvos, palenkdamos ūksmingas keteras (*opaca longe / colla submittent*), pagarbiai suvirpa pušys (*trepidaeque circum / attrement pinus*), maldingai parklumpa tuopos šešėlis (*humilique supplex / populus umbra*).

Ketvirtojoje strofoje aiškėja, kad giedama Marijos litanija: giedotojai tris kartus kreipiasi į Aukščiausiąjį (čia vadinamą nuo Renesanso itin išpopuliarėjusiu, iš antikinio Jupiterio perimtu epitetu – *Tonans*, „griaudžiantysis“, „griausmingasis“¹¹⁴: *triplici Tonantem / voce placamus*), melddami jo gailestingumo, Sarbievijaus žodžiais, šaukdami „maloningą Kristaus širdį“ (*placidum Christi pectus*) ir „ausis, atviras mūsų gailingiems skundams“ (*nostris vacuum querelis / [...] aurem*). Taip barokiškai čia išplėtojamos invokacijos *Kyrie, eleison, Christe, eleison, Kyrie, eleison* („Viešpatie, pasigailėk, Kristau, pasigailėk, Viešpatie, pasigailėk“). Atsiliepiant į šiuos kreipinius kitame posme triskart šaukiamasi Švenčiausiosios Mergelės (*inde ter, sancto redeunte cantu, / sancta clamaris*); Marijos titulus atkartoja

¹¹⁴ Atkreiptinas dėmesys, kad šis antikinis epitetas itin dažnas XVI–XVII a. marijinėje poezijoje; juo ypač pabrėžiamas ir aukštinamas Marijos – Galingojo Dievo Motinos vaidmuo. Plg., pavyzdžiui: *Mater Tonantis Maximi* – Lorenza (Francesca) Strozzi, „Ode in Purificationem Beatae Mariae Virginis“ (*La poesia mariologica*, p. 354); *esset summi proles generosa Tonantis / et gereret nutu cuncta creata suo* – Christophorus Auleus, „Ad Virginem matrem pia salutatio“: (*ibid.*, p. 26) ir t. t.

„giraičių šnabždesys“ (*nemorum murmur*) ir aidas (*vocis imago*). Turbūt tai pirmieji litanijos kreipiniai į Mariją: „Šventoji Marija, Šventoji Dievo Gimdytoja, Šventoji Mergelių Mergele“ (*Sancta Maria, Sancta Dei Genetrix, Sancta Virgo virginum*).

Taigi čia giedamà, kaip implikuoja ir tolesnėse strofose transformuojami kreipiniai, nuo XVI a. pabaigos itin paplitusi vadinamoji Švč. Mergelės Marijos Loreto litanija (*Litaniae Lauretanae B. Mariae Virginis*), sudaryta iš jau egzistavusių litanijų kreipinių¹¹⁵, anot Vaišnoros, „viena iš labiausiai lietuvių mėgiamų ir vartojamų maldų Marijos garbei“¹¹⁶, Lietuvoje tikriausiai įvesta ir imta kalbėti jėzuitų vadovaujamose sodalicijose. Vaišnoros teigimu, tai galėjo įvykti jau XVII a., nes Mikalojaus Daukšos 1595 m. katekizme, kur išvardijamos įvairios maldingumo pratybos ir jų mokoma, apie Marijos litaniją dar visai neužsimenama¹¹⁷.

Nuo ketvirtojo posmo epodė ir struktūruojama kaip litanija, kurios kiekvienas tradicinis kreipinys išplėtojamas. Dažnai vienas ar du parafrazuojami kreipiniai sudaro ištisą strofą, pvz., jau minėtieji Loreto litanijos kreipiniai Motina Kristaus (*Mater Christi*) ir Mergelių Mergele (*Virgo virginum*):

Te sua gestit Genitrice Numen,
Virginum Virgo: genitrice gestit,
Quisquis optata tibi cumque carus
Vescitur aura.

(Motin Dievo, Jo išrinkta, mergelių
Tu Mergele: jis išsirinko tavo
motinystę, jis su tavim alsuoja
oru aukštybių.)

¹¹⁵ Angelo de Santi, „Litany of Loreto“, in: *The Catholic Encyclopedia*, vol. 9, New York: Robert Appleton Company, prieiga: <http://www.newadvent.org/cathen/09287a.htm> [žiūrėta 2010-05-26].

¹¹⁶ Jonas Vaišnora, *op. cit.*, p. 166.

¹¹⁷ *Ibid.*, p. 167.

Marija-Tiesos namai (*domus veri*) ir Dangaus vartai (*ianua caeli*) apgiedama trinarės struktūros posmu: pirmasis kreipinys pakartojamas, antrasis įvaizdinamas, strofa pabaigiama poetiniu amžinųjų kalvų atodūsių, siunčiamų Marijai, vaizdu:

Tu domus veri: tibi certus uni
Aureas aether reserare valvas
Gaudet: aeterni geminant tibi su-
spira colles.

(Tu Tiesos namai, tau dangus tik vienai
su džiaugsmu skląščius auksinius atšauti
pasiryžęs, tau nemirtingos kalvos
atdūsius siunčia.)

Pastarasis įvaizdis koreliuoja su ankstesniuosiuose šios epodės posmuose Marijai nusilenkusių ir jos vardą atkartojusių žemiškųjų Vilniaus apylinkių kalvų paveikslu: maldoje tarsi suvienijami dangus ir žemė (ar veikiau konkrečiai jos vieta, kuria keliauja maldininkai). Dangaus ir žemės vienybė Marijos asmenį gaubiančiame diskurse – tai ir aliuzija į Marijos vaidmenį Išganymo istorijoje: Dievo Motina sutaiko dangų ir žemę, pagimdydama Kristų, tolygiai vienijantį savyje dieviškąją ir žmogiškąją prigimtis. Sykiu įprasminamas su Marijos gerbimu susijęs *locus*, piligrimystės vieta.

Kartais viename posme į bendrą maldingo teksto audinį jungiama keletas kreipinių; tokiais atvejais jie plečiami taupiau, išlaiko pirminę žodinę raišką, pavyzdžiui:

O potens olim profugos tueri
Civitas sontes! decus o Sionis!
O Dei praesens domus! o reposti
Foederis arca!

(O šalie, kuri nevarai kaltųjų,
ištremtų kadais! O Siono groži!
Viešpaties namai šviesūs! O slaptosios
Sandoros skrynia!)

Šioje strofoje telpa Marijos-nusidėjėlių gynėjos (pažodžiui – nusidėjėlių priebėgos, prieglobsčio, *refugium peccatorum*), aukso namų, Sandoros skrynios titulai. Įterptas ir kreipinys *decus Sionis* (Siono groži), kurio dabartiniame Loreto litanijos variante nėra, kaip ir aukščiau minėtojo Tiesos namų simbolio, taip pat Gedeono vilnos, lelijos tarp erškėčių, vilties Motinos įvaizdžių, parafrazuojamų ar atkartojamų šioje epodėje. Plisdama ir vystydamasi, litanija ne visur buvo vienoda¹¹⁸, ją mėgta papildyti įvairiais kreipiniais iš kitų marijinių tekstų; tai atsispindi ir Sarbievijaus tekste – jo, matyt, remtasi išsamesniu litanijos variantu. (Siekdama užtikrinti Loreto litanijos pastovumą ir vienodumą, Šv. Apeigų Kongregacija 1631 m. uždraudė ką nors joje pridėti be Šv. Sosto leidimo.¹¹⁹)

Aušros žvaigždės motyvas, papildytas antikiniaiiais elementais (*Lucifer* vietoje *stella matutina*, *tollit Eoos currus*, *Phoebe radiante*) itin poetiškai išplečiamas per tris posmus ir baigiamas Sarbievijaus mėgstamu bei jo „Poetikoje“ rekomenduojamu vaizdu: tai iš Dantės „pasiskolintas“¹²⁰ žvaigždžių-dangiškų rūmų plyšių ar angų, pro kuriuos žmones pasiekia dangaus šviesos spindesio bent menkos dalelės, simbolis:

Quale, dum puro taciturna caelo
Siderum se fert acies, per omnes
Ignium rimas nitidi reident
Atria caeli.

¹¹⁸ *Ibid.*, p. 167.

¹¹⁹ Žr.: *Ibid.*, taip pat Angelo de Santi, *op. cit.*

¹²⁰ Plg.: „Characteres lyrici“, I. 7, in: Mathias Casimirus Sarbievius, *Poetica*, I, parengė Ona Daukšienė, Vilnius: LLTI, 2009, p. 63. Apie paties įvaizdžio sklaidą Sarbievijaus poezijoje plačiau žr.: Ona Daukšienė, „M. K. Sarbievijaus religinės poezijos sluoksniai“, p. 59.

(Šitaip, kai giedru dangumi vis skrieja
nebylių žvaigždžių kareivijos, ryškiai
pro liepsnų angas spinduliuoja šviesūs
dangiški rūmai.)

Šis motyvas čia pasitelkiamas kaip Marijos-dangaus vartų ar lango įvaizdžio amplifikacija. Ir toliau per visą epodę poetiškai „žaidžiama“ Marijos litanijos kreipiniais, plėtojama paskirų Marijos titulų, ikonografinių tipų semantika. Be minėtų, parafrazuojami kreipiniai į skaisčiausiąją, meilingąją Motiną, Dangaus Karalienę, Išminties sostą, Balčiausiąjį (dramblio kaulo) bokštą; šaukiamasi Užtarėjos pagalbos, daromos nuorodos į Marijos gyvenimo siužetus.

Aplinka ir toliau traukiama į giesmę: nuo litanijos įvaizdžių tarsi nejučiom pereinama prie regimų gamtos vaizdų, lydinčių procesiją ir su ja atiduodančių pagarbą Dievo Motinai:

Inde Ilessei solium nepotis,
Virgo, se toto tibi sternit auro;
Hinc tibi surgit superas eburna
Turris ad auras.

Te suas, Virgo, simulant refusa
Mella per cellas; et amoena serum
Rura, quae muris gelidique claudunt
Fontibus horti.

(Spindi tau iš ten, o Mergele, Jesės
ainio sostas, tau visą auksą kloja;
kyla tau iš čia į erdves aukštybių
bokštas balčiausias.

Stengias į tave būt panašūs medūs,
srūvantys koriais, ir žavingi sodžiai,
sodų sienos juos ir ledinės versmės
laiko apjuosę.)

Pirmame iš pacituotų posmų vėl sutaikoma žemės–dangaus prieštara, išreiškiama prieviksiškais *inde–hinc*, „iš ten–iš čia“; antrame dėsningai atsigręžiama į žemę. Sarbievijus pamini totorių, Vytauto įkurdintų Trakų apylinkėse, kaimus, pro kuriuos keliaujama: *serum rura* (totoriai čia įvardijami žodžiu *seres* – taip lotyniškai vadinamos įvairios Rytų tautelės).

Po besimeldžiančios gamtos vaizdų toliau plėtojami tradiciniai kreipiniai. Epodę užbaigia triguba invokacija į Dievo Avinėlį, kurio simbolis jungiamas su Giesmių giesmės Sužadėtinio, žaidžiančio tarp lelijų, įvaizdžiu (*dilectus meus, qui pascitur inter lilia*, Gg 2, 19). Įprastas baigiamąsias litanijos formules (*Agnus Dei, miserere nobis, dona nobis pacem* – „Dievo Avinėli, pasigailėk mūsų, suteik mums ramybę“) atitinka šie Sarbievijaus posmai:

Ille, qui leni pede pulsat altos
Siderum campos, viridesque stellas,
Lucis intensum iubar inter, inter
Lilia ludit,

Agnus: heu, nostris onerata culpīs
Colla reflectat, leviterque moto
Ad preces cornu, misero quietem
Annuat orbi.

(Tas, kuris lengvai bėginėja pievom
Debesų aukštų ir žvaigždžių žiedynais,
Žaidžia tarp šviesos spindulių, ryškiausių
Tarpe lelijų,

Avinėlis – lai atities ir mūsų
nugaras, kalčių prislėgtąsias, ragą
į maldas palenks, pažadės ramybę
Žemei vargingai.)

Triskart sugiedojuši „Dievo Avinėlį“, procesija sustoja poilsio. Prie šaltosios Vokės dengiamas stalas: ant žalios vejės tiesiamos lino staltiesės, traukiamas

paprastas valgis, gaivinamasi šaltu vandeniu. Epizodas labai ryškiai įvaizdintas, gyvas, paprastas ir poetiškas.

3. 4. 4. *Tertia leuca seu Vicus Galli* (Trečioji mylia, arba Gaidžio kaimas)

Trečiosios mylios (Sarb. *Ep.* 11) pradžioje jau raginama nuo stalo kilti: per ilgai užsisėdėta, vakaras rieda dangumi žemyn. Eisena traukia toliau Vokės pakrantėmis; kelionės punktas – Gaidžio kaimas¹²¹.

Ši trečia ciklo epodė skamba kaip padėkos giesmė Švč. Mergelei už pergalę Chotyno mūšyje ir už jos pagalbą kitose istorinėse kovose, ypač su krikščionių pasauliui grasinančiais totoriais ir turkais. Pažymėtinas šioje epodėje itin sodrus Trakų apylinkių koloritas ir ryškus didžiojo kunigaikščio Vytauto kaip krikščionio valdovo paveikslas. Aiškiai eksponuojama aliuzija, siejanti Trakų Dievo Motinos šventovę ir Vytautą.

Į Vytauto temą Sarbievijus įvesdina kreipdamas žvilgsnį link kalvelių, ant kurių „gausiai susodinti“ Vytauto parsivežtų belaisvių totorių palikuonių gyvenami kaimai (*Getarum / rura sederunt opulenta*), jau probėgšmais paminėti ankstesnėje epodėje (*serum rura*). Tai esąs Vytauto pergalės triumfo paminklas Švč. Mergelei Marijai (*sunt tibi bello monimenta parti / Diva, triumphi*), o belaisviai totoriai vadinami „garsiąja grobio puošmena“ (*inclitum praedae decus*) ir Vytauto „kilniojo pykčio“ trofėjumi (*tropaeum nobilis irae*).

Vytautui skiriami patoso kupini posmai, kuriais apdainuojamos jo kovos su totoriais:

Cum ferox belli, duce te, Vitoldus
Bis ter exegit gladium per omnem
Victor Auroram, tumidique fregit
Cornua ponti.

¹²¹ Kaimas panašiu pavadinimu neišliko, greičiausiai tai būta Gaidiškių, kaimo tarp Trakų ir Vilniaus, lenk. Piotuchovo. Thomaso Wallo leidime nurodoma: „*Vicus Galli* (Piotuchowo) pagus Lituaniae, tribus leucis ab urbe Vilna distans“ („Lietuvos kaimas, nuo Vilniaus miesto nutolęs per tris mylias“ – „Index geographicus et historicus“, in: Mathiae Casimiri Sarbiewski *Poemata omnia*, p. 623).

Quantus ingentem clypei sub umbra
Texit Europen, Asiaeque qua se-
cum que tempestas daret, atque ab omni ef-
funderet Istro!

(Triskart kardą, tau vadovaujant, traukė
Vytautas, narsus kovoje, kai Rytus
Nugalėjo jis, kai ragus puikybės
Jūrai aplaužė.

Kaip Europą jis po šešėliu skydo
Paslėpė, kuomet uraganas lėkė
Azijos baisios ir iš viso Istro
Tvino galingai!)

Taigi Vytautas „paslepia Europą po šešėliu skydo“, aplaužo turkų galybės ragus¹²² ir atremia iš Rytų plūstantį galingą totorių tvaną. To jam nebūtų pavykę padaryti be Švenčiausiosios Mergelės pagalbos. Vytauto pergalių fone įkurdinamas Marijos paveikslas itin ryškus ir daugialypis: ji čia vaizduojama ir kaip *Virgo militans*, kovojančioji Mergelė; šis iš bizantiškosios tradicijos perimtas tipas jungiamas su transformuotu Marijos didybės paveikslu, kuriame saulės ir žvaigždžių apsiaustą keičia audrų ir griaustinių apsiaustas; Marija lyg antikinė Atėnė svaido žaibus, skriedama ugnies vežimu, ir baimę keliančios karingos galios vaizdas perša galimą sąsają su Giesmių giesmės 6, 9 eilute: *terribilis ut castrorum acies ordinata* („baisi kaip išrikiuota kariuomenės eilė“):

Ipsa nimborum cuneis et omni ac-
cincta tonitru,

¹²² Sarbievijaus tekste psmėnulis tiesiogiai neminimas, tačiau aplaužomi „išsipūtusios (metaforiškai: „pasikėlusios iš puikybės“) [Juodosios] jūros“ (*tumidi ponti*) ragai yra aiški aliuzija į itin dažną XVII a. dailėje motyvą – Osmanų imperijos herbo – psmėnulio – aplaužytais ar nuskeltais ragais vaizdavimą. Tokį galima įžiūrėti ir vienoje iš Sarbievijaus ankstyvojo veikalo *Sacra Lithothesis* (1621) iliustracijų (dėkoju dėmesį į tai atkreipusiai Eglei Patiejūnienei).

Turbido late manifesta caelo, et
Ter quater tortas iaculata flammis,
Ignium curru super et rubenti
Nube tonabas.

(Tu pati, audrų apsiausta rikiuotėm,
griausmo galingo,

Rodeisi ryški danguje audringam,
Vežimu ugnies lėkdama, raudonu
Debesiu, žaibus iš aukštybių savo
trigubus svaidei.)

Čia vertėtų prisiminti, kad Trakų Dievo Motinos paveikslas nutapytas sekant senesniu, nežinomu atvaizdu, vaizduojančiu *Nikopoia* (Švč. M. Mariją, sėdinčią soste su žmoniją laiminančiu Kristumi ant kelių); tokio tipo ikoną Bizantijos imperatoriai laikė savo asmens ir sostinės globėja, saugančia Bažnyčią, miestą ir visos valstybės sienas, ji simbolizavo karines pergales, globojamo valdovo galią¹²³. Sarbievijus daugiasluoksniame poetiniame tekste sujungia prieš „saracenus“ kovojančio krikščionio kunigaikščio Vytauto ir jo globėjos Švč. Mergelės paveikslus: toks junginys pasirodo neįveikiamas totorių ordoms.

Vedama paralelė tarp Vytauto pergalių, pasiektų su Marijos pagalba, ir nesenų pergalių prieš turkus; minimas karalaitis Vladislovas Vaza, daromos aliuzijos į jo dalyvavimą mūšyje prie Chotyno:

Sic ab extremo tibi victor Occa
Arma de victis referat Suanis,
Et novas solvat nova vota Ladis-
laus ad aras.

(Taip Vladislovas nuo toliausios Okos
Lai tau neš ginklus, prieš svanus laimėjęs,

¹²³ Plg. Birutė Rūta Vitkauskienė, *op. cit.*, p. 336; Giedrė Mickūnaitė, *op. cit.*, p. 253.

Ižadus naujus prie naujų altorių
Lai jis išpildys.)

Praeities ir dabarties pergalių, pasiektų Marijos globoje, susiejimas perteikia reikšmingą žinią, kad nuo pat krikšto, nuo pirmojo krikščionio valdovo Vytauto, pasirinkusio Mariją savo globėja, Švč. Mergelė globoja Lietuvą ir jos valdovus ir savo ruožtu yra lietuvių gerbiama¹²⁴.

Trečioji ciklo epodė, kaip ir pirmosios dvi, baigiama poilsio gamtos prieglobstyje scena: sukaitusius ir ištroškusius maldininkus į svetingą šešėlį priima giraitė, „skardžiabalsiai alksniai“ (*vocales alni*) ir „sraunūs upeliai“ (*trepidi rivi*) leidžia procesijos dalyviams atsikvėpti, perimdami giesmę:

Ipsa te, Virgo, sonat alnus, ipsa
In tuas vivax salit unda laudes;
Audit et longe tua discit ipse
Nomina lucus.

(Tau, Mergele, pats uždainuoja alksnis
Ir banga judri tavo garbei šoka,
Klausos ir ilgai atkartoja miškas
Tavąjį vardą.)

3. 4. 5. *Quarta leuca seu Troci (Ketvirtoji mylia, arba Trakai)*

Pakilusi eiti paskutiniąją, ketvirtąją, ciklo mylią (Sarb. *Ep.* 12) procesija artėja prie Trakų. Keičiasi kraštovaizdis: ir toliau keliaujama kalvelėmis, bet tankėja miškai, pasirodo ežerų:

Ultimus restat labor, altiores
Ire per lucos, et aprica circum
Stagna lunari, tumulosque lento
Vincere cantu.

¹²⁴ Šią Sarbievijaus žinią pastebi ir taikliai įvardija Giedrė Mickūnaitė, *op. cit.*, p. 258: „Sarbievijaus poema (sic!) taip pat atskleidžia sąsajas su Lietuvos valstybe.“

(Paskutinis jau mums beliko darbas:
Eit tankiais miškais, ežerų pakrantėm
Klaidžioti šviesiom, kalnelius įveikti,
Giedant iš lėto.)

Antroje epodės strofoje pažadama, kad bus giedamas Saliamono himenėjas, t. y. Giesmių giesmė.

Giesmių giesmės įvaizdžiai, nuo seno prigiję marijiniuose tekstuose, jos švenčių liturgijoje, sudaro daugelio senųjų Marijos antifonų ir litanijų pagrindą. Viduramžiais jie itin gausiai užplūsta Švč. Mergelės himnus, išpopuliarinami gausiais Giesmių giesmės komentarais, homilijomis, ypač Bernardo Klerviečio (1090–1153)¹²⁵. Renesanso marijinėje poezijoje Giesmių giesmės poetizmą nėra itin gausu, tačiau iš šio Marijos kulto šaltinio vėl imama semtis įkvėpimo potridentinėje literatūroje, rašomi Giesmių giesmės komentarai, ja remiantis kuriama poezija. Itin subtilių Giesmių giesmės parafrazių kūrėjas Sarbievijus šioje epodėje mėgaujasi kurdamas Giesmių giesmės simbolių variacijas, poetizuoja *Virgo lactans*, *Virgo amabilis* paveikslus¹²⁶.

Štai kaip barokiškai transformuojamos Gg 1, 1 eilutės *Osculetur me osculo oris sui nam meliora sunt ubera tua vino* („tebučiuoja mane savo lūpų bučiniiais, nes tavo krūtys puikesnės už vyną“):

Quod tibi, Virgo, bene dormit ulnis,
Sola sopitum potes osculari
Numen, et flammam animaeque sanctum
Sugere florem.

Sola fragranti melius Falerno
Uber adstringis, quoties ab imo

¹²⁵ Plg.: Gerhard Gietmann, „Canticle of Canticles“, *The Catholic Encyclopedia*, vol. 3, New York: Robert Appleton Company, 1908, prieiga: <http://www.newadvent.org/cathen/03302a.htm> [žiūrėta 2010-06-04].

¹²⁶ Plg.: Ona Daukšienė, „M. K. Sarbievijaus religinės poezijos sluoksniai“, p. 56–59.

Corde spiravit genialis intimae
Halitus aerae.

(Miegantį saldžiai tau ant rankų Dievą
Tik viena bučiuot tegali, Mergele,
lūpom gert liepsnas jam kvėpuojant, šventą
žiedą gyvybės.

Tu viena tiesi jam saldžiausias krūtis,
kvepiančiam puikiau už Falerno vyną,
kai alsuoja jis iš gelmių krūtinės
dangišką kvapą.)

Pacituotuose posmuose ryškus dvasios, dvelksmo, dieviškojo kvėpsmo (*flammas animae, spiravit, halitus intimae aerae*) motyvas, įprasminantis žemės ir dangaus, dieviškosios ir žmogiškosios prigimties, Motinos ir Sūnaus mistinio ryšio giją, kuri Giesmių giesmės Giesmių giesmės bučinių / krūtų simboliką susieja su Pradžios knygos epizodu, kur Dievas įkvėpė žmogui „gyvybės alsavimą“ – *inspiravit... spiraculum vitae* (Pr 2, 7). Kvėpsmo motyvą pratęsia „malonaus kvapo“ įvaizdis: Giesmių giesmės eilutės *dum esset rex in accubitu suo nardus mea dedit odorem suum fasciculus murræ dilectus meus mihi inter ubera mea commorabitur* („karaliui esant savo kambaryje, mano nardas paskleidė savo kvapą. Mano mylimasis yra man miros ryšulėlis, prigludęs prie mano krūtų“, Gg 1, 11–12) parafrazuojamos tokiais Sarbievijaus posmais:

Sive diffusi oluere nardis
Regis instructae tibi, Nympha, mensae,
Regis optatos tibi nardus una
Spirat odores.

Si Palaestino metis in vireto
Myrrheos flores, tua solus ille

Nexilis myrrhae religatur inter
Ubera nodus.

(Nors karaliaus tau suruoštieji valgiai
Dvelkė įstabiais aromatais nardo,
Trokštamus kvapus tai tik vienas skleidžia
Nardas karaliaus.

Nors renki žalią Palestinos pievą
Miros žiedus, tau tarp krūtų tik vienas
Mazgas, kuriame įvyniota mira,
Parištas būna.)

„Malonaus kvapo“ simbolis, atsikartojantis visoje Giesmių giesmėje, ypač tiesiogiai siejasi su eilutės *trahe me post te curremus in odorem unguentorum tuorum* (Gg 1,3) vaizdu, itin dažnu Marijos antifonose, plg.: *in odorem unguentorum tuorum currimus*; Marijai tiesiogiai priskiriamas miros atributas (*quasi myrrha electa, dedi suavitatem odoris*) ir kiti Giesmių giesmėje minimi kvapieji aromatai: *sicut cinnamomum, et balzamum aromatizans odorem dedi*¹²⁷. Šį motyvą galima rasti ir Renesanso poezijoje, gražiai supoetintą Zacharijo Ferrerio himne, parašytame, kaip ir aptariamoms Sarbievijaus epodės, mažąją saphine strofa. Cituojamoje strofoje Marijos-Naujosios Ievos vaidmuo išreiškiamas (Ievos) pasemtos tulžies virsmo į (Marijos) atneštą kvapų lietu simboliškai:

Fellis infaustum specimen quod illa
hausit, in dulcem ambrosiae saporem
ipsa vertisti et placitum pluisti
nectar ubique.¹²⁸

¹²⁷ Officium parvum B. Mariae Virginis, p. 191, in: *Breviarium Romanum ex decreto SS. Concilii Tridentini restitutum, editio quarta post alteram typicam, pars hiemalis*, Ratisbonae, Romae, Neo Eboraci et Cincinnati: Sumptibus et typis Friderici Pustet, S. Sedis Apost. et S. Rituum congreg. typogr., 1907.

¹²⁸ Zaccaria Ferreri, „In diebus festis Beatae Mariae Virginis sapphicum alphabeticum“, in: *La poesia mariologica*, p. 134. Veiksmožodžiu *vertisti* akcentuojamas Ievos-Marijos virsmo-perkeitimo motyvas (žr. išn. 112).

(Sėmusi tulžies, ji paliko ženklą
nelemtingą; tu jį vertei saldžiausia
mums ambrozija, tu malonią liejai
rasą nektaro.)

Ketvirtosios mylios epodėje „Saliamono giesmė“ nutrūksta, tolumoje pasirodžius Trakų pilies ir bažnyčios bokštams. Vėl akcentuojamas *locus sanctus* motyvas: pabrėžiama, kad kalva (*collis*), ant kurios stovi šventovė, yra *placitus Virgini* (maloni Mergelei, mylima Mergelės). Maldininkai parpuola prieš stebuklingąjį atvaizdą, sulaukdami Marijos atsako: ji atsiliepia į maldą sujudindama altorius (*illa motis annuet aris*), mistiškai pajuntamas jos artumas.

Formaliai procesijos kelionė baigta. Tačiau epodė tęsiama toliau ir Giesmių giesmės semantinė gija vyniojama iki galo. Mat antroje epodės dalyje, jau prie stebuklais garsėjančio atvaizdo, berniukų ir mergaičių chorai gieda šlovinamuosius posmus, aukštinančius Mergelę ir jos Sūnų. Išlaikoma Gg sužadėtinių dialogo struktūra, atitinkanti ir Horacijaus „Amžių giesmės“ (*Carmen saeculare*) berniukų–mergaičių chorams skirtą strofiką. Kristus ir Marija pakaitomis apgieda vienas kito grožį; panašus dialogas vyksta ir vienoje iš Sarbievijaus odžių (*Lyr. IV, 25*), *Virgo sidereis pulchrior ignibus*, kurią Jadwiga Kotarska lygino su Viduramžių madrigalo ar dvaro poezijos modeliais¹²⁹.

Gg poetika aptariamoje epodėje ir toliau ornamentuojama barokiniu stiliumi; pats mylinčiųjų pašnekesio principas įvardijamas kaip „malonus ginčas“ (*grata rixa*). Pvz., eilutės *oculi tui sicut piscinae in Hesebon* („tavo akys tarsi Hezebono (Hešbono) tvenkiniai, Gg 7, 4) parafrazuojama siejant su Meilingosios Dievo Motinos, *Mater Amabilis*, paveikslu:

VIRGINES

Quale ridenti radiant sereno
Semper illimes Hesebonis undae,

¹²⁹ Jadwiga Kotarska, *op. cit.*, p. 223.

Tale connives oculis iocanti,
Diva, Puello.

MERGAITĖS

(Kaip, danguj ramiai besišypsant giedrai,
Vandenys tyri Hezebono mirga, –
Šitaip akys tau spindi, jeigu juokias
Kūdikis tavo.)

Berniukų choro atliepas – Gg eilutė *oculi eius sicut columbae super rivulos aquarum* – „jo akys kaip balandžiai prie vandens upelių“ (Gg 5, 12) – nusako grįžtamąjį Kūdikėlio meilės Motinai ryšį:

PUERI

Lacte perfusae veluti columbae
Vitreas semper speculantur undas,
Sic in intacta retines, Iesu,
Lumina Matre.

(BERNIUKAI

Kaip, sparnus baltam sudrėkinę piene,
Krištolo bangas balandėliai stebi,
Taip kreipi akis į tyriausią savo
Motiną, Jėzau.)

Kiekvienas šio poetinio dialogo posmas tarsi panardina į mistinių maldingų išgyvenimų atmosferą, stebuklingojo Dievo Motinos paveikslo kontempliaciją, apgaubia smilkalų ir gėlių aromatais, skaidriomis berniukų ir mergaičių atliekamos giesmės tonacijomis. Pakaitinis giedojimas tęsiasi per 12 posmų; juo pasibaigia epodė, kartu ir visas Švč. Mergelei skirtas ciklas.

Glaustai apibendrinant galima teigti, kad Sarbievijaus keturių epodžių ciklas *Quattuor leucae Virginis Matris* pasižymi gerai apgalvota keturianare

struktūra. Kiekviena iš ciklo epodžių yra atskiras, savitas, intertekstualus kūrinys, atspindintis įvairius Marijos gerbimo tradicijos elementus, aprėpiantis skirtingus marijinės literatūros ir ikonografijos šaltinius. Pirmosios ciklo epodės pagrindą sudaro himno *Ave, maris stella* parafrazė, antroji komponuojama kaip Loreto litanijos poetinė variacija, trečiosios prasminis centras – Švč. Mergelės globojamo krikščionio valdovo Vytauto paveikslas, „piešiamas“ bizantiškosios ikonografijos pavyzdžiu, ketvirtosios esminis šaltinis – Giesmių giesmės simbolika.

Visas keturias epodes į ciklą jungia vientisa procesijos kelionės kompozicija, perteikiamas banguojantis maldininkų eisenos ritmas, kiekviena „mylia“ įrėminama kaip atskiras maldininkų kelionės etapas: eisena traukia Vilniaus apylinkėmis, poetiniame reljefe išryškinamos atpažįstamos kraštovaizdžio detalės, įvaizdinamas dalyvių giedamų giesmių turinys. Pirmosios trys epodės baigiamos priėjus įvardijamą poilsio vietą, o ketvirtoji – pasiekus kelionės tikslą. Visame cikle Sarbievijus tarsi integruoja Švč. Mergelę į vietinį koloritą, kuriame ji yra sava ir atpažįstama; sudėtingomis poetinėmis priemonėmis perteikti daugialypiai jos tradicinio gerbimo ženklai į šią aplinką įaudžiami labai natūraliai, lyg čia jau prigiję.

Išskirtinį autoriaus pamaldumą Švč. Mergelei Marijai atspindintys Sarbievijaus kūriniai sudaro svarbią jo poezijos dalį. Jų artimumas Marijos himnų ir giesmių tradicijai skatina prisiminti Sarbievijaus biografijos faktą, turėjusį lemiamos įtakos jo religinei kūrybai – dalyvavimą popiežiaus Urbono VIII inicijuotoje brevijoriaus himnų reformoje, ir išryškinti jo reikšmę Sarbievijaus religinio turinio tekstams.

4. *NON HUMILI SONO: BREVIJORIAUS HIMNŲ TAISYTOJO STILIUS*

4. 1. Sarbievijus ir Urbono VIII himnų reforma

Studijų Romoje laikotarpis (1622–1625), kurį tyrinėtojai kone be išlygų vertina kaip itin svarbų Sarbievijaus kūrybinei brandai ir asmenybės formuotei, praturtins jo kūrybą krikščioniškosios Europos tradicijos patirtimi. Pastarosios būta įvairiopos, tačiau vienas Romos patyrimo faktas pasirodys itin svarbus būtent religinės Sarbievijaus poezijos raiškai: jaunas jėzuitas poetas buvo popiežiaus Urbono VIII įtrauktas į brevijoriaus himnų reformos darbus¹³⁰.

Rabikausko teigimu¹³¹, Sarbievijus taisė šv. Ambraziejui priskiriamą Velykų laikotarpio pirmųjų mišparų himną *Ad coenam Agni providi*¹³², kuris pataisytas tapo *Ad regias Agni dapes*. (Naujausioje oficialioje brevijoriaus laidoje, parengtoje po Vatikano II Susirinkimo, gražintas pirminis himno pavidalas.)

Priimant Rabikausko versiją, kad minimasis himnas taisytas būtent Sarbievijaus ranka, reikšminga darosi pirminio ir pataisytojo himnų tekstų lyginamoji analizė (ji aktuali net tuo atveju, jei ne visi pataisymai daryti Sarbievijaus: šis himnas yra kone perrašytas iš naujo, taigi toks palyginimas gali akivaizdžiai parodyti, ką norėjosi taisyti senuosiuose himnuose jų reformuotojams).

Pirmasis himno *Ad coenam Agni providi* posmas:

Ad cenam Agni providi,
stolis salutis candidi,
post transitum maris Rubri
Christo canamus principi.¹³³

¹³⁰ Apie tai žr. Paulius Rabikauskas, „Sarbievijus Romoje“, J. Warszawski TJ, „*Dramat rzymski*“....

¹³¹ Paulius Rabikauskas, „Sarbievijus Romoje“, p. 474.

¹³² Tai VI amžiaus arba dar ankstesnis himnas, ilgą laiką buvęs priskiriamas šv. Ambraziejui.

¹³³ Pažod. vert.: „Avinėlio vakarienės laukdami, / baltuojantys iškilmingais išganymo drabužiais, / po Raudonosios jūros perėjimo / giedokime Kristui valdovui.“

pataisytame variante atrodo taip:

Ad regias Agni dapes,
stolis amicti candidis,
post transitum maris Rubri
Christo canamus principi.¹³⁴

Liko visai nepakeistos šio posmo dvi paskutinės eilutės, kuriose užsimenama apie stebuklingą izraelitų išsigelbėjimą – Raudonosios jūros perėjimą – ir kviečiama giesme šlovinti Kristų. Regis, pirminis tekstas traktuojamas pagarbiai, koreguojamas santūriai. Vis dėlto pirminio himno *cena Agni* (Avinėlio vakarienė) pirmojoje eilutėje keičiama į *regias Agni dapes* (karališką Avinėlio puotą), ir toks keitimas neatrodo atsitiktinis: redaguotas variantas – vizualesnis, iškilmingesnis, nebe toks glaustas kaip pirminis tekstas; taigi visiškai atitinkantis barokinio vaizdingumo reikalavimus.

Taisymo santūrumo nelieka išsyk, antrajame posme, kuris jau ištisai perrašomas. Tačiau dar labiau pastebimi trečiojo posmo pakeitimai. Senasis tekstas nedaugiažodžiaudamas skelbė:

Protecti paschae vespero
a devastante angelo,
de Pharaonis aspero
sumus erepti imperio.¹³⁵

Pataisytas variantas atveria emocingą, paveikiai jusles užgaunantį vaizdą:

Sparsum cruorem postibus
vastator horret Angelus:

¹³⁴ „Prieš karališkąją Avinėlio puotą, / apsigaubę baltais iškilmingais drabužiais, / po Raudonosios jūros perėjimo / giedokime Kristui valdovui“.

¹³⁵ „Velykų (Paschos) vakarą apginti / nuo angelo naikintojo, / iš žiauriojo faraono / vergijos buvome išplėšti“.

fugitque divisum mare;
merguntur hostes fluctibus.¹³⁶

Aliuzija į tai, kaip Perėjimo vakarą Dievas apsaugojo nuo savo paties pasiūsto naikintojo izraeliečių namus, kurių staktos buvo paženklintos velykinio avinėlio krauju¹³⁷, abiejuose himnuose perteikiama labai nevienodai. Senajame himne išties taupiomis poetinėmis priemonėmis ST epizodas veikiau netgi ne nupasakojamas, o tiesiog trumpai primenamas; tuo tarpu „reformuotajame“, – iš tiesų, galima sakyti, naujai sukurtame posme – tiesiog prieš akis iškyla nelyg dailininko tapomas vaizdas: kraujo lašai ant staktų, atšlyjantis nuo durų naikintojas, galiausiai teksto suvokėjo, kone stebėtojo, akivaizdoje prasiveria jūra, gramzdinanti egiptiečių kariuomenę. Esamasis laikas sukuria čia ir dabar kartojamo vyksmo įspūdį.

Urbono VIII reformos vykdytojai tokiais ir panašaus pobūdžio keitimais tarsi nori senųjų himnų skelbiamą Prisikėlimo triumfo žinią perduoti savo epochai priimtinesnėmis formomis, negalvodami, kuri ilgainiui pasirodys ilgaamžiškesnė. Mąstant tuometės estetikos kategorijomis, akivaizdu, kad reformuotojai nė nenuvokė darantys kažką neleistina ar neteisėta, kišdamiesi į sakralius tekstus ir perrašinėdami juos „efektyvesniu“ stiliumi, kuriame bet koks vaizdinys, net ir žodinis, visų pirma turėjo būti *regimas*.

Įdomūs ir šeštosios strofos keitimai. Senojo himno tekstas toks:

Consurgit Christus tumulo,
victor redit de barathro,
tyrannum trudens vinculo
et paradisum reserans.¹³⁸

Naujasis, „transformuotasis“ variantas:

¹³⁶ „Nuo staktas aptaškiausio kraujo / pašiuropsta angelas naikintojas; / bėga į šalis prasiskyrusi jūra, / paskęsta priešai bangose“.

¹³⁷ Žr. Iš 12, 21–32.

¹³⁸ „Keliasi Kristus iš kapo, / kaip nugalėtojas grįžta iš pragarmės, / sukaustydamas pančiais tironą / ir atidarydamas rojų.“

Victor, subactis inferis,
trophæa Christus explicat;
cæloque aperto, subditum
regem tenebrarum trahit.¹³⁹

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad abiejų šeštųjų posmų tekstai skiriasi ne per smarkiai. Redaguotame variante išlaikomi pagrindiniai teminiai akcentai: Kristus – pragaro nugalėtojas, dangaus atvėrėjas. Vis dėlto vizualusis pradai antrajame variante dominuoja, nustelbdamas patį Kristaus prisikėlimo iš kapo motyvą, kuriuo pradamas pirminio himno posmas. Redaguotame tekste eilutės, nusakančios kėlimąsi iš kapo, nebelieka. Galima teigti, jog naujajame himne Kristus pergale realizuojama pagal barokinio teatro stilistikos reikalavimus: kone apčiuopiamai, teksto suvokėjų akyse vizualiai besiveriančioje scenoje Kristus, žengdamas kaip pergalingos eisenos triumfatorius, tempia pavergtą ir supančiotą pragaro valdovą. Vėl esamasis laikas, vėl ryškus regimumo įspūdis.

Toks žodinio teksto transformavimas į regimą, primenantį veikiau paveikslą, žodžio ir vaizdo susiejimas „vizualios poezijos“ audinyje visiškai atitinka katalikiškosios reformacijos požiūrio į meną nuostatus, paskatintus Tridento Susirinkimo nutarimų, ir vizualiojo prado svarbos veikiant suvokėjo religinius jausmus sureikšminimą. Tapybos ar plastikos sukurtas atvaizdas laikytas simboline aukštesniųjų idėjų išraiška, paveikesne ir gebančia daugiau išmokyti bei labiau sujaudinti negu abstraktus teiginys.¹⁴⁰ Vaizdo–žodžio sintezę perteikti itin pamėgta embleminių vaizduosenos būdu, vienon visumon jungiant tikrą paveikslą ir žodinį tekstą, tačiau abi funkcijas galėjo atlikti ir vien žodinis tekstas, panašus į pacituotuosius Sarbievijaus naujai perrašytus senojo himno posmus. Vėl tenka paminėti ypač eskaluotą toje epochoje Horacijaus frazę *ut pictura poesis*¹⁴¹ („poezija kaip paveikslas“), turėjusią

¹³⁹ „Įveikęs pragarą, nugalėtojas / Kristus rodo pergalės ženklus; / ir, dangų atvėręs, surištą / tamsybių valdovą tempia.“

¹⁴⁰ Žr. Irena Vaišvilaitė, *Baroko pradžia Lietuvoje*, (*Vilniaus dailės akademijos darbai*, 6), Vilnius, 1995, p. 19–21; Czesław Hernas, *Literatura baroku*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995, p. 176–178.

¹⁴¹ Hor. *Ars poetica*, 361.

įtakos ir Sarbievijaus poetikoje¹⁴² formuluotam poezijos prigimties apibrėžimui, kuriuo poezija iš dalies apibūdinama ir kaip paveikslas, o poetas prilyginamas dailininkui (*respectu ceterarum rerum poeta pictor erit potius* – kitų dalykų požiūriu poetas bus veikiau dailininkas¹⁴³). Tokią nuostatą intensyviai imta deklaruoti dar XVII a. antrojoje pusėje, po Tridento; XVI a. pabaigoje jėzuitas Antanas Posevinas (Antonius Possevinus) poezijos ir dailės teorijas sujungė viename kūrinyje *Tractatio De poesi et pictura ethnica, humana, et fabulosa collata cum vera, honesta, et sacra*, skirtame pirmiausia religinei poezijai ir dailei. Autorius, be kita ko, teigia:

quodque poesis efficit narrationibus, episodiis, encomiis, tropis, et eiusmodi aliis, idem pictura facit, quae coloribus utent [...]. [...] Quae cum ad poetas attineat, pertinent quoque ad pictores, qui penicillo naturales affectus exprimunt haud minus quam calamo poetae faciant [...] ¹⁴⁴

Taigi lyginant himną *Ad coenam Agni providi* ir naująjį tekstą *Ad regias Agni dapes* labiausiai ir norėjosi išryškinti tapybai prilygstančio poetinio vaizdumo principą, kuris senąjį tekstą daro nebeatpažįstamą ir trikdo šiuolaikinius tyrėjus¹⁴⁵, nebesuprantančius, kam apskritai reikėjo himnus

¹⁴² *De perfecta poesi*, I, 1.

¹⁴³ *Mathiae Casimiri Sarbievii De perfecta poesi sive Vergilius et Homerus*, in: Maciej Kazimierz Sarbiewski, *O poezji doskonalej czyli Vergiliusz i Homer (De perfecta poesi, sive Vergilius et Homerus)*, vertė Marianas Plezia, parengė Stanisławas Skimina, Wrocław: Wydawnictwo polskiej Akademii nauk, 1954, p. 20. Žr. taip pat Ona Daukšienė, „Discors concordia“ XVII a. jėzuitų kūryboje: teorinės prielaidos ir raiška“.

¹⁴⁴ Antonii Possevini *SI Tractatio De poesi et pictura ethnica, humana, et fabulosa collata cum vera, honesta, et sacra*. Lugduni: apud Iohannem Pillehotte ad Insigne Nominis Iesu, 1594, 3, 291. Vert.: „Ką poezija daro pasakojimais, epizodais, pašlovinimais, tropais ir panašiais dalykais, tą patį daro dailė, kuri naudojasi spalvomis [...]. [...] Kiek tai tinka poetams, lygiai tiek pat ir dailininkams, kurie teptuku prigimtinius išgyvenimus perteikia ne menčiau negu poetai rašikliais“.

¹⁴⁵ Žr. pvz., Alcuin Reid, „The Breviary Reform of Pope Urban VIII“, in: Idem, *The Organic Development of the Liturgy: The Principles of Liturgical Reform*, p. 47, kur pateikiami būdingi įvairių autorių vertinimai, apibūdinantys reformą: „jėzuitai peržengė savo įgaliojimų ribas“ (Batiffol), „jėzuitai sugadino senosios krikščionybės darbą“ (Ulysse Chevalier), „pakeitimai pradangino krikščionišką jauseną ir tikrąjį pamaldumą, o poezija iš to nieko nepelnė“ (Pimont), „hymnodija... patyrė mirtiną smūgį“ (Clemens Blume SJ), „šurpi klaida“ (Fortescue) etc. Atkreiptinas dėmesys, kad vieno straipsnio, kuriame panašiai emociškai piktinamasi nereikalingais himnų taisymais (žr. Vincent A. Lenti „Urban VIII and the revision of the latin hymnal“, *Sacred Music*, 1993, ruduo, prieiga: <http://www.ewtn.com/library/liturgy/revishym.txt> [žiūrėta 2011-03-21]), autoriui himnas *Ad coenam Agni providi* atrodo labai nedaug pataisytas, nors, kaip matėme gretindami abiejų tekstų analizes, jis yra kone visiškai perrašytas. Galima teigti, kad toks tyrėjo apsirikimas daro garbę himno taisytojui (ar taisytojams): bendra senojo himno nuotaika ir prasminiai motyvai redaguotame variante yra išsaugoti.

„bjauroti“: pataisymų prasmę įmanu suvokti tik „vaizduotę užvaldančios“¹⁴⁶ baroko estetikos šviesoje.

Himno *Ad coenam Agni providi* transformacijos į *Ad regias Agni dapes* principų aptarimą ir abiejų tekstų lyginamąją analizę tikslinga pratęsti kreipiant tiriamąjį žvilgsnį į Sarbievijaus originalioje poezijoje randamus tuos pačius epizodus, visų pirma – Raudonosios jūros perėjimo motyvą.

4. 2. Raudonosios jūros perėjimo motyvo plėtotė

Lyr. IV, 7 odės aštuonias alkajines strofas, taigi trisdešimt dvi eilutes (45–76), apima Raudonosios jūros perėjimo paveikslas. Čia autorius duoda valią poetinio vizualumo šėlsmui, apgaubdamas jį pagiriamuoju žodžiu karaliui ir pranašui Dovydui (šioji odė – bene vienintelis Sarbievijaus kūrinys, pavadintinas akivaizdžia ST psalmių parafraze), nors ir teigia nesąs pajėgus „lotynų lyros plektru“ (*Latini pectine barbiti*) atkartoti psalmes – „Jesės giesmes – drįstantis tai daryti esą išdrįstų „ardyti aukštus išdidžiojo Babilono bokštus“ (*redordiri superbae Babylonis arces*). Įdomu tai, kad tiesioginių psalmių parafrazių Sarbievijaus kūryboje iš tiesų beveik nėra – šioji odė bus bene vienintelė. Joje rasime parafrazių, paremtų psalmėmis, kuriose minimas Raudonosios jūros perėjimo epizodas – ypač Ps 113 (114), yra vaizdinių, perimtų ir iš kitų psalmių – Ps 135 (136), Ps 17 (18), Ps 90 (91), tačiau jie jungiami draugėn ir su pirminiu bibliiniu šaltiniu – Iš 14, 21–29, kurio naratyvo elementai čia vienas po kito „subarokinami“, o odę struktūriškai sulipdo Dovydo – psalmių dainiaus – lyros motyvas. Keletą vaizdo eksplikavimo principą atspindinčių strofų būtina pacituoti:

Hinc ruptus atque hinc artificii lyra
Pontus rigenti dissiluit freto, et

¹⁴⁶ Anthony Raspa, Anthony, *The Emotive Image. Jesuit Poetics in the English Renaissance*, Texas Christian University Press, 1983, p. 33.

Circum pependerit euntes
Marmoreis maria alta muris.

Videre stratis te, Deus, aequora
Videre tonsis, et liquido pede
Fugere: porrectas in altum
Ipse timor glaciavit undas

Et stare iussit. Non humili sono
Terrasque et ictos increpuit polos
Armatus aether; hinc rubenti
Fulgura dissiluire rima;

Interque crebrae verbera grandinis,
Undasque flammisque et trepidantium
Duella ventorum, superbi
Frenigeras Pharaonis alas,

Currusque et hastas sanguineum mare
Iam non inani nomine proruit
Late superfusus: cruentos
Servat adhuc memor unda sulcos.
(Lyr. IV, 7, 53–68)

(Štai verias jūra – meistriška lyra ją
Praskyrė – slūgsta vandenys ir tvirtai
Sustingsta: aukštos marių bangos
Einančius marmuro mūrais supa.

Tave išvydę, Dieve, nurimo ir
Per pusę skyrės vandenys, į šalis
Nuslūgo: baimė surakino
Aukštas bangas ir sustingti liepė.

Didingas griausmas sukrėtė ir žemes,
Ir aukštą skliautą, trenkdamas iš dangaus

Ginkluoto; jį plyšiu raudonu
Perskrodė kiaurai galingas žaibas

Ir, krušai byrant be paliovos, bangoms
Ir liepsnai siaučiant, grumiantis neramioms
Audroms su vėjais, faraono
Didžiojo raitelius, jo vežėčias,

Ginklus pačiuo jūra, gausiom bangom
Užliejo, – vardą kruviną ne bergždžiai
Nešioja ji: kraujuotą plyšį
Mena vanduo, ligi šiolei saugo.

Iš esmės šių strofų stilistika atitinka tą, kuria vadovaujantis daryti aptartieji himno keitimai, išsivadavimą iš faraono vergijos tiesiog konstatuojantį sakinį pavertę į šalis bėgančios prasiskyrusios, egiptiečių palydą skandinančios jūros vaizdais. Tik IV, 7 odeje Sarbievijaus nevaržo himno reformuotojo atsakomybė ir pirminis šaltinis; originalioje poezijoje galima atsiduoti tapytojiškai vaizduotei, padedančiai tekstą versti įspūdingu barokiniu reginiu, juolab kad šiuo atveju pirminis šaltinis – ST – teikia realių inspiracijų vaizdingumo pliūpsniui. Plg. Vulgatos tekstą:

Cumque extendisset Moses manum super mare abstulit illud Dominus flante vento vehementi et urente tota nocte et vertit in siccum divisaque est aqua. [...] et ingressi sunt filii Israhel per medium maris sicci erat enim aqua quasi murus a dextra eorum et laeva. [...] Reversaeque sunt aquae et operuerunt currus et equites cuncti exercitus Pharaonis qui sequentes ingressi fuerant mare, ne unus quidem superfuit ex eis. Filii autem Israhel perrexerunt per medium sicci maris et aquae eis erant quasi pro muro a dextris et a sinistris¹⁴⁷

(Exod. 14, 21–22, 28–29)

¹⁴⁷ „Kai Mozė ištiesė ranką viršum jūros, Viešpats ją privertė atsitraukti, visą naktį pučiant stipriam ir deginančiam vėjui, ir pavertė ją žeme, ir prasiskyrė vanduo. [...] ir įžengė Izraelio sūnūs per vidurį jūros ir buvo sausi, mat vanduo jiems stoji kaip mūras iš dešinės ir iš kairės. [...] Ir grįžo vandenys, ir palaidojo visos faraono kariaunos kovos vežimus ir raitelius, kurie iš paskos žygiavo jūra, ir nė vienas iš jų neišliko. O Izraelio sūnūs perėjo sausos jūros viduriu, ir vandenys jiems stovėjo kaip mūras iš dešinės ir iš kairės“ (Iš 14, 21–22, 28–29).

Sarbievijaus tekstas – žodingesnis, alkajinis metras tarsi sulėtina vyksmą, praplečia erdvėlaikio ribas ir leidžia scenoms nevaržomai skleistis, tačiau biblinio teksto įtampa nesumažinama, priešingai, pateikiamojo epizodo eksplikatyvinės nuorodos, iliustruojamos vienas kitą vejančiais paveikslais, ją dar labiau pabrėžia. Sarbievijaus tekste jūra sustabdoma *artifici lyra* („meistriška lyra“), dieviškos galios ir grožio kupina muzika ar giesmė¹⁴⁸, taigi kalbama apie *poesis sacra* galią įamžinti ir atkartoti Dievo veiksmą. Tačiau, išskyrus šį momentą, pirmasis cituotasis epizodo posmas, deklaruojantis Dovydo lyros meistriškumą, biblinio diskurso dar smarkiai nepraplečia, tik perrašo jį nauja poetine forma: kaip ir Išėjimo knygoje, atslūgsta vandenys ir sustingdyti pakimba abipus einančių izraelitų aukštomis stačiomis sienomis. Sekdami himno *Ad coenam agni providi* transformavimą į *Ad regias agni dapes*, matėme panašų vyksmą: pirmoji strofa perrašoma dar labai tiksliai, nenutolstant nuo pirminio teksto, o toliau jis imamas plėsti, vis labiau „įsibėgėjant“. Panašiai vis intensyviau skleidžiami aukšto emocinio krūvio vaizdai aptariamojoje Sarbievijaus odėje: pakilusias bangas sustingdo Dievo baimė (eil. 55–56); žemę ir dangaus skliautus sudrebina galingas griausmas, perskrodžiantis perpus jau nebe tik jūrą, bet ir dangų (eil. 57–60); vėjai ne šiaip sau pučia, o kaunasi tarpusavyje (eil. 61–63); kruvinas plyšys jūroje išlieka, pasiekdamas dabarties laiką ir primindamas grėsmingą Raudonosios jūros vardo etimologiją (eil. 65–69). Viešpaties baimės įtampa atliepia 113 (114) psalmės tekstą, Velykų laikotarpio pirmųjų mišparų liturgijoje einantį netrukus po himno *Ad coenam agni providi*:

Mare vidit et fugit, Iordanis conversus est retrorsum [...]

A facie Domini mota est terra, a facie Dei Jacob,

qui convertit petram in stagna aquarum, et silicem in fontes aquarum¹⁴⁹

(Ps 113 (114), 3–4, 7–8)

¹⁴⁸ Dėkoju Daliai Dilytei-Staškevičienei, atkreipusiai dėmesį į šį momentą.

¹⁴⁹ „Jūra išvydo ir spruko, Jordanas traukės atgal. [...] Nuo Viešpaties veido žemė drebėjo, nuo veido Jokūbo Dievo, kurs uolą paverčia vandens ežerais, titnagą gi – vandeningais šaltiniais.“

Savo ruožtu toje pačioje psalmėje piešiama šokinėjančių kaip avinai kalnų scena baigiamojoje Sarbievijaus IV, 7 odės Perėjimo epizodo strofoje išplėtojama į dar ryškesnį, džiaugsmingesnį, Dievo galybės triumfą skelbiantį vaizdą:

At laeta circum flumina vitreis
Plausere palmis, et velut arietes
Succusa certatim supinis
Culmina subsiliere silvis.
(Lyr. IV, 7, 73–76)

(O krištoliniais plojo aplink delnais
Linksmi upeliai, ir tarsi avinai
Viršūnės aukštos šokinėjo,
Ėjo rungčių, net miškus apvertę.)

Plg.:

Montes saltaverunt ut arietes, et colles sicut agni ovium.¹⁵⁰
(Ps 113 (114), 4)

Į visą erdvėje ir laike ištįsusį biblinį-poetinį-barokinį paveikslą įterpiami ir transformuoti antikinės poezijos pavyzdžio elementai: 69–72 eil. Dievas praskrieja viršum jūros stichijų tramdydamas vėjus – Zefyrus ir Notus – panašiai kaip, pavyzdžiui, audrą malšinantis Neptūnas Vergilijaus *Eneidos* I giesmėje¹⁵¹, – tuo tarpu Pradžios knygos tekstas lakoniškai skelbia, kad Dievas tiesiog liepia Mozei ištiesti ranką viršum jūros, ir vandenys grįžta¹⁵².

Šioje odėje galima išvelgti ir tam tikrą autoriaus svyravimą renkantis, kuriam šaltiniui – antikiniam ar bibliniam, – teikti pirmenybę. Tas prieštaravimas atsispindi ir jo teoriniuose veikaluose. Antai savo poetikos dalies *De perfecta poesi (Apie tobulą poeziją)* II knygos 4–5 skyriuose Sarbievijus gausiais pavyzdžiais iš Šventojo Rašto tarsi nuneigia kituose šio veikalo skyriuose dėstomus ir grindžiamus teiginius, kuriais šlovino antikinį

¹⁵⁰ „Kalnai šokinėjo nelyg avinai, o kalvos – tarsi avinėliai.“

¹⁵¹ Žr. *Aeneis*, I. 142–156.

¹⁵² Pr 14, 26–27.

epą, Vergilijų ir Homerą. Įkvėptųjų Biblijos autorių tekstų poetika šiame skyriuje Sarbievijaus iškeliamą kaip toli pranokstanti visų Antikos poetų epiką užmojų bei jų poemų meninę vertę. Apibendrintai ši nuostata išreiškiama tokiu teiginiu:

Immo sola *Sacra scriptura* fons mihi videtur esse admirabilium possibilium in omni omnino genere, ex quibus Christianum poema per quandam imitationem longe copiosius et rerum mirarum plenius confici posset, quam mille *Aeneides* vel *Iliades*.¹⁵³

(M. C. Sarbievius, *De perfecta poesi*, II. 4, p. 287)

Skirstydamas poetui priimtinas „galimybes“ (lot. *possibilia*, *possibilitates* – šiame kontekste jos reiškia galimų imituotų šaltinių parinktis) į grupes, Sarbievijus pereina prie jam kaip potridentinės programos vykdytojui aktualios Šventojo Rašto teikiamų „galimybių“ temos; anot autoriaus, krikščionis kūrėjas turėtų jų kuo daugiau rinktis iš krikščioniškų šaltinių. Pažadėjęs „kuo aiškiausiai“ (*clarissime*) parodyti, kaip tai įmanoma įgyvendinti praktikoje (*quod quo pacto fieri possit, clarissime sequenti capite demonstrabo*), Sarbievijus tam ir skiria visą tolesnį skyrių „Iš kokio šaltinio epinei poezijai sėmėsi įstabių galimybių senieji poetai ir kaip krikščionis poetas iš kokio nors labai panašaus šaltinio galėtų pasisemti kur kas įstabesnių galimybių epiniam pasakojimui apie bet kokį herojų, ypač apie krikščionį, sukurti“ (*Ex quo fonte veteres poetae in epica poesi admirabilium possibilium fictiones hauserint et quomodo Christianus poeta ex simillimo quodam fonte multo mirabiliora possibilia haurire possit ad conflandam epice fabulam de quolibet heroe, sed maxime de Christiano*).¹⁵⁴

Lygindamas antikinių ir krikščioniškų šaltinių teikiamas „galimybes“, Sarbievijus *De perf.* II, 5 sk. retoriškai aukština bibliinį tekstą antikinio nenaudai, tarp kitų paminėdamas ir mums rūpimą Biblijos epizodą –

¹⁵³ „Vien jau Šventasis Raštas man rodosi esąs absoliučiai visokeriopų įstabių galimybių šaltinis, iš kurių tam tikru būdu imituojant galima sukurti krikščionišką poemą, kur kas turiningesnę ir kupinesnę nuostabių įvykių, nei tūkstantis *Eneidų* ar *Odisėjų*.“

¹⁵⁴ Viso šio skyriaus vertimas su komentarais buvo publikuotas *Senosios Lietuvos literatūros* kn. 30, p. 307–326.

Sarbievijui akivaizdžiai imponavusį Raudonosios jūros praskyrimo vaizdą Pradžios knygoje:

Neptunus rursus, qui lib. I mare sedat, quid habet cum Deo, qui in Exodo mare dividit in duos erigit parietes, qui mensus est pugillo aquas, quem tam graphice describit Moyses in cantico: Flavit spiritus tuus et operuit eos mare. Quis similis tui in fortibus, Domine? Stetit unda fluens, congregatae sunt abyssi in medio mari, qui non delphinos neque equos marinos, seda immensus leviathan subiugalem suum facit?¹⁵⁵

Sarbievijaus *Poetikos* vietų iškilmingai deklaruojamas Biblijos kaip literatūros teksto aukštas vertinimas koreliuoja su prancūzų jėzuito Mikalojaus Kausino¹⁵⁶ homiletikai skirtame veikalė *De eloquentia sacra et humana* (1623) išsakomomis liaupsėmis „šventajai iškalbai“. Aukščiau pateiktas Sarbievijaus citatas apie Dievo didybės perteikimą epiniame tekste galima lyginti su ištrukomis iš Kausino didžiojo veikalo XIV knygos *Theoretor, sive de sacrae eloquentiae maiestate* („Dieviškasis retorius, arba apie šventosios iškalbos didybę“):

At vero de Deo, qui sermones? Non ii, quales in Platonis aut Stoicorum schola floruerunt, sed qui ex altissima fluunt sapientia, et ex ipsius aeternis Parentis sinu derivantur. [...] Cernes deinde, ut graditur apud Prophetas insigni maiestate, Cherubinis insidens, et celeri ventorum turbine circumquaque rapitur. Sexcenta consequuntur curruum millia, in quibus ignea cohortes angelorum, copiosa luce circum fusae radiant: sol tanti tamque stupendi numinis umbra potius, quam effigies, ad eius nomen expavescit, admantinae caeli porta contremiscunt, intendunt se flammeae nubes, [...] mugiunt tonitruumque fragores, praemicant fulgura [...].¹⁵⁷

¹⁵⁵ „Vėlgi ar gali Neptūnas, I giesmėje malšinantis jūrą, lygintis su Dievu, kuris Išėjimo knygoje perskiria jūrą ir pastato ją kaip du mūrus abipus, kuris seikėja vandenis sauja, kurį taip vaizdžiai apsako giesmėje Mozė (*Tu papūtei savo vėju, ir jūra juos užliejo. Kas tarp dievų tau lygus, Viešpatie? Susitelkė vandenys, bedugnės vilnys sustingo viduryje jūros*), kuris pasikinko ne delfinus ir ne jūrų arklus, o tą milžinišką Leviataną?“ – *De perf.* II, 5.

¹⁵⁶ Sarbievijaus ir šio prancūzų jėzuito, pamokslininko, retorikos profesoriaus Mikalojumi Kausinu (Nicolaus Caussin, Nicolas Caussin, 1583–1651) teorinių teiginių ryšys ypač akcentuotinas – Kausinas buvo labai populiarus, turėjusio reikšmingos įtakos barokinio mentaliteto formavimuisi, tuomet dar visai „šviežio“, vėliau daugybės leidimų sulauksiančio retorikos veikalo (*De eloquentia sacra et humana libri XVI*, Parisiis, 1619) autorius.

¹⁵⁷ „O apie Dievą – kokie turi būti pamokslai? Ne tokie, kokie klestėjo Platono ar stoikų mokyklose, bet tokie, kurie liejasi iš aukščiausiosios Išminties ir kyla iš paties amžinojo Tėvo prieglobsčio. [...] Pagaliau išvysi, kaip Pranašų knygoje jis žengia įstabioje didybėje, sėdėdamas ant cherubinų, ir greitai nešamas į visas puses greitai vėjų sukuriu. Seka jam iš paskos šeši šimtai tūkstančių vežimų, kuriuose ugniniai angelų būriai spinduliuoja, ryškios šviesos gaubiami; o saulė, veikiau tokio didžio ir tokio

Kausinas panašiai kaip Sarbievijus dėlioja įspūdingus ST kalbos pavyzdžius, aukština jų didingą vaizdumą ir teigia, kad „krikščionys oratoriai didžia dalimi pranoksta [pagonių oratorius] temos didingumu“ (*argumenti maiestate*, p. 508–509); šventieji autoriai esantys patys iškalbingiausi (*sacri Auctores sint etiam maxime eloquentes*, p. 915). Kausino veikalas skirtas „oratoribus Christianis“, krikščionims oratoriams, kitaip tariant, pamokslininkams. *Orator Christianus* homiletiniame kontekste atitinka Sarbievijaus poetikos adresatą, *poeta Christianus*.

Realizuojant šias nuostatas poetinėje kūryboje, kaip matėme, iš biblinio šaltinio perimtas vaizdas verčiamas barokiniu vaizdu, pasitelkiant iš Antikos autorių perimtas stilistines priemones. Vis dėlto galima be abejonės teigti, kad poetinėje praktikoje Sarbievijus, *poeta Christianus*, kaip ir kiti jo amžininkai jėzuitai poetai, paiso pakitusių reikalavimų krikščionims kūrėjams: bibliniai šaltiniai smelkte persmelkia dažną jo poetinį tekstą. Daugybėje Sarbievijaus eilių po formalia antikinių įvaizdžių ir metrinėjų struktūrų priedanga slypinčios biblinės parafrazės vis dar nėra iki galo iššifruotos.

Sarbievijaus *Lyr. IV, 7* odės ir pirminių jos šaltinių lyginamoji analizė, savo ruožtu sugretinta su ankstesniame skyriuje pateikta himno *Ad coenam agni providi* reformavimo proceso analize, gali tik paliudyti, jog aptartojo himno keitimai daryti Sarbievijaus. Naujuosiuose tekstuose šaltinių leksika ir įvaizdžiai plečiami, vizualizuojami, siekiant, visų pirma, tekstą padaryti regimą, tiesiogiai veikiantį suvokėjo jautimiškumą, o antra vertus, geometrinės progresijos principu didinant jau ir taip aukštą biblinio naratyvo įtampą. Šioji religinės jausenos įtampa įvairiuose Baroko tekstuose ne visada sėkmingai išlaikoma: vizualieji efektai dažnai ją užgožia, palaidodami po gausybės ornamentinių priemonių griūtimi. Tuo tarpu efektingo vaizdo ir atitinkamai stipraus religinio išgyvenimo krūvio pusiausvyra – būdingas Sarbievijaus religinių kūrinių bruožas; panašu, kad būtent jis galėjo lemti Sarbievijaus tekstų

nuostabaus dieviškumo šešėlis nei atvaizdas, nuo jo vardo blykšta, sudreba deimantiniai dangaus vartai, telkiasi ugnies debesys, [...] staugia perkūnai, švysčioja žaibai [...].“ Cituojama pagal 1626 m. leidimą: *Nicolai Caussini Trecensis, e Societate Iesu, De eloquentia sacra et humana, libri XVI. Editio secunda, non ignobili accessione locupletata*, Coloniae Agrippinae: Apud Ioannem Kinckivm, sub Moncerote, 1626., p. 890–891.

poveikį vėlesniems, jau ir lietuviškiems, ir nebeišsitenkantiems Baroko epochos rėmuose katalikiškosios poezijos kūriniams.

4. 3. Potridentinės vaizduosenos atspindžiai vėlesniuose tekstuose

XVII–XVIII a. lietuviškos katalikiškos giesmės, atspindinčios Barokui būdingą pasaulio suvokimą ir jauseną, kartu neatsiejamą nuo Viduramžių krikščioniškosios tradicijos, tyrėjų priskiriamos barokinei literatūrai¹⁵⁸. Savo radimosi laikotarpiu jos neabejotinai buvo veikiamos tiek lotyniškųjų Viduramžių himnų tradicijos, tiek Renesanso ir barokinės estetikos bei jos iškiliausių poetų, taip pat ir lotyniškai rašiusių, kūrinių. Tai patvirtina ir Sarbėvijaus itin gerbto lenkiškai rašiusio Renesanso poeto Jano Kochanowskio giesmių vertimai į lietuvių kalbą ir jų atsiradimas lietuviškuose giesmynuose, pastebėtas Dainoros Pociūtės¹⁵⁹.

Vaizdingumo ir emocinio santykio derinį galima justi dažname XVII–XVIII a. lietuviškų giesmynų tekste. Su aptartaisiais tekštais tikslinga palyginti, pavyzdžiui, Simono Jakštavičiaus *Spasabe nabaženstvy* (1771) išspausdintą giesmę „Sciešliwas tasai tikray gal buti“ – tai irgi savotiška Psalmių parafrazė. Pats Raudonosios jūros perėjimo epizodas perteikiamas glaustai, adekvačiai bibliiniam tekstui:

Łoskawas Diewas su Izraelu
Juog sausu dara par mares kielu,
O Faraonas isz tuo negrįžta
Pułkingas wayskas gilum skesta.¹⁶⁰

Poetiniai vaizdo išplėtimai čia minimalūs – „*pulkingas* vaiskas“, „*gilum* skęsta“, tačiau svarbiausia tai, kad šį epizodą, kaip ir barokiniuose tekstuose, galima vadinti giesmės pagrindinės „emocijos“ – šiuo atveju Dievo Apvaizdos

¹⁵⁸ Dainora Pociūtė, Mikas Vaicekaskas, „Lietuvių bažnytinės giesmės. XVII–XVIII amžiai“, ix.

¹⁵⁹ Žr. Dainora Pociūtė, „Jano Kochanowskio tekstai lietuviškuose XVI–XVII a. LDK reformatų giesmynuose“.

¹⁶⁰ Cit. iš: Simonas Jakštavičius, *Spasabas nabaženstvy...*, Vilnius: Pranciškonų spaustuvė, 1771, *Giesmės dangaus miestui*, p. 495.

gailestingumo pajautimo – vizualia iliustracija. O, pavyzdžiui, Dievo – pasaulio ar asmens vidinio gyvenimo sumaištį simbolizuojančių tvanų ir audrų ramintojo – paveikslas maksimalią įtampą pasiekia dar vėlesniame tekste – Antano Baranausko giesmėje, kur piešiamas vaizdas Dievo dešinės mostas:

Kelkis, Wieszpatie! kelkis, liepk twanom nutilti
Sugružink mums pakoju, maloni ir wilti,
Isztiesk deszini Tawo, klausis sutverimaj:
Nutils vejai ir visi oro sujudimai.¹⁶¹

Vėlesniųjų amžių perspektyvoje taip pat prasminga atrodo Sarbievijaus religinėje poezijoje ieškoti šiais dviem aktualiais aspektais – teksto vizualumu ir sykiu emocine įtampa – pasižyminčių tekstų. Galima teigti, kad šiame domesio lauke išsitenka kelios teminės Sarbievijaus religinių eilėraščių grupės: ankstesniajame disertacijos skyriuje jau aptarta jo mariologinė lyrika, su dieviškosios meilės (*Amor Divinus*) ir anapusybės ilgesio bei Dievo ieškojimo tematika susiję kūriniai.

¹⁶¹ *Kantyczkas arba Kninga giesmiu*, par Moteju Wolonczewski Žemajcziu Wiskupa parwejzdieta ir isznauje iszspausta Wilniuj: spaustuwiej Jozapa Zawadzka, 1860, p. 703; plg. Vyskupo A. Baranausko *Dvasiškos giesmes*, spaudon prirengė ir prakalbą pridėjo A. Jakštas, Kaunas: Saliamono Banaičio spaustuvė, 1909, p. 61.

5. URIT ME PATRIAE DECOR: DANGAUS TĖVYNĖS ILGESIO MOTYVO RAIŠKA

5.1. *Adspiratio ad caelestem patriam*: „augustiniškasis“ topas

Populiarios Baroko poetikos¹⁶² autorius jėzuitas Pontanas poezijos rinkinyje *Floridorum libri octo*¹⁶³, kuriame pagal įvairias vartotinas religines temas suskirstyti eiliuoti kūriniai atlieka ir atitinkamų topų vartojimo pavyzdžių funkciją, Eucharistijos tematikai skirtos VII knygos dalyje *Auctarium, ex dictis aliquot sanctorum* tarp poetinių variacijų šventųjų posakiais įterpia Augustino *Išpažinimų* XIII knygos inspiruotą kūrinį¹⁶⁴: *S. Augustinus. Et omnis copia, quae Deus meus non est, mihi egestas est*¹⁶⁵. Čia plėtojama Dievo ilgesio ir alkio, kurio niekas be Dievo negali pasotinti, tema:

O quidnam sine te Deus
Mihi corda repleverit?
Quam possunt opulentiam
Terrarum sola cum polo
Mihi suppeditare?¹⁶⁶

Svarbu šiame kontekste tai, jog Dievo ilgesio topas suvokiamas kaip augustiniškas; neatsitiktinai jis atsiranda poetikos autoriaus eilėse. Kito žymios poetikos autoriaus Scaligerio rinkinyje *Poemata sacra* apstu augustiniškais topais parašytų eilėraščių, nors jie konkrečiai ir neįvardyti kaip tokie (t. y. augustiniški). Kontrastą poezijoje daugėjančių „augustiniškų“ topų gausai sudaro jo ignoravimas to paties meto poetikose (beje, ir Scaligerio) bei

¹⁶² Jacob Pontanus, *Jacobi Pontani de Societate Iesu Poeticarum institutionum libri tres, eiusdem Tirocinium poeticum*, Ingolstadii: ex Typographia Davidis Sartorii, 1594, prieiga: <http://www.uni-mannheim.de/mateo/camena/pont2/pontanusinstitutiones-toc.html> [žiūrėta 2012-04-03].

¹⁶³ Idem, *Jacobi Pontani de Societate Iesu Floridorum Libri Octo. Editio quarta, diligenter emendata, et aliquot locis non paucis versibus aucta. Accessit item hymnorum liber singularis in ordines Caelestium*. Ingolstadii: Ex Typographia Adami Sartorii, 1602.

¹⁶⁴ *Ibid.*, p. 278.

¹⁶⁵ Plg. *Conf.*, XIII, 8.9: *et omnis mihi copia, quae Deus meus non est, egestas est* (V. Stalioraitytės vert.: „ir bet kokia gausa, kuri nėra mano Dievas, yra man neturtas“).

¹⁶⁶ „Kas gi be tavęs, o Dieve, pripildys mano širdį? Kokią gausybę man gali suteikti žemė viena ir dangus?“

retorikose¹⁶⁷. Vis dėlto Renesansas, Augustino asmenyje nesyk regėjęs dvasios vadovą, išskyrė keletą „augustiniškų“ temų¹⁶⁸, kurių tolesnės sklaidos poezijoje mastas tiesiog stebėtinas. XVI–XVII a. poetikose ir retorikos vadovėliuose mėgta kūrėjų patogumui pateikti pavyzdžių ir topų sąrašus. Panašiu principu ir panašiam tikslui leisti naudotinių ištraukų rinkiniai. Kokios temos sietos su Augustinu, gali pasufleruoti kuris nors pavyzdžių iš Augustino kūrinių sąvadas (dažniausiai jie vadinti *Electa D. Augustini Ecclesiae doctoris* ar pan.)¹⁶⁹.

Poznanės leidinyje be kitų nurodomos tokios pozicijos, sudarančios bendrą semantinį lauką: *aeternitas, amor Dei, fragilitas humana, caelum, patria, peregrinus, quies, visio Dei, vita aeterna* ir pan. Prie jų pateikiamos įvairių Augustino kūrinių ištraukos su nuorodomis. Konkrečiai prie aukščiau įvardytų topų daugiausia nuorodų į *Enarrationes in Psalmos, In epistolam Iohannis tractatus, In Evangelium Iohannis tractatus, Sermones, De civitate Dei*.

Minėtame pavyzdžių iš Augustino rinkinyje esama ir poetinių intarpų – prie *Vita aeterna* temos nurodomas himnas *Ad perennis vitae fontem*, dabar priskiriamas Petruui Damianiui, tuo metu buvęs priskiriamas Augustinui:

Ad perennis vitae fontem mens sitivit arida.

Clastra carnis praesto frangi clausa quaerit anima,

Gliscit, ambit, eluctatur exsul frui patria.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Plačiau žr. straipsnį Ona Daukšienė, „Augustino paieškos XVI–XVII a. poetikose ir poezijoje“, Šv. Augustinas: tradicijos, kontekstai, interpretacijos, sudarė ir parengė Darius Alekna, serija *Christiana tempora*, Nr. 2, 2006, p. 203–228. Anot kai kurių mokslininkų, italų humanistai po Petrarco Augustiną tiesiog ignoravo (žr. pvz., J. Monfasani, „The *De doctrina Christiana* and Renaissance Rhetoric“, *Reading and Wisdom: the De doctrina Christiana of Augustine in the Middle Ages*, ed. by Edward D. English, Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 1998, p. 172–188).

¹⁶⁸ Åke Bergvall, *Augustinian Perspectives in the Renaissance*, Uppsala: Uppsala University, 2001, p. 12.

¹⁶⁹ Čia pasitelktas labai išsamus ir aprėpiantis bene visus pagrindinius XVI–XVIII a. poezijoje itin mėgtus augustiniškus topus sąvadas *Electa D. Augustini Ecclesiae doctoris a celsissimo principe Casimiro Floriano Duce in Klevvam Czartoryski Archiepiscopo Gnesnensi ex septem Divi Doctoris tomis inter publicas Regni et Cathedrae Vladislaviensis curas AD 1671 accurate collecta et Perillustris ac Reverendissimi Domini [...] Thomae Stanislai Niemierza archidiaconi Vladislaviensis cura [...] exposita*, Posnaniae: In Typographia Collegii Posnaniensis SJ, 1688.

¹⁷⁰ „Ištroško išdžiūvusi siela amžinojo gyvybės šaltinio. / Uždarytoji siela siekia tučtuojau sutraukti kūno pančius, / trokšta, meldžia, veržiasi kankinys džiaugtis tėvyne.“

Cituojamame posme regime keletą kertinių ne Augustino pirmąsyk pavartotų, bet jo įtvirtintų krikščioniškoje literatūroje dažniausiai iš Biblijos kildintų įvaizdžių, susijusių su vis ta pačia tema, kaip antai amžinasis gyvenimo ar gyvybės šaltinis arba versmė¹⁷¹, be to šaltinio išdžiūvusi trokštanti žmogaus siela¹⁷², kūno pančiai arba kalėjimas¹⁷³, tremtinystė žemėje, kelianti nenumaldomą dangiškosios tėvynės ilgesį¹⁷⁴. Damiano himno priskyrimą Augustinui, matyt, bus lėmusi šių įvaizdžių sanakaupa: kaip matėme iš aukščiau cituoto Pontano kūrinio ir kaip dar matysime iš kitų autorių poezijos, šie įvaizdžiai traktuoti kaip tiesiogiai augustiniški. Augustino citatomis grindžiama piligrimystės žemėje temai skirta ištisa knyga *Viator christianus in patriam tendens*¹⁷⁵ – vėlyvojo Baroko kūrinys – atspindi, kiek aktuali atrodė ši tema kalbamuojų metu ir kaip ji buvo tapatinama su Augustino mintimis. Knygos titulinio lapo atvarte apie tai skelbia įrašas: *Via est Vita praesens, qua ad Patriam tendimus. S. Augustinus de Consolat [ione]. Mort[uum]. Ser[mo]. I*¹⁷⁶, o visas veikalas kupinas Augustino ir pseudo-Augustino citatų apie piligrimystę (*peregrinatio*), žmogų kaip šio pasaulio keliauninką (*peregrinus mundi*), žemę kaip svetimą tėvynę (*patria aliena*), kelią į tikrąją Tėvynę (*via ad Patriam*), aukštybių Miestą (*supernam civitatem*), netvarius dalykus (*res caducae*) bei amžinąsias gėrybes (*aeterna bona*) ir t. t. Nuorodų į Augustiną ir jo citatų apstu ir populiariajame jėzuito Hermano Hugono emblemų rinkinyje

¹⁷¹ Plg. Ps 35 (36), 10: *quoniam apud te fons vitae in lumine tuo videbimus lumen* („nes pas tave gyvybės šaltinis, tavo šviesoje regėsime šviesą“).

¹⁷² Plg. Ps 41 (42), 3: *sitivit anima mea ad Deum vivum* („mano siela ištroško gyvojo Dievo“).

¹⁷³ Plg. Ps 141 (142), 8: *educ de custodia* (kai kuriuose Vg variantuose – *carcere* – O. D.) *animam meam* („išvesk iš kalėjimo manąją sielą“); Hieronymus, *Contr. Ioan.*, 7: *in hoc corpore quasi in carcere sint animae religatae* („sielos šiame kūne yra supančiotos tarsi kalėjime“).

¹⁷⁴ Plg. 2 Cor 5, 1: *scimus enim quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissolvatur quod aedificationem ex Deo habeamus domum non manufactam aeternam in caelis* („juk žinome, kad šis mūsų žemiškojo gyvenimo būstas bus sugriautas, idant turėtume pastatą iš Dievo, ne rankomis statytus amžinuosius namus danguje“).

¹⁷⁵ Naudotasi leid.: [Antonius Andreas Krzesimowski,] *Viator christianus in patriam tendens*. Per Motus Anagogicos. Multo auctior, et locupletior, Cracoviae: Typis Francisci Cezary, 1693.

¹⁷⁶ „Dabartinis gyvenimas yra kelias, kuriuo keliaujame į tėvynę“. Turbūt netiksli citata iš *Serm.* 16A, 9: *Modo ergo in hac peregrinatione constituti, finem habemus ubi tendimus. Ubi ergo tendimus? Ad patriam nostram. Quae est patria nostra? Ierusalem, mater piorum, mater vivorum*. Plg. Prospero Akvitaniečio *Sentencijų knygoje* pateikiamą Augustino sentenciją: *Et ita est utendum temporalibus, ne obsint aeternis, ut in via qua peregrini ambulant, hoc placeat quod ducit ad patriam* (Prosper Tiro, *Liber sententiarum*, 113).

*Pia desideria*¹⁷⁷, skirtame tai pačiai anapusių ilgesio ir siekimo temai, pirmą kartą išleistame Sarbievijaus *Lyricorum libri tres* pirmojo leidimo (1625) „išvakarėse“ – 1624 m., o vėliau sulauksiančiame „europinės sėkmės“ ir daugybės vertimų į nacionalines kalbas¹⁷⁸.

5.2. Topo variacijos XVI–XVII a. lotyniškoje religinėje poezijoje

Tiesiogiai kaip augustinis dangiškosios tėvynės ilgesio topas įvardijamas Sarbievijaus amžininko ir netgi savotiško varžovo (poezijos srities) popiežiaus Urbono VIII eilių rinkinyje¹⁷⁹: *In illa verba S. Augustini, Inquietum est cor meum, donec veniat ad te Deus*¹⁸⁰. Pats hegzametru parašytas kūrinys atrodo gana sausas, mokyklinis, neįtikinantis išgyvenimo autentiškumu. Labiau pavykę kai kurie kiti Urbono VIII kūriniai augustiniais topais, – o jų rinkinyje netrūksta, kaip liudija pavadinimai, nors jau ir be tiesioginių aliuzijų į Augustiną: *Vera sapientia mortis meditatio; Perturbatus animi pravi motus. Placida recti quies; Felicitatis humanae fuga. Caelestis adeptio*¹⁸¹. Tiesa, ir kitur dominuoja gana deklaratyvūs nusistovėję teiginiai (*Hospites sumus hoc in Orbe, non hic / Nobis patria permanens*¹⁸² – „svetimšaliai esame šiam pasauliui, ne čia mūsų nuolatinė tėvynė“); vis dėlto pavyko aptikti ir labiau suasmeninto santykio su Dievu išraišką: augustiniskai intymų kreipimąsi į Kristų, kuriame vieninteliame randama ramybė, anapusių ilgesio tematikos eilėraštyje:

Te sine iucundum nihil est, nec amabile quidquam:

Ipsi in luce sua luce carent oculi.

[...]

¹⁷⁷ [Hermannus Hugo,] *Pia desideria*, auctore Hermanno Hugone e Societate Jesu editio novissima, recognita et emendata, Lugduni: in sumptibus Petri Guillimin, 1679 [editio princeps Antwerpiae, 1624].

¹⁷⁸ Marc Fumaroli, „Préface“, in: *La Lyre Jésuite. Anthologie de poèmes latins (1620–1730), présentés, traduits et annotés par Andrée Thill*, Genève; Librairie Droz S.A., 1999, p. XXI.

¹⁷⁹ Naudotasi leid.: [Mathaeus Barberini,] *Maphaei S. R. E. Card. Barberini nunc Urbani PP.VIII Poemata*, Antwerpiae, 1634, p. 148.

¹⁸⁰ Plg.: *Conf. I, 1.1: inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te* („nerami mano siela, kol nenurims tavyje“).

¹⁸¹ Mathaeus Barberini, *op. cit.*, p. 149, 152, 154.

¹⁸² *Ibid.*, p. 151.

Tu mihi pax cordi, tu mihi Christe quies.
Fac, precor, ut recolens noctesque diesque requirat
Te mea mens unum, cogitet, optet, amet.¹⁸³

Dangaus tėvynės ilgesio topas dažname poezijos rinkinyje nusakomas antrašte ar paantrašte *Aspirat* (arba *suspirat*) *ad caelestem patriam*. Jau minėtame (žr. 38 išnašą) Pauliaus 2 *Kor* 5 epizode taip pat ilgimasi dangiškos tėvynės, tačiau Vulgatos tekste šis veiksmas išreiškiamas veiksmazodžiu *ingemescere* (*nam et in hoc ingemescimus habitationem nostram quae de caelo est superindui cupientes*¹⁸⁴), o ne *suspirare*, kurį analogiškame kontekste mėgo vartoti Augustinas (plg.: *patriam supernam desideremus, supernae patriae suspiremus, peregrinos nos esse hic sentiamus*¹⁸⁵).

Minėta fraze įvardyta ir jėzuito Bernardo Bauhuzijaus epigrama jo rinkinyje *Epigrammatum libri V: Aspirat ad caelestem patriam*¹⁸⁶. Pradedamas poetiškais, Antikos autorių stiliumi iškilmingai apgiedamais žvaigždėto dangaus vaizdais (*Siderei colles, Divum fulgentia templa* – „žvaigždėtosios kalvos, žibančios šventųjų šventovės“), kūrinys pamažu išsirutulioja į ilgesingą sielos šaukimąsi Dievo (*O ego te quando! Quando te mea patria cernam!* – „o, kada gi, kada, mano tėviške, tave išvysiu!“), galiausiai nusakant jį augustiniškuoju atodūsiu iš pačių esaties gelmių (*medullis*)¹⁸⁷: *de penitis unam te suspirabo medullis* – „tavęs vienos dūsausiu iš giliausių slapybių“, o baigiant nenumalšinamos ilgesio ugnies padiktuotais šauksmais:

O amor! O desiderium! Mea fax! Mea ignis!

¹⁸³ *Ibid.*, p. 162. Vert.: „Be tavęs nieko nėra, ir niekas nemiela; / akims jų šviesoje trūksta šviesos. [...] / Tu man širdies ramybė, tu man atilsis, Kristau. / Padaryk, meldžiu, kad ištisas dienas ir naktis / tavęs vieno mano siela ieškotų, apie tave vieną mąstytų, tavęs trokštų, tave mylėtų“.

¹⁸⁴ 2 *Kor* 5, 2: „ir mes čia dūsaujame, trokšdami iš viršaus apsilikti savo buveine iš dangaus“.

¹⁸⁵ *In Ev. Io. tract.* 35, 9. „Ilgėkimės dangiškos tėvynės, dūsaikime dėl aukštybių tėvynės, jauskimės čia keliauninkais“.

¹⁸⁶ Bernardus Bauhusius, *Epigrammatum libri V*. Editio altera, auctior, Antverpiae: ex officina Plantiniana, B. Moretus, 1620, konvoliūte *Bernardi Bauhusii et Balduini Cabillavi e Soc. Iesu Epigrammata. Caroli Malapertii ex eadem soc. Poemata*, Antverpiae: ex officina Plantiniana Balthasari Moreti, 1634, p. 58.

¹⁸⁷ Plg. *Conf.* II, 6.10: *quam intime etiam tum medullae animi mei suspirabant tibi; Enarr. in Ps* 85, 8: *sincerissimis medullis castisque suspiriis ipsum dilige, ipsum ama, illi flagra*.

Cur me sic uris? Cur? Quia tam procul es.¹⁸⁸

Nagrinėjami Sarbievijaus amžininkų poezijos pavyzdžiai liudija, kad perimant augustiniškuosius įvaizdžius, ypač susijusius su anapusinio gyvenimo pasiilgimu, į lotyniškąją potridentinę jėzuitų poeziją prasiskverbia žmogaus intymaus santykio su Dievu tema¹⁸⁹. Kaip ir Bauhuzijaus epigrameje, taip pat žodžiu „degina“ (*urit me patriae decor*) analogiškas ilgesys nusakomas Sarbievijaus *Lyr. I, 19* odėje, įvardytoje irgi *Ad caelestem adspirat patriam*. Šioje odėje asmeniškumo gaida itin ryški. Kūrinyje ilgesys reiškiamas gilaus mistinio išgyvenimo žodžiais; teksto meninio paveikumo požiūriu odė gerokai pralenkia, pavyzdžiui, minėtąsias Sarbievijaus amžininko ir kvazivaržovo poeto, popiežiaus Urbono VIII analogiškos tematikos eiles. (*I, 19*):

Sarbievijaus *I, 19* odės dūsautoją įsivaizduojame žvelgiantį į žvaigždes, kurių grožis kursto nepasiekiamo, kūniškomis akimis neregimo dangaus troškimo ugnį; vizualiomis priemonėmis tapomas regimojo dangaus su visais jo atributais paveikslas – tik blankus tikrųjų dangiškosios tėviškės rūmų atspindys, o žvaigždės – tik plyšeliai, pro kuriuos žemės tremtinį pasiekia amžinosios šviesos atšvaitas:

O pulcher patriae vultus, et ignei
Dulces excubiae poli!
Cur me, stelliferi luminis hospitem,
Cur, heu! Cur nimium diu
Caelo seposito cernitis exulem?
(*Lyr I, 19. 8–12*)

(O, tėvynės gražus veide, ir jūs, mieli
Skliautų, degančių vis, sargai!
Ak, kodėl į mane, svetį žvaigždžių šviesos,
Žvelgiat iš tolumų, deja?
Per ilgam iš dangaus ištremtą, ak, kodėl?)

¹⁸⁸ „O meile! o ilgesy! mano šviesa! mano ugnie! / Kodėl mane taip degini, kodėl? Nes esi taip toli“.

¹⁸⁹ Plačiau žr. straipsnį: Ona Daukšienė, „Augustino paieškos XVI–XVII a. poezijoje ir poetikose“.

Asmeniška, jausminga, vidinio išgyvenimo kupina odė baigiama sielos išsivadavimo iš kūno pančių vaizdu:

Hic leti pedicas exuor, et meo
Secernor cineri cinis.
Hic lenti spoliū ponite corporis,
Et quidquid superest mei:
Immensum reliquus tollor in aethera.

(Pančiai krinta mirties, ir pelenuos savuos
Tolstu nuo pelenų savų.
Meskit išnarą to kūno bejausmio ir
Visa, ko nebereikia man:
Į aukštybių erdves kylu, koksai likau.)

Taigi odės pabaiga tiesiogiai syja su vienu iš pirmųjų šio topo šaltinių – šv. Pauliaus Antrojo laiško korintiečiams tekstu: *scimus enim quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissolvatur quod aedificationem ex Deo habeamus domum non manufactam aeternam in caelis* (2 Cor 5)¹⁹⁰. Pagrindinį šios ištraukos įvaizdį galima susieti ir su Tomo Kempiečio (Thomas a Kempis, XV a.) vieno iš Kristaus gimimui skirtų himnų ištrauka: *Exsul e domo propria / carnis vestitus tunica; Vivere in hoc saeculo / quam quid peregrinatio*¹⁹¹.

Jokūbo Balde's (Jacob Balde) *Hymnus aspirantis ad caelestem patriam* atrodo tiesiogiai paveiktas Damiano himno *Ad caelestis vitae fontem* vaizdų:

Te canemus, vita Divum,
Vita dulcis, vera Vita,
Quam Senectus nulla laedit:
Nulla morsu carpit hora.
Quam perennis Vena fontis

¹⁹⁰ „Mes žinome, kad, mūsų žemiškosios padangtės būstui suirus, mūsų laukia Dievo pastatas, ne rankomis statyti amžinieji namai danguje“.

¹⁹¹ *Analecta hymnica*, t. 48, p. 490. Vert.: „ištremtasis iš tikrųjų namų gaubiasi kūno tunika; kas gi yra gyvenimas šiame pasaulyje, jei ne laikina kelionė.“

Quattuor dispersa rivis, et voluptas irrigat.
Urbs Sionis: sive Regnum,
Destinata sive Caena,
Sive nomineris Hortus:
Semper es beata Vita,
Vita Divum, vita dulcis:
Tota melle, tota lacte, tota manas gaudiis.¹⁹²

Labai panašus Rojaus vaizdas Sarbievijaus *Lyr.* IV, 21 odėje, kurioje, kaip ir Balde's kūrinyje, apstu „damianiškai augustiniškos“ leksikos pavydžių. Epigrafas – Gg 2, 10–13 eilutės (*Cant. 2. 10: Surge, prospera, amica mea, columba mea, formosa mea, et veni*) čia įvesdina į Augustino mėgstamą plėtoti situaciją: Dievas sielą žadina iš miego ir kviečia į dangiškus džiaugsmus.

Surge, Soror pulchris innectito lora columbis;
Pulchrior ipsa super
Scande rotas, Libanique levem de vertice currum;
Has, age, flecte domos.

[...]

Interea sacris aperit se scaena viretis,
Sub pedibusque tibi
Altera floret humus, alterque vagantia late
Sidera pascit ager.

(Kelk, seserie, ir balandėles gražiausias kinkyki,
Lipk į vežimą, pati
Dar gražesnė, į šiuos namus nuo Libano viršūnės
Kreipki vežėčias lengvas.

[...]

Veriasi tau prieš akis lyguma, tiesia žalumą šventą,
Žydi po kojom tavom

¹⁹² Cit. iš leid.: [Jacobus Balde,] Jacobi Balde e Societate Jesu *Opera poetica omnia* [...] in tomos VIII *distributa*, t. 2, Monachii: typis Joannis Lucae Straubii, 1729, *Lib. VII sylvarum*, p. 219. Vert.: „Apgiedosime tave, šventųjų gyvenime, malonūsias gyvenime, tikrasis gyvenime, kurio nepažeidžia jokia senatvė, nepakanda joks laiko bėgsmas, kurį drekina džiaugsmas ir amžinosios versmės gysla, išsiliejusi keturiomis upėmis. Būk vadinamas Siono miestu ar pažadėtąja Karalyste, ar Vakariene, ar Sodu; amžiams esi palaimintasis Gyvenimas, šventųjų gyvenimas, malonūsias gyvenimas; visas medum, visas pienu, visas sroveni džiaugsmas“.

Žemė kitokia, žvaigždes, klajojančias toliais beribiais,
Gano kitokie laukai.

Panašiai kaip I, 19 odėje dieviškosios tėvynės grožio atšvaito deginamas lyrinis subjektas, akių nuo dangaus atitraukti negali ir Sarbievijaus 3 epodės *Laus otii religiosi*¹⁹³ („Vienuoliškojo poilsio pašlovinimas“) „tremtinys“ – jaunas vienuolis, tapatintinas su pačiu poetu, viešintis Nemenčinės jėzuitų viloje ir pernakt nesudedantis bluosto, nes viena po kitos išsižiebiančių žvaigždžių nemirtingas mirgėjimas (*immortale iubar*) aitrina ilgesį, o jų ryškumą slopina be paliovos riedančios ašaros:

Volvuntur aureis interim stellae rotis,
Pigrumque linquunt exsulem,
Per ora cuius uberes eunt aquae,
Somnos quod avertat graves.
(Ep. 3. 23–26)

(Vis ritas šviesuliai auksiniais ratais, vis
Stovėti lieka tremtinys,
Ir nepaliauja plaut jo skruostų ašaros,
Sapnus nuvaikančios sunkius.)

Amžinosios šviesos besiilgintį ir į žvaigždėtą dangų besidairantį dūsautoją šiek tiek guodžia pro dangaus plyšius prasišviečiančio šviesos šaltinio atspindžių regėjimas:

Ut gaudet immortale mirari iubar,
Terraque maiores globos,

¹⁹³ Intertekstualumo požiūriu ši epodė įdomi tuo, kad yra Horacijaus 2 epodė *Beatus ille qui procul negotiis* parodija ir krikščioniškųjų šios Antikos poeto epodės, kurią mėgta jungti su 1-ąja psalme, irgi prasidedančia žodžiais *Beatus ille*, parafrazių atspindys. Pirmasis šiuos du kūrinis sujungė Paulinas Nolietis: Ps 1 parafrazę *Beatus ille, qui procul vitam suam* (*Carm. 7*), parašytą šešiapėdžiu jambu, kaip ir Horacijaus 2 epodė, Paulinas pradeda Horacijaus žodžiais, kviesdamas „į klasikinę kultūrą orientuotus skaitytojus prisiminti Horacijaus epodę“ ir priešindamas „krikščioniškąjį poilsį“ pagoniškajam (P. G. Walsh, „Introduction“, in: *The poems of St. Paulinus of Nola*, translated and annotated by P. G. Walsh, New York: Newman Press, 1974, p. 18).

Et per cadentes intueri lacrimas

Rimosa lucis atria [...] ¹⁹⁴

Tačiau šviesos šaltinis lieka nepasiekiamas, o dūsautojas nepaguodžiamas: *Egone solus, solus in terris piger / Tenace figor pondere?*¹⁹⁵ Nes galutinė paguoda pasiektina tik tada, kai *unde tibi ros inspersionis est, ad fontem venies; unde radius [...] tibi ad cor tenebrosum missus est, nudam ipsam lucem videbis*¹⁹⁶). Scaligeris eilėraštyje *Ad alteram vitam*¹⁹⁷, iš pradžių skundęsis: *hunc fontem arida mens sitit* („išdžiūvusi siela trokšta šito šaltinio“), maldavęs: *ostende mihi moenia civitatis almae* („parodyk man išganingojo miesto sienas“), galiausiai sušunka:

Felix anima o, limina quae premis suprema:

O quae radium lucis intuens reluces:

Et te ex alio extrinsecus intimam figuras.¹⁹⁸

Baroko poezijoje prie šviesos šaltinio bėgama nuolatos – paklūstant Augustino raginimui *Obsecro vos, amate mecum, currite credendo mecum*¹⁹⁹. Sujungtas su Gg eilutėmis *fuge dilecte mi et adsimilare capreae hinuloque cervorum* (*Cant* 8, 14), *trahe me post te: curremus* (*Cant* 1, 40) etc.²⁰⁰, trokštančio elnio įvaizdžiu iš 41 psalmės *quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum* (*Ps* 41, 2)²⁰¹ ir Augustino šios eilutės interpretacija *curre ad fontem, desidera fontem [...] ut cervus curre* (*Enarr. in Ps* 41, 2)²⁰², šis motyvas sudaro dažno Sarbievijaus, Balde's, Pranciškaus Remondo

¹⁹⁴ Vert.: „Kaip džiaugiasi jis, žavėdamasis nemirtinguoju spindesiu / ir šviesuliais, didesniais už žemę, / ir pro riedančias ašaras įsižiūrėdamas / į plyšiuotus šviesos rūmus [...]“

¹⁹⁵ *Ibid.* „Ar tik aš vienas vienužis apsunkęs prie žemės / esu spaudžiamas slegiančios naštos?“

¹⁹⁶ *In Evang. Iohan. tract. 35, 9.* „[...] ateisi prie šaltinio, iš kur buvai šlakstomas rasa; išvysi pačią grynąją šviesą, iš kur tau spindulys buvo pasiūstas [...] į aptemusią širdį.“

¹⁹⁷ Iulii Caesaris Scaligeri viri clarissimi *Poemata sacra*, Coloniae: apud Bernardum Gualtheri, 1600, p. 133.

¹⁹⁸ *Ibid.* „O, laimingoji siela, tu, kuri pasiekei aukštuosius rūmus; / tu, kuri, žvelgdama į šviesos spindulį, tampa jo atspindžiu / ir vietoje išorinės savęs formuoji save vidinę.“

¹⁹⁹ *In Ev. Io. tract. 35, 9.* „Maldauju jus, mylėkite su manimi, bėkite tikėdami su manimi.“

²⁰⁰ Gg 8, 15: „Bėk, mano mylimasis, ir būk panašus į stirną ir elnio jauniklį“; 1, 40: „trauk mane paskui save: bėgsime“.

²⁰¹ „Kaip elnias trokšta vandens šaltinio [...]“

²⁰² „[...] bėk prie šaltinio, trokški šaltinio [...] bėk nelyg elnias“.

(Franciscus Remondus²⁰³) eilėraščio pagrindą. Balde's *Lyr II*, 12 odėje epigrafu *Fuge, dilecte mi*²⁰⁴ maldaujama: *fuge praesens, mea lux, nam nimis uris*, raginama: *fuge ritu caprearum*²⁰⁵. Sarbievijaus 17 epigramoje bėgimas abipusis, dvinaris: žmogus bėga ieškodamas Dievo, o Dievas – ieškodamas žmogaus²⁰⁶.

Sarbievijaus 3 epodėje besiskundžiančio dangui vienuolio, tapatinamo su pačiu autoriumi, dangiškosios šviesos atspindžiai nepajėgia paguosti. Galimą kelią jam vėl siūlo Augustinas, ragindamas ieškoti Dievo jo sukurtuose kūriniuose: *considerabo terram: facta est terra. est magna pulchritudo terrarum; sed habet artificem*²⁰⁷; *adtende fabricam istam mundi; vide quae sint facta per verbum, et tunc cognosces quale sit verbum*²⁰⁸. Sarbievijaus epodės dūsautojas panašiai aprimsta, aptikęs Kūrėjo pėdsakų žemėje:

Sic et propinquas allocutus arbores,
Et multa coram fontibus
Rivisque fatus, querit auctorem Deum
Formosa per vestigia.²⁰⁹

Per šiuos vaizdus 3 epodėje veriasi Sarbievijaus poezijai būdinga visatos darnos jutimo, visa sutaikančio Dievo suvokimo gelmė. Ta pasaulio harmonijos suvokimo gelme Sarbievijaus kūryba pranoksta daugelio amžininkų poeziją. Baroko poezijoje dažnai pabrėžiamas būtent pasaulio sąrangos dvilypumas, nesutaikomumas, praraja, skirianti šventus ir pasaulietiškus, dangiškus ir žemiškus dalykus (*sacrum* ir *profanum*, *caelestia* ir *terrestria*). Štai, pvz., kito poeto jėzuito Jokūbo Bidermano tai pačiai Kūrėjo ilgesio temai skirtoje 46

²⁰³ Ypač artimi Sarbievijaus epigramoms Giesmių giesmės motyvais tekstai – Remondo „*Amorum divinatorum libellus*“ iš jo poezijos rinkinių (Francisci Remondi Divionensis e Societate Iesu *Epigrammatum libri* [?ed. princeps 1606; t. p. 1614, 1620, 1623, 1627 etc.].

²⁰⁴ Jacobus Balde, *op. cit.*, t. 1, p. 69.

²⁰⁵ „[...] bėk dabar, manoji šviesa, nes pernelyg degini. [...] bėk kaip pratę bėgti stirmos“.

²⁰⁶ Išsamesnę šios epigramos analizę žr. šio darbo 6.2 skyriuje.

²⁰⁷ *Enarr. in Ps 41 7, 5–23*. „Apmąstysiu žemę: sukurta yra žemė. Didi yra žemių grožybė, bet turi kūrėją“.

²⁰⁸ *In Ev. Io. tract. I, 9.14*. „Stebėk šio pasaulio sąrangą; regėk, kas yra sukurta per Žodį, ir tada pažinsi, koks yra Žodis“.

²⁰⁹ *Ibid.*, p. 205. „Ir taip pakalbinęs greta augančius ažuolus, / daug priešnekęjęs šaltinių / ir upelių akivaizdoje, ieško kūrėjo Dievo / gražiuose [jo paliktuose] pėdsakuose“.

epigramoje žemiškasis ir dangiškasis pasaulis kardinaliai atsiskyrę, tarsi be menkiausios perspektyvos juos sutaikinti: *Pergite, quicquid id est, spectare, o pergite, sursum: / terra nihil pulchri, quod videatis, habet.*²¹⁰

O Sarbėvijaus kūriniuose dieviškumo apraiškų ieškoma supančioje tikrovėje – panašiai žemiškuose kūriniuose Dievo ieškojo ir Augustinas. Būtent kūrinių grožis, joje atsispindintis Kūrėjo paveikslas skatino jį gręžtis į savo vidų, išvysti jame Dievą ir rasti vidinę ramybę:

et exclamaverunt voce magna, „ipse fecit nos.“ interrogatio mea intentio mea et responsio eorum species eorum. et direxi me ad me [...]interrogavi mundi molem de deo meo, et respondit mihi, „non ego sum, sed ipse me fecit“.²¹¹

Nuostatą ieškoti Dievo savyje ir jo sukurtame pasaulyje perteikiančius Sarbėvijaus kūrinius galima suprasti ir kaip šv. Ignaco Lojolos reikalavimo „Surask Dievą visame kame“ realizaciją²¹². Jėzuitų kristocentrinė kultūra žvilgsnį visuomet fokusavo į Kūrėją. Plg. *Dvasinių pratybų* 39: „[...] tobulieji nuolatinės kontempliacijos ir proto apšvietimo dėka [...] suvokia, apmąsto ir kontempliuoja tai, kad Dievas, mūsų Viešpats, yra kiekviename kūrinyje savo esme, buvimu bei galia [...]“²¹³. Tą pačią nuostatą skelbė šv. Augustinas savo *Išpažinimuose*: „... dangus ir žemė, ir visa, kas yra juose, štai, iš visur kur liepia man mylėti tave“²¹⁴.

Tačiau vis dėlto žemiškųjų Dievo apraiškų teikiamas apsiramimas ne pilnutinis; kūrinių grožis Augustinui negali atstoti Kūrėjo: *video enim quae fecerit deus meus, non autem video ipsum deum meum qui fecit haec [...] nondum ibi stat sitis mea; haec miror, haec laudo; sed eum qui fecit haec,*

²¹⁰ „Nesiliaukite, kad ir kas būtų, o, nesiliaukite žvelgti į aukštybes: / žemė neturi nieko gražaus, kad ir ką regite.“ Cit. iš: *Iacobi Bidermanni e Societate Iesu Epigrammatum libri tres*, Dilingae: Apud Melchiorum Algeyer, 1620, p. 47.

²¹¹ „Ir visa garsiai sušuko: „Jis mus sutvėrė.“ Mano klausimas buvo mano įsižiūrėjimas, o jų [t. y. žemės kūrinių – O. D.] atsakymas buvo jų grožis. Tada aš atsigrėžiau į save. [...] Paklausiau pasaulio didybės apie savo Dievą, ir ji man atsakė: „Tai nesu aš, bet jis mane sutvėrė.“ – Aug. *Išp.* X. 6.8, Vaidilės Stalioraitytės vertimas, Aurelijus Augustinas, *Išpažinimai*, p. 218.

²¹² Jacek Bolewski SJ, Paweł Kapusta SJ, *op. cit.*, p. 153.

²¹³ Ignacas Lojola, *Autobiografija. Dvasinės pratybos*, iš ispanų kalbos vertė kun. Lionginas Virbalas SJ, Vilnius: Aidai, 1996, p. 99.

²¹⁴ Aug. *Išp.* X. 6.8, V. Stalioraitytės vertimas, Aurelijus Augustinas, *Išpažinimai*, p. 217.

*sitio*²¹⁵. Ši situacija poetiškai perteikiama Sarbievijaus 26 epigramoje, kur dangiškojo Sužadėtinio trokštanti siela panašiai nepasotinama:

Hinc mihi se tellus mensa ponebat in una,
Invitans tacito murmure: Sponsa, sede.
Illinc se patera mare propinabat in una,
Increpitans rauco vortice : sponsa, bibe.
Tunc ego: terra tuos nolo; mare, nolo liquores:
Tu mihi, Sponse, fames; tu mihi, Sponse, sitis.²¹⁶

O 23 epigramoje, kurios epigrafu pasirinkta *Gg* eilutė *Nuntietis ei, quia amore langueo (Cant 5, 8)*²¹⁷, varijuojami Augustino *Išpažinimų X* knygos žodžiai: *sed et caelum et terra et omnia quae in eis sunt, ecce undique mihi dicunt ut te amem*²¹⁸. Plg. poetiškai išplėtotą Sarbievijaus versiją (sykiu galima prisiminti ir aukščiau cituotą Pontano kūrinį ta pačia tema):

Porrigo dum terris aures, dum surrigo caelo,
Clamat, ama, tellus; clamat Olympus, ama.
Sint irata licet, gelidum mare suadet amare,
Fulgur amore micat, fulmen amore tonat.²¹⁹

Matome, kad topai, traktuojami kaip augustiniški, persmelkia XVI–XVII religinę poeziją, taip pat ir Sarbievijaus, nuspalvina ją augustiniška asmeninio santykio su Dievu dvasia, įgauna intymaus pokalbio su juo pavidalą. Todėl galima teigti, kad nagrinėtųjų su anapusybės ilgesiu susijusių tojų raiška

²¹⁵ *Enarr. in Ps 41, 7*. „Mat regiu tai, ką sukūrė mano Dievas, tačiau neregiu paties mano Dievo, kuris šitai sukūrė [...] čia dar nenumalšta mano troškulys; šituo stebiuosiu, šitai giriu; tačiau trokštu to, kurs šitai sukūrė.“

²¹⁶ *Ibid.*, p. 438. „Sykį žemė man padėjo save ant vieno stalo, / kviesdama tyliu šnabždesiu: Sužadėtine, sėsk. / Kitąsyk jūra susipylė į vieną taure, / ragindama dusliu šniokštimu: Sužadėtine, gerk. / Tada aš [prabilau]: žeme, nenoriu tavęs; jūra, nenoriu vandens; / Tu man, Sužadėtini, alkis; tu man, Sužadėtini, troškulys“. Išsamesnę epigramos analizę žr. 6.2. sk.

²¹⁷ *Gg 5, 8*: „Praneškite jai, kad silpstu iš meilės“.

²¹⁸ *Conf. X, 6.8*. „Bet ir dangus, ir žemė, ir visa, kas juose yra, štai iš visų pusių man sako, kad tave mylėčiau“.

²¹⁹ *Ibid.*, p. 437. „Kai atkreipiu ausis į žemes, kai keliu jas į dangų, / žemė šaukia: mylėk, šaukia Olimpas: mylėk. / Šaltoji jūra, net ir rūstaudama, kviečia mylėti, / žaibas meile švytruoja, perkūnas meile atgriaudžia“.

aptartuose Sarbievijaus, kaip ir jo amžininkų, kūrinuose atskleidžia augustiniškai suasmenintą dievotumo patirtį.

5.3. Augustiniškųjų įvaizdžių tolesnė sklaida ir Sarbievijaus poveikis

Lyginant ankstesniame poskyryje analizuotus tekstus su XIX amžiaus lietuvių poetų – Vienažindžio, Antano Baranausko – tos pačios tematikos kūriniais – darosi akivaizdu, kad nepakanka pastarųjų poetų reflektivaus žvilgsnio į dangų aiškinti vien romantizmo epochos estetika. Galbūt ir tiesa, kad „Vienušio poezijos žmogus, kaip A. Baranausko subjektas, patiria menkumo, nevertybės pojūtį, reiškiamą bibrine retorika [...], kreipiančia subjekto savirefleksiją į laikinumo-amžinumo perspektyvą, suponuojančią žemiškojo ir dangiškojo pasaulių perskyrą“²²⁰, bet jau jokių būdu netinka vadinti tą ilgesį „nemotyvuotu“, kaip toliau rašo straipsnio autorė, ar „įkūnijančiu Vakarų Europoje buvusio „pasaulio sielvarto“ ženklą“²²¹. Vienažindžio ilgesingasis dangaus šaukimasis beveik nesiskiria nuo XVII amžiaus lotyniškų barokinių kūrinių, kuriuose eskaluojama ta pati tema:

Oigi gražus gražus tolimasis dangus –
Kada man? nuvesi ten, Dievuliau brangus?
Kada aštrius takus šios žemės pamesiu?
Kada žvaigždėms grįstu keliu vaikštinėsiu?
Kada aš po vargais gausiu atsilsėti
Ir ant Tavo švento veido paveizėti?

Cituotojo straipsnio autorė tokią leksiką kaip „menka dulkė“, „saujelė dūmo“ vadina „bibrine retorika“, tačiau šie ir panašūs įvaizdžiai lygiai gali būti įvardijami ir kaip barokiniai ar net viduramžiški, nes būtent iš vidurinių amžių yra atėję į Baroko literatūrą ir iš čia perduoti tą pačią retoriką išlaikiusiems vėlesniesiems tekstams. Bibrinė retorika čia jau „apdirbta“ pagal atitinkamus

²²⁰ Eglė Klimaitė-Keturakienė, „Naratyvioji asmens tapatybė XIX a. pradžios ir vidurio lietuvių literatūroje“, *Literatūra*, E-4, 2003, prieiga: www.literatura.lt/TXT/E-403/klim.htm [žiūrėta 2010-01-11].

²²¹ *Ibid.*

XVII amžiuje įvaldytus parafravavimo principus. Vienažindžio frazės „Kada nusivilksiu savo griešną kūną? Kada užsidėsiu amžiną karūną?“ toli gražu ne miglotai atliepia Sarbievijaus *leti pedicas exuor, et meo / Secernor cineri [...] Immensum [...] tollor in aethera*²²². Vienažindžio „žvaigždėms grįstas kelias“, „dangiškas rūmas“, „gražus gražus tolimasis dangus“ (plg. cituotąjį Bauhuzijaus „nes esi taip toli“ (*quia tam procul es*), Sarbievijaus „aukso rūmuose žibančius šviesulius“) – įvaizdžiai, itin mėgti Baroko poetų; nuo tariamai romantinio „pasaulio sielvarto“ kankinamo Vienužio-Vienažindžio eilėraščio subjekto ne kažin kiek skiriasi Sarbievijaus vienuolis:

Egone solus, solus in terris piger

Tenace figor pondere?

(Ep. 3, 47–48)

(Ar tik mane vienužį slegianti našta

Prie žemės spaudžia nuolatos?)

Amžinybės ilgesio ir svajonių apie amžinąją tėvynę, rojaus kraštą, tematikos kūrinių gausa XVII–XIX amžiaus lietuviškose katalikiškose giesmėse, kituose poetiniuose kūrinuose liudija, kad lietuviškosios katalikiškosios tapatybės raiškai šis topas nepaprastai tiko. Štai kantičkose nuolat kartojama irgi su aptartaisiais Baroko tekstais, ypač Petro Damiano himnu ir jo kartotėmis, sietina giesmė „Kad mums pakajų dangaus augščiausiojo“:

Kad mums pakajų dangaus augščiausiojo,

Tėviškė miela Dievo amžinojo,

Į dangų dūšia verkdama nor eiti,

Amžių nueiti.

Saldus atilsis dūšioms nuliūdusioms,

Tėviškė miela kalinyj vargusioms,

²²² Pažod. vert.: „nusivelku mirties pančius ir nuo savo / pelenų atsiskiriu [...] Į beribes dangaus platybes kyli.“

O kad galėčiau nueit į linksmybes,
Iš tos žemybės.

[...]

O šviesus dangau, žvaigždėmis sagytas,
Ir šviesios sienos deimantu sodintos,
Viduj šviesybės perlų ir kleinotų
Dyvnai išklotų.

[...]

Jau čion išmintis nieko neišmano,
Kokias linksmybes ten šventieji gavo,
Ir mano širdis šauk neperstodama,
Dangaus trokšdama.²²³

Aukščiau minėtoje Sarbievijaus Lyr. IV, 21 odėje, kurioje pateikiamas rojaus gėrybių paveikslas, „kitokion žemėn“ viliojama žodžiais:

Ad tua decidui fugiunt vestigia nimbi:
turbidus imber abit.
Ipsa sub innocuis mitescunt fulmina plantis,
ipsa virescit hiems.
Interea sacris aperit se scaena viretis,
sub pedibusque tibi
altera floret humus [...]
(Lyr. IV, 21. 7–13)

Tau po kojom šalin audringi debesys lekia,
tolsta pašėlus liūtis.
Rimsta net smarkūs žaibai po pėdom tyrosiom, drabužį
žaliąjį velkas žiema.
Veriasi tau prieš akis lyguma, tiesia žalumą šventą,
žydi po kojom tavom
žemė kitokia [...]

Plg. lietuviškos giesmės tekstą:

²²³ *Kantyczkas arba Kninga giesmiu*, 544;
www.bernardinai.lt/parapija/bendruomene/kanticzkos/foto/kanticzkos.doc [žiūrėta 2011-10-17].

Žemė be šalčio visados žaliuoja,
Savo gražybės niekad nenustoja,
Šalčiai ir vėjai puola pagal norą,
Žmonėms iš oro.

Ilgesys Baroko tekstuose siejamas nebūtinai su dangumi kaip atilsio vieta, bet ir su pačiu Dievu; savo ruožtu toks ilgesys skatina ieškojimą, nes dangiškąją tėvynę lemta pasiekti tik po mirties (šiapus ją reikia pelnyti), tuo tarpu prie Dievo artėti galima jau čia ir dabar („Baroko žmogus ne tik siekė, bet ir ieškojo Dievo“²²⁴). Dievoieškos temos plėtotę Baroko poezijoje skatino Psalmių, Giesmių giesmės tekstai, kuriuos parafrazuoti itin pamėgta po Tridento Susirinkimo. Viename pirmųjų lietuviškų katalikiškų giesmynų, Pranciškaus Šrubauskio *Balse širdies* (1679, pirmasis žinomas leidimas 1726, XVII–XIX a. išleistas 22 kartus²²⁵) pateikiamos daugelio psalmių poetinės parafrazės, vėliau kartojamos ir XIX amžiaus kantičkose.

Pagrindinių inspiracijų ir įvaizdžių Dievo ilgėjimosi ir ieškojimo tematikos kūriniais teikė 41 (42) psalmė:

quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum ita desiderat anima mea ad te Deus
sivit anima mea ad Deum vivum; quando veniam et apparebo ante faciem Dei
fuerunt mihi lacrimae meae panis die ac nocte dum dicitur mihi cotidie ubi est Deus tuus²²⁶

(Ps 41, 2–4)

Karštu jausmu persunktas Augustino 41 (42) psalmės komentaras (*Enarratio in psalmum 41*) taip pat formavo atitinkamų barokinių kūrinių stilistiką:

simul amemus, simul in hac siti exardescamus, simul ad fontem intellegendi curramus.

²²⁴ Dainora Pociūtė, Mikas Vaicekuskas, *op. cit.*, ix.

²²⁵ *Giesmės dangaus miestui*, 357.

²²⁶ „Kaip elnias trokšta vandens šaltinių, taip mano siela tavęs ilgisi, Dieve. Ištroško mano siela gyvojo Dievo; kada gi ateisiu ir stosiu prieš Viešpaties veidą? Mano ašaros buvo man duona dieną ir naktį, kai klausia manęs kas dieną: kur yra tavo Dievas?“

Kaip jau buvo minėta, XVII amžiaus poezijoje labai dažni elnio ir nuolatinio bėgimo artyn niekaip nepasiekiamo Dievo motyvai – ypač jų gausu jėzuitų poetų kūrinuose. Dievop bėganti siela ir jos išgyvenimai – bene gražiausių Sarbievijaus religinių eilėraščių prasminė gija, dažnai užkoduojama binarės struktūros elementais: siela bėga ieškodama Dievo, o šis bėgdamas tolsta nuo jos arba atvirkščiai. Sarbievijaus kūrinuose šį teminį lygmenį sustiprina sykiu parafrazuojamas Gg tekstas, jo motyvai *revertere* (Cant. 2. 17, 6. 12 – „sugrįžk“), *trahe me post te curremus* (Cant. 1, 1 – „trauk mane paskui save – bėgsime“), *similis est dilectus meus caprae hinnuloque cervorum* (Cant. 2.9 – „mano mylimasis panašus į stirną ir į elnio jauniklį“) ir pan. Aukščiausia nuolatinio bėgimo ir nepasiekiamumo įtampa alsuoja dauguma Sarbievijaus epigramų Giesmių giesmės motyvais (Epigr. 7, 8, 14, 17, 40 ir kt.²²⁸), o Lyr. II, 19 odėje ji dar apgaubiama lyrine Dievo ir žmogaus tarpusavio meilės intymumo gaida:

Vitas sollicitae me similis caprae,
quam vel nimbisoni sibilus Africi,
vel motum subitis murmur Etesiis
vano corripit impetu.

[...]

Atqui non ego te quaerere desinam,
clamatura reto: Christe, revertere; et
rursus, cum rapido fugeris impetu,
clamatura: revertere.

[...]

Te neglecta gemunt litora: te procul
suspirat tacitis aura Favoniis,

²²⁷ „Kartu mylėkime, kartu šiuo troškuliu dekime, kartu bėkime prie pažinimo šaltinio. Troškime taigi kaip elnias šaltinio [...]“.

²²⁸ Plačiau jos aptariamos šio darbo 6.2. sk.

te noctis vigiles, te mihi vividis
signant sidera nutibus.

(Lyr. II, 19)

(Tartum stirna baikšti tu nuo manęs sprunki,
kai audringu gausmu Afrikas baido ją,
kai užgriūva staiga šnabždesiu neramiu
ją Etezijų sūkurys.

[...]

Aš ieškoti tavęs niekad neliausiu, vis
šauksiu be paliovos: Kristau, sugrįžk atgal,
kai pabėgsi, staigaus gūsio pagautas, vėl
šauksiu: Kristau, sugrįžk atgal.

[...]

Pasigedę tavęs, rauda tušti krantai,
vėjas dūsauja vis, dvelkiant Favonams, ir
žvaigždės, sargės nakties, kelią nušviečia man
lig tavęs žiburiais gyvais.)

Įtampą čia kuria nuolatinio siekimo būseną, kurioje esanti jaučiasi žmogaus siela. Analogiška Dievo meilės ir ilgesio jausmų raiška, perteikianti neįgyvendinamo troškimo keliamą liūdesį, vartojama *Balse širdies* skelbiamose poetinėse psalmių parafazėse, ypač 41 (42) psalmės variacijoje:

Kayp Elnis biega giriomis troksdamas,
Jeszka sau wersmies gierty noriedamas,
Teip daro dušia mano duksaudama,
Tavęs gieyzdama.

[...]

Tavęs Wieszpatie iszka dušie mano,
Tavęs wisados trokszta kayp imano,
Kada po tawo akimis stowiesiu,
Tawi regiesiu²²⁹

²²⁹ Cit. iš: *Balsas širdies pas Pona Dieva*, szwęciausy Maria Panna yr szwęntus danguy karalauiciencius, szaukancios par giesmes... iszduotas par wiena kuniga Soc. J. Wilnuj 1790 [?], 135–136.

ir Antano Baranausko giesmėje „Tėve geriausias“:

Tiewe geriausis Iszganitojau,
Ape Tau pardien, par nokt dumojau,
Szirdis Tou trokszta be Tou nerimsta,
Duszey pasiilgus net okis timsta.
[...]
Werkdamas szaukiu grieszniks didziausis,
Atejk palinksmink Jezau milausis!
Atejk palinksmink Tiewiszkaj, meylej,
Numaldyk Sunu werrkiunti gajlej!
[...]
Atejk o Jezau! Dangaus grozibe!
Neiszsakita dusziu saldibe!²³⁰

Šiuose lietuvių autorių giesmių posmuose justai panašiai suasmeninta Dievo ir jo besiilginčio žmogaus savitarpio artimumo gija.

Sarbievijaus Lyr. IV, 19 odėje plėtojama epigrafui pasirinkta eilutė *Indica mihi, quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie* (Cant. 1, 7 – „Parodyk man tasai, kurį myli mano siela, kur ganai bandą, kur vidurdienį ilsies“): spėliojama, kur galėtų būti Jėzus, jis įsivaizduojamas menamuose peizažuose:

Dicebas abiens: Sponsa, vale; simul
vicisti liquidis nubila passibus.
Longam ducis, Iesu,
in desideriiis moram.
[...]
At te quae tacitis distinctet otiis,
Iesu, regio? quis mihi te locus
caecis invidet umbris,
aut spissa nemorum coma?

²³⁰ *Kantyczkas arba Kninga giesmiu*, p. 705–706; plg. Vyskupo A.Baranausko *Dvasiškos giesmes*, spaudon prirengė ir prakalbą pridėjo A. Jakštas, Kaunas: Saliamono Banaičio spaustuvė, 1909, 61–62.

(Lik sveika, pasakei, Nuotaka, ir žengei
žingsniais, daug lengvesniais nei debesis, tolyn.

Ilgą laiką, o Jėzau,
besiilgint reikės praleist.

[...]

O kokia gi šalis, Jėzau, tave tyliu
globia poilsiu? Kas saugo pavydžiai vis,
gaubia juodu šešėliu
ar giraičių tankiais plaukais?)

Panaši situacija plėtojama lietuviškoje giesmėje „Sakyk, Jėzau, kur buvojai“, kur taip pat deklaruojama Jėzaus nutolimo situacija, sielos ilgesys ir spėliojama, kur jo virtualiai būtų galima ieškoti:

.Sakyk, Jėzau, kur buvojai,
Kame, mielas kur nakvojai,
Ben atilsį kame turi,
Kokia naktis Tavo kuri.

[...]

Bene esi kame rojui,
Arba linksmame kur gojui,
Bene žolės kur laukuose
Užturėjo kvepiančiuose.

Jog aš tavęs ir trokšdamas,
Neatrandu jieškodamas [...] ²³¹

Sarbievijaus religinėse eilėse, ypač epigramose Gg motyvais, Dievo ieškojimas dažnai perauga į mistinį susiliejimo su Kristumi, visa apimančia dieviškąja meile (*Amor Divinus*) jausmą. Varijuojama Kristaus žaizdų tema, apjungiant Gg eilutę *vulnerasti cor meum* (Cant. 4. 9 – „sužeidei mano širdį“) ir Kristaus kančios vaizdinius: Atpirkėjo žaizdose žmogui leidžiama „pailsėti“:

²³¹ *Kantyczkas arba Kninga giesmiu*, p. 486 ir toliau; plg.
www.bernardinai.lt/parapija/bendruomene/kanticzkos/foto/kanticzkos.doc [žr. 2011-10-27].

hic requiesce meo vulnere, Christus ait (Epigr. 31, 8) – „čia, mano žaizdoje, pailsėk, – tarė Kristus“. Plg. „Vakaro giesmė“ iš XVIII a. rinkinio *Giesmės apie Švenčiausią Paną Mariją* (pirmas leidimas 1765): „te užmiegu, atsiduksiu šventose ronose“²³². Dieviškąją meilę simbolizuojantys Sužadėtinio bučiniai Sarbievijaus 25 epigrame užlieja žmogų beribiu jausmu, kuris prasiveržia šūksniu: *O esent, quot sunt vota, tot ora mihi!* (Epigr. 25, 8 – „o, kad turėčiau burnų tiek, kiek troškimų turiu!“). Šrubauskio *Balse širdies* pirmąsyk paskelbiama iš lenkų k. versta jėzuitų mišių giesmė „Diewe milu tawi“²³³, vėliau nepaprastai išpopuliarėsianti ir būsianti kartojama įvairiuose XVIII–XIX a. giesmynuose. Čia panašiais įvaizdžiais reiškiamas visą žmogaus esybę persmelkiantis meilės Dievui jausmas ir nepajėgumas adekvačiai jį priimti arba išreikšti. Žmogišką ribotumą perteikia juslinio įrankio – burnos simbolis: žmogus ją teturi vieną, o Dievo pasiilgimo apimtas trokšta ją turėti nesuskaičiuojamą daugybę:

Kiek yra sveiku miszku medziu
Ir lapeliu labai saldziu,
Tiek nasru kad as turecio,
Dienu, nakti tawiep szaukcio
Diewe milu tawi, etc.²³⁴

Lyginamoji Sarbievijaus tekstų ir lietuviškų giesmių analizė parodo, kad Baroko epochos poezijoje susiformavusi religinio potyrio raiškos stilistika turėjo lemtingą poveikį vėlesnių amžių lietuviškiems religinės poezijos tekstams. Pastarieji, tarp jų ir šiame darbe cituotieji bei nagrinėtieji kūriniai, pavadintini lietuviško katalikiško tapatumo žodinėmis realizacijomis, yra išsaugoję nemažai Baroko religinės poezijos (kurios pagrindinis reprezentantas LDK yra Sarbievijus, įtakingiausias lotyniškai rašiusio to meto poetas) savitumų: biblinio teksto kaip pirminio šaltinio įvaizdžių plėtotę, tapybinį vizualaus-verbalinio teksto pavidalą, struktūros binariškumą ir, kas bene svarbiausia – emocinę Dievo, anapusbės ilgesio–nepasisotinimo, siekimo–

²³² *Giesmės dangaus miestui*, p. 471.

²³³ Mikas Vaicekuskas, *Lietuviškos katalikiškos XVI–XVII amžiaus giesmės*, p. 201.

²³⁴ *Ibid.*, p. 473.

nepasiekiamumo būsenos įtampą. Šie ypatumai išlieka ir XVIII-ojo, ir XIX-ojo amžiaus poezijoje ir nėra aiškintini vien romantizmo epochos kategorijomis.

Įvairių XVII–XIX a. poetinių tekstų analizė leidžia teigti, kad XVII amžius, kuriame jėzuitų kultūros veikiami formavosi pamažu vis labiau įsisąmoninama lietuviškoji katalikiškoji tapatybė, šiame procese suvaidino lemiamą mediumo vaidmenį. Savo ruožtu transformuojant į lietuvišką terpę universaliuosius krikščioniško teksto konstravimo modelius intensyviai dalyvavo iškiliai LDK kūrėjai, tarp jų ir Sarbievijus. Lietuviškai religinei tapatybei reikšti itin tinkami pasirodė Dievo meilės ir pasiilgimo motyvai bei poetinės šias bendrąsias vietas realizuojančios priemonės. XIX a. lietuviškoje religinėje poezijoje išlaikoma ir Baroko kūrinuose šių temų raiškai būdinga aukšta dvasinė įtampa.

6. LUDI AMORIS DIVINI: KONCEPTAS IR GIESMIŲ GIESMĖ

6. 1. *Discors concordia ir concors discordia* XVII a. jėzuitų kūryboje

XVII a. trečiajame dešimtmetyje paskelbtame M. K. Sarbievijaus teoriniame traktate *De acuto et arguto, sive Seneca et Martialis*²³⁵ pateikta barokinio stiliaus formuluotė, nusakyta „taikios nesantaikos arba netaikios santaikos“²³⁶ vienovės, dermės terminais, tapo kone universaliu ne tik įvairių Baroko meno šakų stilistiką, bet ir bendrą epochos dvasią žyminčiu ženklu. Būtent taiklus šios sąvokos apibrėžimas lėmė tendenciją minimajam LDK mokslininko jėzuito traktatui skirti vietą tarp svarbiųjų XVII amžiaus barokinių koncepto poetikų²³⁷. Daug dėmesio su šiuo veikalu susijusiam problemų ratui skiria lenkų mokslininkai (Teresa Michałowska, Krystyna Stawecka, Elżbieta Sarnowska-Temeriusz, Jadwiga Sokołowska, Aleksandr Wojciech Mikołajczak ir kiti); nesileisdami į detales jų aptarinėjimus²³⁸, paminėsime pagrindines tyrimų kryptis: dažniausiai akcentuojama kalbamojo veikalo įtaka koncepto teorijų plėtotei ir jų aktualizavimui praktikoje²³⁹, ieškoma sąsajų tarp Sarbievijaus poetikos ir poezijos²⁴⁰, itin pabrėžiama „taikios nesantaikos,

²³⁵ „Apie aštrų ir šmaikštų stilių, arba Seneka ir Marcialis“; žr. lenkų mokslininkų parengtą Sarbievijaus poetikos leidimą: Maciej Kazimierz Sarbiewski, „De acuto et arguto liber unicus sive Seneca et Martialis“, Maciej Kazimierz Sarbiewski, *Wykłady Poetyki (Praecepta poetica)*, vertė ir parengė Stanisławas Skimina, Wrocław-Kraków: Wydawnictwo polskiej Akademii nauk, 1958, p. 1–41. Įprastai traktato pavadinimas trumpinamas: lotyniškai *De acuto et arguto*, o verčiant jį į lietuvių kalbą jau senokai nusistovėjo pavadinimo *Apie aštrų ir šmaikštų stilių* tradicija. Tokį pavadinimo vertimą paliekame ir šiame darbe, nors tikslesnis būtų *Apie aštrumą ir šmaikstumą* (arba *išraiškumą, grakštumą, sąmojingumą* – sąvoką *argutum* galima versti įvairiai).

²³⁶ *Concors discordia seu discors concordia*. Moderniojoje literatūrologijoje šiai teorijai nusakyti vartojamas „koncepto“ terminas, įvestas ispanų jėzuitų teoretikų.

²³⁷ Žr., pavyzdžiui, Krystyna Stawecka, *Maciej Kazimierz Sarbiewski prozaik i poeta*, Lublin: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1989, 107; Eugenija Ulčinaitė, „Sarbievijus ir Seneka: stoikų filosofija ir mąstymo paradokasai“, *Literatūra* 3(38), 1998, 41; Marcelinas Ročka, „Apie Sarbievijaus poetiką“, *Senosios lietuvių literatūros baruose*, Vilnius, 1971, 41; „Les grandes poétiques conceptistes“, *Histoire des Poétiques*, Paris: Presses Universitaires de France, 1997, p. 187 ir *passim*.

²³⁸ Žr. Ona Daukšienė, „Sarbievijaus *Characteres lyrici*: nebaigta, bet nuosekli poetikos grandis“, *Literatūra* 43(3), 2001, p. 144–146.

²³⁹ Elżbieta Sarnowska, „Teoria poeziji Macieja Kazimierza Sarbiewskiego“, *Studia z teorii i historii poezji*, serija 1, 9, p. 127–147; Elżbieta Sarnowska-Temeriusz, *Zarys dziejów poetyki (Od starożytności do końca XVII w.)*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985; Jadwiga Sokołowska, *Spory o barok w poszukiwaniu modeli epoki*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1971 ir kt.

²⁴⁰ Krystyna Stawecka, *op. cit.*, 1989; Teresa Michałowska, *Poetyka i poezja. Studia i szkice staropolskie*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1982.

netaikios santaikos“ koncepto realizacija paties autoriaus epigramose, ypač religinės tematikos²⁴¹. Sutinkama, kad Sarbievijus nebuvo originalus mąstytojas, išskirtinis teoretikas, gebantis savarankiškai konstruoti teorines sistemas²⁴². Teorinių Sarbievijaus koncepto ištakų ieškoma Justo Lipsijaus, Eriko Puteano ir kitų autorių veikaluose, šios teorijos atsiradimas suvokiamas kaip Baroko epochos estetinių idėjų raidos padarinys ir tam tikras etapas²⁴³.

Šiame darbe sąmoningai atsiribojama nuo dažniausiai akcentuotų Sarbievijaus formuluotės sąsajų su estetinėmis ir filosofinėmis šio posakio traktuotėmis, juolab kad jas išsamiai yra aptarusi Živilė Nedzinskaitė savo monografijoje. Vertinant Sarbievijaus teoriją kaip tam tikrą epochos ženklą, jėzuitiškojo Baroko pasaulėvaizdžio santrauką, sąvokų *concors discordia seu discors concordia* populiarumo XVII a. priežasčių ieškoma minimojų teksto nuorodose į autoriaus amžininkų jėzuitų teorinius samprotavimus bei vėlgi daugiausia į jėzuitų (nedaug už Sarbievijų vyresnių jo pirmtakų, kurie iki *De acuto et arguto* viešų skaitymų ir disputavimų Romoje savo poezijos rinkinius jau buvo publikavę) poetinius kūrinius, ypač epigramas. Prasminga atrodo pasekti pačių sąvokų plėtrą nuo Antikos autorių, nepamirštant su jomis susijusių kosmologinių-teologinių aspektų, ir jau tik po to dėmesį kreipti į tolesnę Sarbievijaus teorijos sklaidą jo paties poezijoje, būtent epigramose.

De acuto et arguto (mus pasiekęs tekstas²⁴⁴, spėjama, yra 1626–1627 m. Polocko jėzuitų kolegijoje skaityto varianto (pirmasis skaitytas irgi Polocke 1619–1620 m.) nuorašas²⁴⁵) įžangoje Sarbievijus užsimena, jog nuo tada, kai [1623 m.] rugpjūčio-rugsėjo mėnesiais Romoje šį traktatą skaitė viešai, jis dar daug ką pergalvojęs, patikslinęs ir pataisęs. Be kita ko jam rūpėję ir „atgauti teises į savo paties kūrinių, kurį, man nesant, kai kurie, nerūpestingai ir netiksliai

²⁴¹ Aleksandr Wojciech Mikołajczak, *Studia Sarbieviana*, Gniezno: Gnieźnieńska Firma Wydawnicza, 1998.

²⁴² Krystyna Stawecka, *op. cit.*, p. 186.

²⁴³ Barbara Otwinowska, „‘Concors discordia’ Sarbiewskiego w teorii konceptyzmu“, *Pamiętnik literacki* 59/3, Wrocław, 1968, p. 81–110; Władysław Tatarkiewicz, „Pierwszy polak w dziejach estetyki“, *Studia i materiały z dziejów nauki polskiej* 12, seria A, 1968.

²⁴⁴ „Maciej Kazimierz Sarbiewski, „De acuto et arguto liber unicus sive Seneca et Martialis“, p. 1–41.

²⁴⁵ Apie rankraščius A ir B žr. Stanisław Skimina, „Przedmowa“, *Wykłady Poetyki (Praecepta poetica)*, XXXVI–XLVIII.

užsirašę, skelbė savo klausytojams²⁴⁶, ir sulyginti „savo mintis su mokyčiausių Italijos, Prancūzijos ir Vokietijos vyrų“²⁴⁷, ką jis daręs „tiesiogiai“ (greičiausiai bendraudamas su Romos mokslininkais, kuriuos išvardija antrojo skyriaus pabaigoje – Famianu Strada, Jeronimu Petrucijumi, Aleksandru Donatu, Pranciškumi Gvinizijumi) arba susirašinėdamas (be kitų, ir su toliau minimais Bernardu Bauhuzijumi, Motiejumi Raderiu, Mikalojumi Kausinu). Atkreiptinas dėmesys, jog beveik visi Sarbievijaus minimi mokslininkai – jėzuitai. Akivaizdu, kad rūpindamasis koncepciją suformuluoti kuo tiksliau ir išvengti galimų jos iškreipimų, autorius laiko svarbiu dalyku savo nuomonę suderinti su jau egzistuojančiomis retorikos mokslo srityje pripažintų jėzuitų autoritetų teorijomis; kita vertus, Sarbievijaus pastabos liudija, kad jo kūrinys nuo pirmųjų paskelbimų jau sulaukė atgarsio ir populiarumo, kurį ženklina kad ir minimieji iškreipimai.

Savąją „aštrumo“, „aštraus stiliaus“ (*acutum, acumen, dicti acumen*) formuluotę Sarbievijus įrodinėja ir gina su visu „jauno jėzuito įkarščiu“, kokį tyrinėtojai įžvelgs²⁴⁸ ir vėlesniame (1642) ispano jėzuito Baltazaro Graciáno veikale *Agudezza y Arte de Ingenio*, kaip spėjama, tiesiogiai paveiktame šios Sarbievijaus teorijos. Polemizuodamas su autoritetais, įrodo, jog įtakingų jėzuitų Dionizo Petavijaus²⁴⁹, Motiejaus Raderio²⁵⁰, Jokūbo Bidermano²⁵¹

²⁴⁶ Maciej Kazimierz Sarbiewski, „De acuto et arguto liber unicus sive Seneca et Martialis“, p. 1: [...] *ut rem laboris mei in hereditatem iuris assererem mei, quam sibi nonnulli per absentiam meam prave laevequae ascriptam ad auditores evulgarant suos.*

²⁴⁷ *Ibid: cum doctissimis Italiae, Galliae Germaniaeque viris.*

²⁴⁸ Žr. Benito Pelegrin, *Éthique et esthétique du baroque. L'espace jésuitique de Baltasar Gracián*, Actes SUD, Hubert Nyssen, editeur, 1985, p. 115–117.

²⁴⁹ Dionysius Petavius, Denys Petau (1583–1652) – prancūzas jėzuitas, žymus teologas, filologas, leidėjas. Paryžiaus jėzuitų kolegijoje 1618–1622 m. dėstė retoriką, 1622–1644 – pozityviąją teologiją. Tarp svarbesniųjų darbų – kritinis dvitomis šv. Epifanijaus raštų leidimas (editio prima 1622, editio altera 1633), chronologija *Rationarium temporum* (1633, 1635, 1641 ir kt.), poezija lotynų ir graikų k., psalmių parafrazės graikų k., dedikuotos Urbonui VIII (1637), poleminio pobūdžio darbai, didžiausias – teologijos veikalas *Dogmata theologica* (1644 – pirmieji trys tomai, 1650 – ketvirtas ir penktas), sulaukęs daugybės leidimų.

²⁵⁰ Matthaeus Rader, Raderus (1561–1634) – vokiečių jėzuitas, filologas, istorikas, retorikos profesorius, Antikos autorių komentatorius, labiausiai žinomas kaip Bavarijos istorijos veikalų *Bavaria Sancta* (3 tomai, Miunchenas, 1615–1627) ir *Bavaria pia* (Miunchenas, 1628) autorius. Parengė išsamius Marcialio kūrinių leidimus su aptariamame traktate Sarbievijaus minimais komentarais: V. Martialis *Epigrammaton libri XII, xenorium liber I, apophoretorum I*, Ingolstadt, 1599; V. Martialis *Epigrammaton libri omnes*, Ingolstadt, 1602.

²⁵¹ Jacobus Bidermanus, Jacob Bidermann (1578–1639) – vokiečių jėzuitas, poetas, dramaturgas. Išleido *Epigrammatum libri tres* (editio princeps Antverpene, 1620).

nuomonės esančios nepakankamos stiliaus aštrumui apibrėžti, ir pateikia naują apibrėžimą:

Acutum est oratio continens affinitatem dissentanei et consentanei, seu dicti concors discordia vel discors concordia.²⁵²

Tolesniame dėstyje atremdamas galimus (panašu, kad ir esamus) savo teorijai priešingus argumentus, Sarbievijus ypač pabrėžia svarbiausią šios formuluotės „punktą“: „non in ipsis duobus oppositis, dissentaneo et consentaneo, consistere acumen, sed potius in concordia quadam illorum“²⁵³. „Aštrumo“ esmė nusakoma ir kitais tą santaiką apibūdinančiais terminais: tai esanti darnumo (*consentanei*) ir nedarnumo (*dissentanei*) samplaika (*nexus, connexio*), susijungimas (*coniunctio*), ryšys, giminingumas (*affinitas*), vienovė (*unio*). Vienovės akcentavimas veda į „aštrumo“ (*acutum, acumen*) ir „šmaikštumo“ (*argutum, argutiae*) sąvokų diferenciaciją; autoriui atrodo ypač svarbu pabrėžti jų netapatumą, juolab kad, jo teigimu, dažnas tyrinėtojas šias sąvokas suplakąs arba painiojąs:

Sane clare satis acumen ab argutiis distinguit. Inter utrumque porro illud discriminis intercedere censeo, quod acumen sit dissentanei et consentanei concordia verbis quibuscumque expressa; quodsi illa verba non quodammodo exprimant concordiam illam, sed in se habeant quandam festivitatem vel leporem, seu quoddam iucundum auribus lenocinium, vel ex delectu verborum, vel ex figuris, vel ex ipso sono at allapsu quodam syllabarum dulci ipsaque cogitata et exquisita oeconomia dictionum, argutia dici potest. Atque ita non ipsum omnino argutia acumen erit, sed ornamentum et quaedam quasi vestis acuminis.²⁵⁴

²⁵² „De acuto et arguto liber unicus“, p. 10 („aštrus stilius yra kalba, jungianti savyje nedarną ir darną, kitaip tariant, posakio taiki nesantaika arba netaiki santaika“).

²⁵³ *Ibid.*, p. 22 („ne pačios dvi priešingybės – nedarnumas ir darnumas – sudaro aštrų posakį, o greičiau tam tikra judviejų santaika“).

²⁵⁴ *Ibid.*, p. 30. („Iš tiesų aštrumas pakankamai aiškiai skiriasi nuo šmaikštumo. Manau, jog tarp juodviejų skirtumas pirmiausia tas, kad aštrumas yra kokiais nors žodžiais perteikta nedarnumo ir darnumo santaika; jei tieji žodžiai ne bet kaip šią santaiką perteikia, o juose esama tam tikro sąmojo ir smagumo arba kokio nors ausiai malonaus patrauklumo, pasiekto ar tinkamai parinkus žodžius bei figūras, ar dėl paties skambesio bei tam tikro malonaus skiemenų sugretinimo, – tai visą tą apgalvotą ir sumaniai sukurtą žodžių harmoniją galima pavadinti šmaikštumu. Tad šmaikštumas toli gražu nėra pats aštrumas, o tik aštraus posakio papuošalas ir tarsi koks drabužis“).

Netaiki santaika nesanti šmaikštumo savybė; ji apibūdinanti vien aštrumo (*acutum*) sąvoką, o šmaikštumo (*argutum*) kaip stiliaus puošmenos funkcija tesanti pagalbinę, ornamentinę.

Tiek aštrumo, tiek šmaikštumo sąvokų formuluotes Sarbievijus, be nuorodų į Antikos autorius (Marcialio, Senekos, Plauto, Cicerono), grindžia ir jėzuitų autorių Bauhuzijaus²⁵⁵, Bidermano, Pranciškaus Remondo²⁵⁶, Tarkvinijaus Galucijaus²⁵⁷ epigramų pavyzdžiais. Cituotasis kertinis apibrėžimas atrodo plaukte išplaukęs iš aukščiau minėtų teoretikų samprotavimų bei praktikoje jėzuitų autorių jau realizuojamo vadinamojo „aštraus ir šmaikštaus stiliaus“. Svarbu akcentuoti, jog itin nemažą poveikį Sarbievijui ne tik kaip teoretikui, bet ir kaip poetui bus padariusi Bauhuzijaus poezija, bent jau iš dalies prisidėjusi ir prie *theoriae acuminis* gimimo; joje rastume akivaizdžių prielaidų ne vienam Sarbievijaus krikščioniškos tematikos kūriniai (daugybė Bauhuzijaus epigramų skirta Švč. Mergelei Marijai, jose remiamasi Tomo Kempiečio *Imitatio Christi* bei kitais krikščioniškais šaltiniais). Taip pat akivaizdi ir Remondo eilių įtaka Sarbievijaus kūriniais dieviškosios meilės (*Amor Divinus*) tematika: Remondo rinkinio *Epigrammatum libri. Orationes* viena epigramų knyga vadinasi *Amorum divinorum libellus* („Dieviškosios meilės knygelė“); kai kurios Sarbievijaus epigramos yra gana tikslūs pirmtako kūrinėlių sekiniai, tik glaustesnės ir poetiškesnės²⁵⁸.

Mokslininkų pastebėta ir įrodyta, kad paties Sarbievijaus epigramų struktūra bei turinys atitinka *De acuto et arguto* suformuluotus aštraus stiliaus

²⁵⁵ Bernardas Bauhuzijus (Bernardus Bauhusius, Bauhuis, van Bauhuysen, 1575–1619) – belgų jėzuitas, poetas. Sarbievijaus Romos laikotarpiu itin populiarius buvo 1620 m. išleistas antrasis jo epigramų leidimas (*Bernardi Bauhusii Antverpiani è Societate Iesu Epigrammatum Libri V. Editio altera, auctior. Antverpiae: Ex officina Plantiniana, 1620*).

²⁵⁶ Prancūzų jėzuitas, retorikos, filosofijos ir teologijos profesorius, retorius, poetas Pranciškus Remondas (Franciscus Remondus, François Remond, 1558 arba 1562–1631) buvo išleidęs rinkinius: *Epigrammata, elegiae et orationes ad illustrissimum comitem Vitalianum vicecomitem Borromaeum*, [Romae?], 1605; *Carmina et Orationes*, Romae: Barthol. Zanettus, 1618 [?] ir kt.

²⁵⁷ Tarquinius Gallutius, Galutti, Galuzzi (1574–1649) – italų jėzuitas, poetas (*Tarquini Gallutii Sabini e Societate Jesu Carminum libri tres*, Romae, 1611), retorius, komentarų autorius, vienas iš keturių jėzuitų (tarp kurių buvo ir Sarbievijus), popiežiaus Urbono VIII pasitelktų brevijoriaus himnų reformai.

²⁵⁸ Kaip darbe jau buvo minėta, Remondo įtaką Sarbievijui mini Magdalena Piskala studijoje *Boże miłości i wstydlive dowcipy. Studia nad epigramatyczną twórczością Macieja Kazimierza Sarbiewskiego i Alberta Inesa*. Piskala taip pat įžvelgė ir Hermano Hugono rinkinio *Pia desideria* įtaką Sarbievijui ir kitiems jėzuitų poetams.

reikalavimus. Ypač daug dėmesio šiai problemai yra skyrę Stavecka²⁵⁹ ir Mikołajczakas²⁶⁰, iš lietuvių tyrėjų – Nedzinskaitė²⁶¹. Vis dėlto Sarbievijaus teorija, kaip jau buvo minėta, neatsirado tuščioje vietoje kaip visiška retorikos mokslo inovacija. Nelaikytina ji autorine savarankiška Sarbievijaus koncepcija, kurią jis pats savarankiškai sukūrė ir pritaikė kūryboje. Tai, kad joje remiamasi jau populiarių jėzuitų autorių epigramomis, polemizuojama su jų tai pačiai temai skirtomis teorinėmis formuluotėmis, rodo, jog literatūrinio potridentinės epochos stiliaus, ypač intensyviai realizuojamo jėzuitų autorių, teorinis pagrindimas tiesiog jau buvo pribrendęs.

Turint omenyje Staweckos mintį, neva Sarbievijus pat savaime nebuvo itin stiprus teoretikas²⁶², paradoksaliai gali pasirodyti tolesnis jo suformuluotos taisyklės populiarumas Baroko amžiuje: traktato rankraštis nuorašų pavidalu keliavęs po visą Europą²⁶³, ne be jo teiginių įtakos radosi koncepto²⁶⁴ ir konceptizmo sąvokos, iki pat amžiaus galo ir dar XVIII a. pradžioje buvo leidžiamos stiliaus aštrumo (lot. *acutum*, *acumen* sąvokas atitinka it. *acutezze*, isp. *agudezza*) ir šmaikštumo (lot. *argutum*, *argutiae* atitikmuo – isp. *argutezza*) problemas nagrinėjančios reikšmingos konceptistinės poetikos: Matteo Peregrini, *Delle acutezze, che altrimenti spiriti* (1639); minėtoji Graciáno (1642); Emanuele'io Tesauro *Cannochiale aristotelico* (1654); Jokūbo Masenijaus (Maseno) *Ars nova argutiarum*; C. Weise'o *De dictione arguta, Commentatio de disciplina argutiarum* (1698), D. Morhofo *De arguta dictione tractatus* (1705) ir kt.²⁶⁵ Taigi Staweckos teiginys atrodo nevisiškai pagrįstas. Kita vertus, tokia intensyvi Sarbievijaus teorijos sklaida vėlgi paaiškintina tuo, jog tuo metu, kai Sarbievijus Romoje viešai paskelbė pagrindinius savo darbo teiginius, pats stilius kaip Baroko amžiaus produktas jau egzistavo, tik dar nė vienam teoretikui nebuvo pavykę jo taip taikliai

²⁵⁹ Krystyna Stawecka, *op. cit.*, p. 175–190.

²⁶⁰ Aleksandr Wojciech Mikołajczak, *op. cit.*; to paties autoriaus parašyta ir nemažai straipsnių šia tema.

²⁶¹ Živilė Nedzinskaitė, *Tepaliks kiekvienas šlovę po savęs...* Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus poetikos ir poezijos recepcija XVII–XVIII amžiaus LDK jėzuitų edukacijos sistemoje

²⁶² Krystyna Stawecka, *op. cit.*, p. 186.

²⁶³ „Les grandes poétiques conceptistes“, 187.

²⁶⁴ Koncepto sąvoka nusako tą pačią Sarbievijaus suformuluotą stiliaus aštrumo, kurio esmę sudaro priešingybių vienovė, teoriją.

²⁶⁵ „Les grandes poétiques conceptistes“, p. 187.

apibrėžti. Apibrėžimo populiarumą lėmė būtent formuluotė, tyrinėtojų įvardijama kaip „labai imli“²⁶⁶, paskelbta pačiu laiku. Ligtoliniai mokslininkų teiginiai, Sarbievijui pasirodę nepakankami arba netinkami, sudarė prielaidas naujai teorijai atsirasti: ji gimė polemizuojant su teoretikais ir remiantis poetiniais pavyzdžiais.

Reikšminga, kad barokinio stiliaus teorija užsimezgė LDK teritorijoje, Lietuvos jėzuitų provincijoje. Tai liudija, jog gimti ir plisti literatūrinio Baroko idėjoms bei teorijoms Lietuvos jėzuitų aplinka buvo palanki. Tolesnė aštraus stiliaus teorijos bei jos poetinių (ir ne tik poetinių) realizacijų plėtra Europos kraštuose atspindi kur kas intensyvesnę jos įtaką tose šalyse, kuriose viršų ėmė katalikiškoji reformacija. Taigi joje turėjo slypėti kur kas platesnis turinys nei vien nurodymai, kaip šmaikščiai kurti madingą poeziją. Be abejo, Sarbievijaus ir kitų jėzuitų kūrinius, parašytus kaip šio stiliaus raiškos iliustracijas, galima traktuoti kaip „literatūrinį žaidimą“²⁶⁷: kūrinių nagrinėjimas šiuo aspektu gali tapti smagiu užsiėmimu literatūros tyrėjui²⁶⁸. Keblumas tas, jog tokia linkme einančiam tyrėjui gali kilti pavojus pernelyg pasiduoti to „literatūrinio žaidimo“ taisyklėms, pačiam „užsižaisti“, kaip užsižaisdavo jėzuitų kolegijų studentai bei dėstytojai.

Jėzaus Draugijos oficialiai aprobuojamas stilius savo laiku skatintė skatino Draugijos narius, ypač jaunuosius, kurti daugiau ar mažiau pavykusias jo realizacijas. Antai Pelegrinas mini 1631 m. tuometinio Draugijos generolo Vitelleschi laišką Toledo provincijolui, kuriame pirmasis skundžiasi, jog novicus apnikusi manija „visiškai atsiduoti sąmojingų posakių kūrimui“²⁶⁹. Toji „manija“ vedė į užsižadimą šmaikštybėmis, priešingų reikšmių savokomis, paralelizmais, paradoksaus, pamirštant pirminę „aštrumo“ sąvokos apibrėžtį; ne veltui Sarbievijus taip primygtinai akcentavo aštrumo bei šmaikštumo sąvokų skirtumus, pastarajam skirdamas tik *pars in toto* vaidmenį, ir savo teiginius

²⁶⁶ Eugenija Ulčinaitė, „Sarbievijus ir Seneka: stoikų filosofija ir mąstymo paradoksai“, p. 4.

²⁶⁷ Aleksandr Mikołajczak, *op. cit.*, p. 34–49.

²⁶⁸ 2002 m. VU Klasikinės filologijos katedroje Valda Urbelytė apgynė bakalauro darbą („Aštrus ir šmaikštus stilius“ M. K. Sarbievijaus epigramose“), kuriame Sarbievijaus epigramos Giesmių giesmės motyvais nagrinėjamos koncepcijos realizavimo požiūriu.

²⁶⁹ Benito Pelegrin, *op. cit.*, p. 116.

formulavo itin tiksliai, būkštaudamas galimų būsimų iškraipymų. (Įdomi šių dviejų sąvokų slinktis XVII a. poetikų eilėje (žr. jų išvardijimą aukščiau): iki amžiaus vidurio dominuoja „aštrumas“, o vėliau svarstyklės aiškiai nusvyra „šmaikštumo“ naudai, kuris persveria antrosios amžiaus pusės ir pabaigos poetikų pavadinimuose). Teorijoje stiliaus aštrumo sąvoka savo ruožtu taikėsi prie dominuojančių ir beįsigalinčių madingų artificiozinių formų: detalizuodamas Gracianas konceptinį stilių apibūdina kaip embleminį, enigmatinį, binarij²⁷⁰. Šamojo, šmaikštaus paradokso prado persvara, pažodinis aštrumo kūrimo taisyklių taikymas dažnai užgoždavo esminį priešingybių vienovės reikalavimą, aktualizuojamą labiau paviršiniaus, formalizuotais pavidalais. Sarbievijus, regis, bus nuspėjęs ir tokio pavojaus galimybę. V-ąjį skyrių jis baigia perspėjimu:

[...] hisce praeceptis non pueriliter insistendum esse. Fit enim persaepe, ut natura suapte ingenio fecunda et ex nativa vi ad inveniendum facillima nimia praeceptorum diligentia obruatur suumque magnopere vigorem labefactet, celeres vero ingenii motus cunctatione quadam consilii et artis retardet.²⁷¹

Kita vertus, proto galimybių lavinimui, savotiškam jo miklinimui, kuriuo mėgavosi jėzuitai ir kuriam praktikuoti gausių galimybių teikė aptariamasis stilius, Sarbievijus irgi atiduoda duoklę: *Illud quoque advertendum est in rerum instituendis proportionibus ingenii fecunditatem iudicii maturitate quam maxime temperandum esse*²⁷². Proto primatas pabrėžiamas ordino įkūrėjo Ignaco Lojolos *Dvasinių pratybų* preambulėje: „[...] visose [...] dvasinėse pratybose naudojamės proto veikimu mąstydami ir valios veikimu žadindami jausmus“²⁷³. Pačios dvasinės pratybos „paruošia ir

²⁷⁰ *Ibid.*, p. 165.

²⁷¹ Sarbiewski, „De acuto et arguto liber unicus sive Seneca et Martialis“, 28 („[...] negalima į šiuos pavyzdžius vaikiškai įsikibti. Juk labai dažnai būna, kad prigimtį, gausiai apdovanotą gabumais ir pasižyminčią įgimtu išradingumu, aptemdo perdėtas sekimas taisyklėmis; ji visai netenka gyvumo, didelį minties polėkį stabdo išankstinis teorinių dalykų svarstymas“). Galimas dalykas, kad ši Sarbievijaus teksto vieta – aliuzija į Kausino veikalą, kur kalbama apie tą patį pavojų (žr. Eugenija Ulčinaite, „Koncepto teorija XVII a. retorikos moksle“, *Literatūra* 34 (3), 1992, p. 14).

²⁷² *Ibid.* („taip pat atkreiptinas dėmesys, jog nustatant dalykų proporcijas talento vaisingumą reikia kuo labiau riboti proto brandumą“).

²⁷³ *Dvasinės pratybos*, 3. Cit. iš: Ignacas Lojola, *Autobiografija. Dvasinės pratybos*, p. 87.

nuteikia sielą pašalinti iš savęs visus netvarkingus polinkius, o juos pašalinus, ieškoti ir rasti dievišką valią [...] tvarkant savo gyvenimą²⁷⁴. Taigi galima teigti, kad dvasinių pratybų tikslas – atsikratyti nedarnių, netvarkingų dalykų, atrandant darną vienintelėje dieviškoje valioje ir proto pastangomis pasiekiant vidinį sielos susitaikymą su ja. Graciano pateiktajame aštrumo apibrėžime akcentuojama, jog būtent protas padeda priešingas sąvokas harmoningai sujungti į vieningą derinį²⁷⁵.

Tad nepakanka sarbieviškąją *concors discordia seu discors concordia* sampratą traktuoti vien kaip epigraminio stiliaus savybių apibūdinimą; nors Baroko epigramos pavidalą ji neabejotinai formavo, pačią sąvoką derėtų suprasti kur kas plačiau. Ji, pavyzdžiui, tiktų apibūdinti barokinei žodžio ir vaizdo sintezei, ženklinančiai barokinę mąstyseną ir tame amžiuje besireiškusiai įvairiopais pavidalais.

Įdomu, jog terminas *discordia concors* iki Sarbievijaus teorijos suformulavimo buvo taikytas muzikos teorijoje nusakyti muzikinei dermei. Frankino Gafurijaus veikale (*Franchini Gafurii Laudensis Regii Musici publice profitentis delubrique Mediolanensis phonasci De harmonia musicorum instrumentorum opus*, Mediolani: apud Gotardum Pontanum, 1518) harmonijos sąvoka apibrėžta būtent šiais žodžiais: *harmonia est discordia concors*. Vis dėlto platesnę ir paveikesnę išraišką tokia harmonijos formuluotė įgavo būtent XVII amžiuje, Sarbievijaus beveik amžininko Atanazo Kirchnerio (Athanasius Kirchner, 1601–1680) fundamentaliame muzikos teorijos darbe *Musurgia universalis sive ars consoni et dissoni*, (Roma, 1646 (t. 1), 1650 (t. 2), pasirodžiusiame jau po Sarbievijaus teorijos paskelbimo ir po Graciano poetikos išleidimo. Kirchnerio formuluotė – kone identišką Sarbievijaus pateikto *acumen* apibrėžimo atitikmuo, perkeltas apibūdinti muzikai: *Musica latissime sumpta nihil aliud est quam discors concordia vel concors discordia*

²⁷⁴ *Dvasinės pratybos*, 1. Cit. iš: *Ibid.*

²⁷⁵ Л. Е. Пинский, „Эстетические принципы Грациана. Трактат-антология «Остроумие, или Искусство изощренного ума». Карманный оракул. Критикон“, in: Грациан Бальтасар, *Карманный оракул. Критикон*, издание подготовили Е. М. Лысенко, Л. Е. Пинский, Москва: Наука, 1984, p. 512.

*variarum rerum ad unum aliquod constituendum concurrentium*²⁷⁶. Pabrėžiama, kad Kirchnerio veikalas daręs didžiulį poveikį kompozitoriams, ypač Bachui (yra jo kanonas *concordia discors*) ir Beethoveniui.

Platonišką retrospektyvą pasitelkiant, Baroko žmogui būdingas harmonijos savyje ir pasaulyje paieškas (itin akivaizdžias, kaip buvo parodyta, Sarbievijaus poezijoje) ir barokinę muzikos teoriją galima susieti *Timajuje* (47c) Platono perteikta harmonijos vizija:

[...] mėgdžiodami beydžius Dievo apskriejimus, privalome sutvarkyti nepastovius apsisukimus mūsų viduje. Apie balsą ir klausą privalu pasakyti tą pat: jie dievų dovanoti dėl tų pačių priežasčių ir tuo pačiu tikslu. Šiuo tikslu suręsta kalba: ji smarkiai padeda pastarąjį įgyvendinti. Taip pat esti ir muzikoje: visa, kas garso pagalba teikia naudos klausai, dovanota harmonijos dėlei. Tuo tarpu harmoniją, kurios takai giminingi sielos apsisukimams, Mūzos dovanojo kiekvienam gebančiam svarstyti savo gerbėjui ne dėl beprasmiško malonumo, nors pastarajame nūnai tik ir matoma nauda, o kaip priemonę prieš sielos sukimosi išsiderinimą, kuri privalo sielą sutvarkyti ir suderinti pačią su savimi. Taip pat, idant įveiktume nesaikingumą ir grakštumo stoką, kurie regimi daugelio iš mūsų elgesyje, mes iš tų pačių rankų ir tuo pačiu tikslu gavome ritmą.²⁷⁷

Grįžtant prie sąvokos ištakų, dera pabrėžti, kad oksimoronai „taiki nesantaika“ (*concors discordia*), „netaiki santaika“ (*discors concordia*) pirmiausia pavartoti Antikos autorių Manilijaus (*Astronomicon* I. 142: *discordia concors*), Horacijaus (*Epist.* I. 12, 19: *quid velit et possit rerum concordia discors*), Ovidijaus (*Met.* I. 433: *discors concordia*) nusakant ne retorinį teksto konstravimo principą, o pasaulio sąrangos dalykus (płg. Horacijaus *rerum concordia discors*: nedarni pasaulio dermė; arba Ovidijaus *discors concordia* kalbant apie pasaulio atkūrimą po tvano, kai jungiasi priešingi elementai – šiluma ir drėgmė, vanduo su ugnimi: *res creat et discors concordia fetibus apta est*²⁷⁸). Jei nuo čia išsyk šoktume per keliolika amžių,

²⁷⁶ „Muzika plačiaja prasme yra ne kas kita, kaip netaiki santaika arba taiki nesantaika skirtingų dalykų, susibėgančių sukurti tam tikrą vienį“.

²⁷⁷ Platonas, *Timajas*. *Kritisas*, iš graikų kalbos vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Naglis Kardelis, Vilnius: Aidai, 1995, p. 66–68.

²⁷⁸ „sukuria viską: dermė prieštaringa gimdymui dera“. Ovidijus, *Metamorfozės*, vertė Antanas Dambrauskas, Vilnius: Vaga, 1979, p. 21.

nedarnios pasaulio dermės, keturių elementų vienovės ženklišką apibūdinimą rastume Baroko embleminės mąstysenos reiškėjo jėzuito Jokūbo Masenijaus veikale *Speculum Imaginum Veritatis Occultae* (editio princeps 1650), kur nusakomos vaizdinių simbolių reikšmės: *Lyra in manu Mercurii conciliatam inaequalium concordiam signat. Deinde et quatuor elementa per fides totidem [...] repraesentet, inter haec enim concors quaedam est discordia*²⁷⁹.

Tarp klasikinės Antikos ir XVI–XVII a. sąvoka pamiršta nebuvo. Krikščioniškąją „netaikios santaikos“ sampratą dimensiją, manytume, svariai papildė jos raiška Renesanso ir Baroko autoriams pastebimą įtaką dariusio ankstyvojo krikščionių poeto, „konvertitų kartos“²⁸⁰ atstovo Paulino Noliečio himnuose. Pvz.: *fiat discordia concors / dissimiles socians affectus pectore in uno*²⁸¹ („teįvyksta taiki nesantaika, / vienoje širdyje jungianti nepanašius jausmus“). Čia reiškiamą krikščioniškosios vienybės, taikos, santarvės idėja panašiai nusakoma ir Viduramžių autorių kūrinuose; pavyzdžiui, Alano iš Lilio (Alanus ab Insulis, 1120–1202) poemoje *Anticlaudianus sive De officiis viri boni et perfecti* šių ar jiems sinonimiškų oksimoronų apstu: *dispar natura, dispar substantia, forma / discors* (363–364); *si nostra manet concordia discors*²⁸². To paties autoriaus veikale *Liber de planctu naturae* šios sąvokos vartojamos taip pat nusakant tiek muzikinę dermę – *[...] divisaque jungitur horum / dispar comparitas cantus, concordia discors, / immo dissimilis similis dissensio vocum*²⁸³, – tiek ir keturių pasaulio sąrangos elementų santarvę, papildant pirminę sąvoką daugybe tolygių sinonimų: *quattuor elementorum concors discordia, unica pluralitas, consonantia dissonans, consensus dissentiens mundialis regiae structuram conciliat*²⁸⁴. Šio autoriaus ištraukas pasirinkome neatsitiktinai – pastarajame veikale įterptų sapfinių metru parašytų

²⁷⁹ („Lyra Merkurijaus rankoje žymi sutaikytą nepanašybių santarvę. Dėl to vaizduoja ir keturis elementus per tiek pat stygų [...], mat tarp šių egzistuoja tam tikra nedarni darna“). Cit. iš: *Speculum imaginum veritatis occultae...*, authore R. P. Massenio, editio tertia prioribus correctior, Coloniae Ubiorum, 1681, 736, imago S0808.

²⁸⁰ Peter Brown, *The Rise of Western Christendom. Triumph and Diversity, A.D. 200–1000*, second ed., Blackwell Publishing, 2003, p. 86.

²⁸¹ *Carm.* VIII, 20 sq.

²⁸² *Anticlaudianus*, 237.

²⁸³ *Liber de planctu naturae*, 0477D.

²⁸⁴ *Ibid.*, 0443B.

eilių (*Verba Alani ad naturam*), kuriose gamta aukštinama kaip pasaulio skirtingų elementų taikytoja (*vinculum mundi, stabilisque nexus; quae tuis mundum moderas habenis*²⁸⁵, / *cuncta concordia stabilita nodo / nectis*), įtaka paties Sarbievijaus 6 epodei *Carmen saeculare Divinae Sapientiae* („Amžių giesmė Dieviškajai Išminčiai“) yra akivaizdi. Pastarojoje visiškai panašiais įvaizdžiais kaip pasaulio nedarnumą malšintoja, jo keturių elementų jungėja piešiama Dieviškoji išmintis (*cohibere [...] sidera [...] frenis, quater nexis elementa nodis molliter firmas, bella naturae premis et [...] iurgia*).

Į teologinį *concordia discors* ar *discordia concors* sąvokų matmenį nurodo minėtojo Paulino Noliečio himno ištrauka, kur šiems oksimoronams identiškais pasakymais *dispar harmonia, distantes naturas redderet unum*, drąsiais ir kristologinėje definicijoje tikslingai vartojamais įvaizdžiais²⁸⁶, apibūdinama viename asmenyje sutaikyta dvejopa Kristaus prigimtis:

At nobis ars una fides, et musica Christus,
Qui docuit miram sibimet concurrere pacem
Disparis harmoniae quondam, quam corpus in unum
Contulit assumens hominem, qui miscuit almum
Infusa virtute Deum, ut duo conderet in se,
Distantesque procul naturas redderet unum.²⁸⁷

Šis krikščioniškojo tikėjimo paradoksas – dviejų skirtingų prigimčių – dieviškosios ir žmogiškosios – susivienijimas Kristaus asmenyje, jo Įsikūnijimo slėpinyje atveria universalųjį netaikios santaikos teorijos aspektą bei jos atitikimą kristologiškai orientuotos jėzuitų kultūros idėjoms. Ieškodamas adekvačių retorikos priemonių šio dieviškojo asmens

²⁸⁵ Tiek Alano, tiek Sarbievijaus vartojamas Dieviškosios Išminties vadžių (Alano – *moderas habenis*, Sarbievijaus – *cohibere frenis*, kuriomis pažabojamas prieštarų kupinas pasaulis, kildintinas iš Prudencijaus gavėnios himno (*Cathem.* 8, 1–4), kur frazės *nos moderans habenis, leniter frenas* skiriamos Kristui.

²⁸⁶ Charles Witke, *Numen Litterarum. The Old and the New in Latin Poetry from Constantine to Gregory the Great*, (Mittellateinische Studien und Texte, t. 5), Leiden: E. J. Brill, 1971p. 90–91.

²⁸⁷ *Carm.* XX, 32 sq. („O mums vienintelis menas – tikėjimas, ir muzika – Kristus, kuris pamokė savyje taikingai susibėgti kitados nevienalytę harmoniją, surinkdamas ją į vieną kūną, tapdamas žmogumi, kuris įsiskverbęs galybei susijungė su gyvuoju Dievu, savyje paslėpdamas du ir dvi visiškai skirtingas prigimtis paversdamas vienu.“)

visaaprepiamybei perteikti anksčiau minėtasis jėzuitas Nikolajus Kausinas „šventajai iškalbai“ skirtame savo retorikos²⁸⁸ XIV knygos 3 skyrelyje *Incarnationis Christi maiestas* („Kristaus Įsikūnijimo didybė“) rašo:

Verum enimvero cum multa sint in divinis [...] plenissima maiestatis, persona tamen Christi Domini una est totius Christianae doctrinae caput, et omnium argumentorum seminarium, a qua multiplicum curricula sermonum explicantur, et in quam omnia longe, lateque sparsa revolvuntur.²⁸⁹

Pagal *concordia discors* formulę dėliojasi Kausino pateikiamas Kristaus garbės vaizdas:

Non aliter quam in spectaculo nobis aliquo proposito unum ex innumeris facibus constatum perstringeret aciem oculorum, omnis Christi benedictio in resurrectionis fulgens gratia, magnum animis nobis splendorem inmittit.²⁹⁰

Kristaus mirtis, išbaigiama prisikėlimu ir atnešanti pasauliui išganymą – kosmologinė *acumen* teorijos realizacija. Kartu šioji teorija tobulai atliepia ir Trejybės doktriną – turbūt neatsitiktinai Graciano darbe šalia vienos sudarančių dviejų skirtybių atsiranda ir trečioji.

Taigi akivaizdžiai pretenduojančios į universaliuosius pasaulio suvokimo ir kūrybos modelius sąvokos *discors concordia et concors discordia* XVII amžiuje buvo iš naujo atrastos kaip nepaprastai atitinkančios tuometinės epochos mąstyseną. Tapusios itin priimtinos jėzuitų kultūros raiškos formoms, ne be Sarbievijaus pagalbos jos darė įtaką ir LDK jėzuitų tekstams, skverbėsi į skirtingas visuomenės bei religinio gyvenimo sferas. Apie šio modelio sklaidą ne vien minėtuose tekstuose, bet ir įvairiose XVII a. LDK visuomenės gyvenimo ir menų srityse liudija daugybė literatūrinių bei kultūrinių apskritai

²⁸⁸ Žr. 154 išnašą.

²⁸⁹ *De eloquentia sacra et humana libri XVI*, Parisiis, 1619, p. 710. („Iš tiesų, nors dieviškuose dalykuose esama daugybės be galo didingų dalykų, vis dėlto Viešpaties Kristaus asmuo yra vienintelė visos krikščioniškosios doktrinos galva, visų argumentų daigynas, iš kurio išsirutulioja daugialypių pamokslų ciklai ir į kurį vėl sugrįžta visa, kas buvo toli ir plačiai pasklidę“.)

²⁹⁰ *Ibid.*, p. 714. („Ne kitaip kaip kokiame nors mums atsivėrusiame reginyje iš nesuskaičiuojamų ugnių susidėliojusi vienintelė šviesa paliečia akių žvilgsnį, [taip ir] kiekvienas Kristaus pagarbinimas, žibantis Prisikėlimo malonėje, pasiunčia mūsų sieloms didįjį spindesį“.)

pėdsakų. Paliekant kitus su kalbamąja problematika susijusius klausimus už šio darbo ribų, svarbu patyrinėti, kaip koncepto teorija realizuojama pačiose sudėtingiausiose, mistinio potyrio, sandūrio su anapusine tikrove raiška pasižyminčiose Sarbievijaus epigramose Giesmių giesmės motyvais.

6.2. „Nedarniai daėrnios“ Giesmių giesmės parafrazės

Kaip buvo atskleista ankstesniame poskyryje, Sarbievijaus aiškinamo „aštraus ir šmaikštaus stiliaus“ pirmavaizdis yra pats pasaulio paradoksalumas ir jame egzistuojančių priešingybių dermė, nusakyta *taikios nesantaikos arba netaikios santaikos, darnos ir nedarnos vienovės* oksimoronais.

Sarbievijaus talentas ir poetinis meistriškumas kuriant šiuo stiliumi ypač atsiskleidžia jo epigramose Giesmių giesmės motyvais.

Krikščioniškoji Giesmių giesmės alegorinio aiškinimo tradicija susiformavo nuo pirmųjų krikščionybės amžių. Ji perėmė judaizme jau įsitvirtinusį Biblijos teksto alegorizavimą: Giesmių giesmės sužadėtinių meilė pagal žydų tradiciją traktuojama kaip Dievo ir jo išrinktosios tautos ryšys²⁹¹. Šio darbo 3-ajame skyriuje, skirtame marijinei tematikai, jau buvo aptarti Marijai skirtuose tekstuose prigiję Giesmių giesmės įvaizdziai ir jų plėtotė Sarbievijaus odėse bei epodėse.

Pirmąjį žinomą krikščionišką Giesmių giesmės komentarą, kuriame Sužadėtinis jau suprantamas kaip Kristus, Sužadėtinė – kaip Bažnyčia, parašė vyskupas iš Mažosios Azijos Ipolitas, gyvenęs III amžiaus pirmojoje pusėje. Vėliau Gg komentavo įvairūs autoriai įvairiais amžiais: Bažnyčios tėvai, istorikai, šventieji. Tarp jų – Origenas (III a.), Grigalius Nysietis (IV a.), Kasiodoras (VI a.), Beda (VII–VIII a.), Anzelmas Kenterberietis (XI a.), Tomas Akvinielis (XIII a.) ir daugybė kitų.

Potridentinėje jėzuitų literatūroje ypač išpopuliarėjo poetinės Giesmių giesmės parafrazės. Šio pobūdžio kūrinuose Sužadėtinio ir Sužadėtinės

²⁹¹ Plg. *Šventasis Raštas*, vertė Antanas Rubšys ir Česlovas Kavaliauskas, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, p. 1022–1023; Vytautas Ališauskas, „Išgirska *Giesmių giesmę*, skubėk ją suprasti...“, in: Origenas, *Giesmių giesmės homilijos*, Vilnius: Aidai, 2011, p. 9–28.

simboliu nusakoma ne tik tradicijos įtvirtinta Kristaus ir Bažnyčios, Kristaus ir jo Motinos Marijos jungtis, bet ir visa apimantis žmogaus sielos ilgesys, veržimasi Dievo link, Dievo ir individualaus žmogaus meilės alegorija, – kaip jau buvo atskleista šio darbo 5-ajame skyriuje, itin aktuali ir įvairiopa įvaizdinta Baroko poezijoje. Epigramos Giesmių giesmės motyvais gausiai pabyra 2–3-ajame XVII a. dešimtmetyje; jų preliudija – XVI–XVII a. sandūroje pasirodę ne vieni išsamūs Giesmių giesmės komentarai²⁹².

Sekdamas nuo pirmųjų krikščionybės amžių suformuota Giesmių giesmės aiškinimo tradicija, Sarbievijus Giesmių giesmės įvaizdžius, neretai labai konkrečius ir žemiškus, vartoja kaip krikščioniškosios egzegezės įprasminčius simbolius. Origeno, ankstyvojo Giesmių giesmės komentuotojo (III a.), teigimu, bet koks kūniškos patirties aprašymas Biblijoje yra nuoroda į vidinio žmogaus santykį su Logosu, kadangi vidinis žmogus turi jusles, analogiškas toms, kuriomis susisiekiama su išoriniu pasauliu. Todėl regimi daiktai turį galią simbolizuoti neregimus ir slėpiningus, kaip kad garstyčios grūdelis dangaus karalystę. Kasdienio gyvenimo daiktai ir reiškiniai turi savyje dangiškų tikrenybių atvaizdą ir panašumą.²⁹³

Toks Sarbievijaus poezijoje yra, pavyzdžiui, iš Giesmių giesmės atėjęs krūtų įvaizdis, krikščioniškoje ikonografijoje simbolizuojantis motinystę, meilę, globą. Nuo Viduramžių dailės kūriniuose Dievo Motina Marija dažnai vaizduojama maitinanti Kūdikelį Jėzų (*Virgo lactans*); tas įvaizdis prigijęs ir himnų tekstuose (pavyzdžiui, Tomo Kempiečio himnuose arba Rabano Mauro *Hymnus de Natali Domini*²⁹⁴, kur Kristus vaizduojamas besimaitinąs iš motinos krūtų: *matris mammas, ecce, tractat / lactis potum quaesitans; en admotum nunc libenter / sugit matris ubera*²⁹⁵ etc.). *Amor profanus* – pasaulietiškosios,

²⁹² Tikėtina, kad Giesmių giesmei pažinti Sarbievijus naudojos ir Bažnyčios Tėvų, ir šv. Bernardo Klerviečio, ir savo amžininkų jėzuitų rašytais Giesmių giesmės komentarais, beveik neabejotinai – „Poetikoje“ (*De perf.* II, 4) minimo jėzuito, ispanų kilmės humanisto Martino Del Rio parašytais Giesmių giesmės komentarais *In Canticum Canticorum Salomonis Commentarius litteralis, et catena mystica*, Ingolstadii: Ex Typographaeo Adami Sartorii, 1604 (žr. Ona Daukšienė, „Sarbievijaus *De perfecta poesi*: renesansinės epo sampratos detalės bei sąsajų su autoriaus poezija galimybės“, *Literatūra*, 2002, Nr. 43 (3).)

²⁹³ Žr. Vytautas Ališauskas, *op. cit.*, p. 18–19.

²⁹⁴ *Analecta hymnica*, t. 50, p. 187.

²⁹⁵ „Motinos krūtine liečia, / trokšta pieno atsigert / ir paduotą krūtį godžiai / žinda motinos savos.“

žemosios meilės – įvaizdžiai ir Sarbievijaus poezijoje transformuojami į *sacrum* (šventybės) sritį, priklausančią *Amor Divinus*, Dieviškajai meilei.

Žemiškų, juslinių įvaizdžių, simbolizuojančių dvasines tikrenybes, ypač gausu epigramose. Valgis, gėrimas, bučiniai, maitinančios krūtys – visa tai yra dvasinio alkio, Viešpaties ilgesio alegorijos. Štai, pavyzdžiui, 26 epigramoje, kurios epigrafu pasirinkta Gg eilutė *Meliora sunt ubera tua*²⁹⁶, subjekto alkio nei troškulio negali numalšinti nei visa žemė, nei visa jūra:

. Tunc ego: terra, tuos nolo; mare, nolo liquores:
Tu mihi, Sponse, fames; tu mihi, Sponse, sitis.
Audiit, et geminum Sponsus mihi protulit uber:
Tu mihi, Sponse, cibus; tu mihi potus eris.

(Žeme, nenoriu tavęs; vandenų tavo, jūra, nenoriu;
Tu, Sužadėtini, man alkis, tu man – troškulys.
Tai išgirdęs, abi Sužadėtinis padavė krūtis –
Tu, Sužadėtini, man maistas, tu gėrimas man.)

Taigi čia krūtų įvaizdį suprantame kaip dvasios alkio ir jį galinčio pasotinti šaltinio – Kristaus meilės – metaforą. Kartu tai nuoroda į Eucharistijos slėpinį ir sąsaja su liturginiais tektais. Pavyzdžiui, su šv. Kolumbano Škoto pamokymais brevijoriaus skaitinyje: *tu es enim omnia nostra, vita nostra, salus nostra, cibus noster, potus noster, Deus noster*²⁹⁷ („mat tu esi mums viskas: mūsų gyvenimas, mūsų šviesa, mūsų išganymas, mūsų maistas, mūsų gėrimas [pabraukta mano – O. D.], mūsų Dievas“).

Sarbievijaus 105 epigramos epigrafu pasirinkti Giesmių giesmės žodžiai *Vox Dilecti mei*²⁹⁸ (Mano mylimojo balsas). Krūtų įvaizdžio šioje epigramoje nėra, tačiau pakartojama 26 epigramos situacija ir numanomos intertekstinės implikacijos: peno ieškančiajam alkio ir troškulio nenumalšina žemė nei jūra, tai padaryti gali tik Kristus:

²⁹⁶ *Cant.* 1, 1.

²⁹⁷ S. Columbani Instr. 13, „De Christo fonte vitae“, *Opera*, Dublin, p. 118. Žr. taip pat: *Liturgia horarum*, t. IV (Tempus per annum), hebdomada 21, feria 5.

²⁹⁸ *Cant.* 5, 2.

Clamat: ede, tellus; respondent aequora: pota

Vasta sitim faciunt aequora, terra famem.

(Valgyki, – žemę girdžiu; atitaria vandenys, – gerki.

Žemė vien alkį sukels, troškulį – jūrų vanduo.)

Plg. epigramos vaizdinius su šv. Ignoto Antiochiečio Laiško romiečiams ištrauka:

Non delector alimento corruptibili neque voluptatibus huius mundi. Panem Dei volo, qui est caro Iesu Christi.²⁹⁹

Panašiai dvasinio peno galimybė perteikiama Sarbievijaus 85 epigrame (epigrafas *Laetabimur memores uberum tuorum*³⁰⁰); čia jungiami krūtų įvaizdis ir ieškojimo motyvas, nes ieškoma dangiškojo Sužadėtinio krūtis; dalyvauja dangus ir žemė, kurie savo ruožtu negali pasotinti:

Adspicio terras, et caelum: forsitan, inquam,

Dextra Dei tellus mamma, sinistra polus.

Risisti, dicens: Ipso te Numine pascam.

Os utinam nobis terra polusque foret!³⁰¹

Netikėta pabaiga ir vaizdų kontrastingumas, pamatinės medžiagos nedarnumas ir darnos atgavimas paskutinėje eilutėje tiesiogiai realizuoja „aštraus ir šmaikštaus stiliaus“ koncepcijos reikalavimus.

Visų trijų čia aptartų epigramų – 26, 85, 105 (iš dalies ir 25-osios) – bendras intertekstinis pagrindas yra šioji Augustino *Išpažinimų* vieta:

et quid est hoc? interrogavi terram, et dixit, „non sum“. et quaecumque in eadem sunt, idem confessa sunt. interrogavi mare et abyssos et reptilia animarum vivarum, et

²⁹⁹ Cit. pagal *Liturgia horarum*, t. IV (Tempus per annum), Proprium de sanctis, die 17 octobris. Vert.: „Manęs nedžiugina gendantis maistas ir šio gyvenimo malonumai. Noriu Dievo duonos, kuri yra Jėzaus Kristaus kūnas.“

³⁰⁰ *Cant.* 1, 4.

³⁰¹ „Žiūriu į žemę ir dangų; galbūt, galvoju, dešinė Dievo krūtis žemė, kairioji – dangus. Nusijuokei tardamas: pamaitinsiu tave pačiu dieviškumu. O, kad mūsų lūpos būtų dangus ir žemė!“

responderunt, „non sumus deus tuus; quaere super nos“. interrogavi auras flabiles, et inquit universus aer cum incolis suis, „fallitur Anaximenes; non sum deus“. interrogavi caelum, solem, lunam, stellas: „neque nos sumus deus, quem quaeris“, inquit. et dixi omnibus his quae circumstant fores carnis meae, „dicite mihi de deo meo, quod vos non estis, dicite mihi de illo aliquid“, et exclamaverunt voce magna, „ipse fecit nos“.³⁰²

(Aug. *Conf.* 10.6.9)

10 epigramoje Sužadėtinis maitina Sužadėtinę savo krūtimis, atstodamas jai motiną: *Velle meas, mi Sponse, canis te sugere mammas: / Sic quae Sponsa fui, iam tibi mater ero* („Mano Sužadėtinį, tu giedi, kad nori žįsti maņasias krūtis; taip aŗ, kuri buvau Sužadėtinė, būsiu tau motina“). Čia galima intertekstinė sąsaja su šv. Bernardo Klerviečio 322 laiško ištrauka:

Si tentationis sentis oculos, exaltatum in ligno Serpentem aeneum intueri; et suge non tam vulnera quam ubera Crucifixi. Ipse tibi erit in matrem, et tu eris ei in filium.³⁰³

Lotynų kalboje „bučinys“ gali būti nusakomas keliais skirtingus prasmės niuansus turinčiais žodžiais, ko negali perteikti lietuviškasis žodis. Martinas del Rio, komentuodamas eilutę *osculetur me osculo oris sui*³⁰⁴, cituoja ankstyvąjį Giesmių giesmės komentuotoją Filoną ir pabrėžia:

Tu vero qui audis aut legis, spiritalia haec omnia esse cogita. [...] Osculum ergo Sponsa petit, non Suavium aut Basium.³⁰⁵

³⁰² „Ir „kas tai yra“? Paklausiau žemės, ir ji tarė: „Tai nesu aŗ“; ir visa, kas tik yra joje, pripaţino tą patį. Paklausiau jūros, gelmių, „plaukiojančių gyvų esybių“, ir man atsakė: „Nesame tavo Dievas; ieŗkok virŗum mūsų.“ Paklausiau dvelkiančių vėjų, ir visas oras kartu su savo gyventojais man pasakė: „Klysta Anaksimenas; aŗ nesu Dievas.“ Paklausiau dangaus, saulės, mėnulio, ţvaigŗdţių, ir jie atsakė: „Ir mes nesame Dievas, kurio tu ieŗkai.“ Tada aŗ kreipiausi į visa tai, kas supa mano kūno vartus: „Pasakykite man apie mano Dievą, kuriuo jūs nesate, pasakykite man ką nors apie jį.“ Ir visa garsiai suŗuko: „Jis mus sutvėrė.“ – Aug. *Iŗp.* X. 6.8, Vaidilės Stalioraitytės vertimas, Aurelijus Augustinas, *Iŗpaţinimai*, p. 218.

³⁰³ Bernardus Claravallensis, Ep. 322, PL 182. Vert.: „Jei junti gundymo gylius, įsiţiūrėk į iškeltą ant stulpo varinį ųaltį [plg. Sk 21, 8; Jon 3,14 – O. D.]; ir ųįsk ne tiek Nukryţiutojo ųaizdas, kiek jo krūtis. Pats jis bus tau uŗ motiną, tu gi jam būsi uŗ sūnų.“

³⁰⁴ *Cant.* 1, 1.

³⁰⁵ Martino Del’Rio, *In Canticum Cantorum Salomonis Commentarius litteralis, et catena mystica*, p. 44. Vert.: „O tu, kurs klausaisi ar skaitai, mąstytk apie visa tai kaip apie dvasinius dalykus. Juk Sužadėtinė trokŗta nekalto bućinio, o ne aistringo ar begėdiŗko.“ Detaliai bućinius nusakančius lotyniŗkus ųodţius yra aptaręs Servijus *Eneidos* komentaruose (*Aen.* I. 256 eil. komentare); tuo skirstymu remiasi ir M. Del’Rio.

Ipse me Dominus prophetarum osculetur osculo oris; osculo pudico, sincero, electo; cuius in labiis diffusa est gratia.³⁰⁶

Bučinių įvaizdis atlieka panašią funkciją kaip krūtų alegorija aukščiau cituotose epigramose. Dieviškojo sužadėtinio bučinių, lygiai kaip ir jo teikiamo peno, taip pat negali atstoti nei dangus, nei žemė; 25 epigramoje sušunkama: *Terra vale, caelumque vale; dabit oscula Sponsus* („Žeme, sudie, ir dangau; Sužadėtinio laukiu bučiuojant“). Šioje epigramoje Sužadėtinio bučinių sulaukiama po ilgai trukusio Sužadėtinio nutolimo laiko (*longo tempore Sponsus abest*)³⁰⁷ ir bandymo ilgesį malšinti žemiškaisiais pakaitalais³⁰⁸.

Apskritai kalbant apie Sarbievijaus kūrinis, įkvėptus Giesmių giesmės teksto (ne tik epigramas), galima sąlygiškai teigti, kad jie skiriasi paties pirminio šaltinio Gg – „imitavimo laipsniu“. Kai kuriuos eilėraščius, kurių epigrafu pasirinkta Giesmių giesmės eilutė, galima vadinti „laisvomis variacijomis Giesmių giesmės motyvais“. Kai kuriose Giesmių giesmės parafrazėse griežtai sekama šaltinio leksika, dar kitose ryškėja vėlesnių Giesmių giesmės interpretacijų pėdsakai, pasirenkamas kuris nors vienas įvaizdis ir įvairiškai rutuliojamas. Dažnoje epigramoje, kaip atskleidėme, pirminis šaltinis „apauga“ daugybe kitų intertekstinių sluoksnių.

Giesmių giesmės poetika kupina dramatiškos mylinčiųjų ilgesio, prasilenkimo įtampos – tuo ji ypač artima egzaltacijos nestokojančiam Baroko poezijos religingumui. Kaip jau buvo minėta 5-ame skyriuje aptariant Dievo ilgesio topą, Sarbievijaus poezijoje sielos ilgesys dažnai reiškiamas pasitelkiant bėgimo–vijimosi motyvą: Dievas dažnai atrodo tarsi tolsta nuo jo besiilginčios sielos, o siela – nuolat siekianti ir nepasiekti, nuolat ieškanti ir neprarandanti vilties rasti.

³⁰⁶ *Ibid.*, p. 53. Vert.: „Pats pranašų Viešpats tebučiuoja mane savo lūpų bučiniu; tyru, grynu, rinktiniu bučiniu; nes jo lūpomis išsilieja malonė.“

³⁰⁷ Vienas Tomo Kempiečio himnas skirtas analogiškai situacijai ir ją įvardija: *In absentia sponsi tempore tribulationis hymnus* (*Analecta hymnica*, t. 48, p. 491).

³⁰⁸ Visą epigramos tekstą ir jo vertimą žr. p. 94.

Ši nuolatinio siekimo situacija Sarbievijaus plėtojama ne tik epigramose – pavyzdžiui, *Lyr. II, 19 odė*³⁰⁹, kurios epigrafu pasirinkta Gg 2, 9 eilutė *Similis est dilectus meus caprae hinnuloque cervorum* („Mano mylimasis panašus į stirną ir elnio jauniklį“), taip pat skirta Dievo ilgesio ir bėgimo, artėjimo ir nutolimo motyvui. Ji prasideda žodžiais *Vitas sollicitae me similis caprae* – „Tartum stirna baikšti, tu nuo manęs sprunki“, – Gg eilutė čia inspiruoja poetinius Dievo pasiilgimo vaizdus, plėtojamus pagal Horacijaus *Carm. I, 23 odės Vitas hinnuleo me similis, Chloe* („Tu sprunki nuo manęs, Chloja, nelyg jauna stirna“ struktūrinį modelį) – Horacijaus kūrinyje, kurį imituoja Sarbievijus, jaunutė mergaitė Chloja bėga nuo ją įsimylėjusio daug vyresnio gerbėjo).

Sarbievijaus 17 epigramos epigrafe labai dėsniai apsiribojama dviem pakaitiniais abiejų Giesmių giesmės sužadėtinių šūksniais vienas kitam: sugrižk. Visoje epigramoje žaidžiama dvinarės kompozicijos elementais: kuriamas veidrodinis vaizdas. Abu opozicijos aš–tu dalyviai bėgimo–vijimosi situacijoje atlieka abu vaidmenis: ir bėgančiojo, ir besivejančiojo. Išvada paradoksali: nors, regis, pasivyti neįmanoma, bėgimas padeda priartėti:

Insequeris, fugio: clamasque, revertere, Iesu:

Et reduces ad te flecto repente vias.

Insequor, ipse fugis: clamoque, revertere, Iesu:

Et faciles ad te flecto repente vias.

Assequeris, fugio: fugis, assequor: o bonus error!

Obsequii felix o in amore fuga!

Ad te, ne fugias, tua me fuga, Christe, reducet:

Dux tibi ne fugiam, vel meus error erit.

(Bėgu, – tu Jėzau, vejies; sugrižki, – girdžiu tave šaukiant

Ir pasukti atgal savąjį kelią skubu.

Bėgi, man vejantis, pats; sugrižki, – girdi mane šaukiant

Ir, o drauge, skubi kelią pasukt link manęs.

Bėgu, tau sekant, o tu – sekant man: nuostabioji klajonė!

³⁰⁹ *Cant. 2, 9.*

Tas laimingas, kuris bėgdamas meilei paklus!
Tavo klajonė padės man rasti tave, kad nedingtum;
Mano klajonė tave, Kristau, atves prie tavęs.)

Čia, kaip ir kitose Sarbievijaus epigramose, matome jo „aštrumo teorijos“ trikampio realizaciją. „Aštraus stiliaus medžiaga“, t. y. trikampio pagrindą, čia sudaro sykiu ir „darni“, ir „nedarni“ medžiaga – darna slypi abiejų bėgančiųjų tarpusavio meilėje, nedarna – bėgimo situacijoje, kai vienas mylimasis bėga, o kitas vejasi, bet nepaveja. Tai, kad abu paskui apsikeičia vaidmenimis, galima suprasti ir kaip darną, ir kaip nedarną, arba „taikią nesantaiką ir netaikią santaiką“. Epigramos kulminacijai, arba „trikampio smaigaliui“, dažniausiai skiriamos dvi paskutinės epigramos eilutės – taip yra ir šioje epigramoje. Čia išreiškiama netikėta, paradoksali, pagal Sarbievijaus sampratą, „aštri“ mintis – užuot išskyręs, „dvinaris bėgimas“ artimuosius suartina – tokia pabaiga atitinka „vienovės“ reikalavimus, tarsi užbaigia trikampio smailumą.

17 epigramos analizei taip pat svarbūs įvairūs intertekstiniai lygmenys – šios tematikos kūriniuose jų esama tikrai ne vieno. Antikos poezijoje gausu bėgančių ir besivejančių mylimųjų (ypač jų daug Ovidijaus *Metamorfozėse*: Dafnė nuo Apolono, Galatėja – nuo Polifemo Panas persekioja nimfą Siringę, Echonė – Narcizą ir kt.). Epigramos situacija nesyk minima Augustino; bene taikliausiai nusakoma jo 91 psalmės komentare: *si enim tu quaeris nomen dei, quaerit et ipse nomen tuum* (*Enarr. in Ps 91, 3*) – „jei tu ieškai Dievo vardo, ieško ir Jis pats tavojo vardo“.

Taip ir šioje epigramoje žmogus bėga ieškodamas Dievo, o Dievas – ieškodamas žmogaus. Vieno iš mylinčiųjų pastangos suartėti tiesiogiai susijusios su atoveiksmiu.

30 epigramoje „Meilės ir Jėzaus medžioklė“ irgi plėtojamas panašus vaizdinys, tik jis dar papildomas medžioklės motyvu:

Surge, volaturas, Amor ejaculare sagittas:
Es mihi meta, Deus; sum tibi meta, Deus.
Corda cruentandis pateant mea, Christe, sagittis,

Ut fias iaculis saucia praeda meis.
Corda cruentandis pateant mea, Christe, sagittis,
Ut fiam iaculis saucia praeda tuis.
Quam tibi, Criste, capi, venari tam mihi dulce:
Quam tibi venari, tam mihi dulce capi.

(Meile, pakilki, paleisk strėles, pasiruošusias skristi:
Dieve, tu man taikinys; Dieve, aš tau taikinys.
Kristau, tu širdį atverk strėlėms, kurios gali sukruvint,
Kad mano ietims grobiu sužeistu taptumei tu.
Kristau, atversiu strėlėms, kurios gali sukruvinti, širdį,
Kad tavo ietims grobiu sužeistu tapčiau ir aš.
Kristau, patinka tau būt medžiojamam, man gi – medžioti;
Kaip tau patinka medžiot, man – būt pagautai saldu.)

17 epigramos dvinarį vijimąsi–bėgimą 30-ojoje atitinka abipusė abiejų subjektų medžioklė. Antikinio meilės dievo Amoro (Kupidono), medžioklės objektu pasirenkančio žmonių širdis ir atveriančio meilės žaizdas, strėlės simbolis čia jungiamas su šv. Augustino mėgstamu elnio iš 41 (42) psalmės įvaizdžiu. 30 epigramoje darnos ir nedarnos pagrindas – binariškumas; kaip 17 epigramoje bėgantysis ir vejantysis keičiasi vietomis, taip čia jomis keičiasi medžiotojas ir taikinys. Kaip anoje epigramoje bėgimas padėjo suartėti su vijimosi objektu, nors ir nepasiekiamu, taip ir šioje paskutinėse eilutėse reiškiamą panaši paradoksali mintis – pasitenkinimą teikia pats nepabaigiamas abipusės medžioklės vyksmas. Čia slypi ir nenuneigiama priešingybių „vienovė“.

Meilės žaizdų ir medžioklės temai skirta ir 31 epigrama „Sagitta Divini Amoris“ („Dieviškos Meilės strėlė“), kurioje interpretuojama Giesmių giesmės eilutė *Vulnerasti cor meum* („Sužeidei mano širdį“ Gg 4, 9).

Ille ego sidereis deprompta sagitta pharetris,
Quam pius ad Superos eiaculatur Amor,
Quaero meam. sed quaero meo sine vulnere metam;
Nam mea non didict vulnera ferre manus.

Quis credat, potuisse dari sine vulnere metam?
Hic requiesce meo vulnere, Christus ait.
Accelero metamque premo sine vulnere: sed iam
Ne possem vulnus figere, vunus erat.

(Aš – strėlė, ištraukta iš žvaigždėm nusagstytų strėlinių,
Ta, kurią svaido dievams Meilės šventosios ranka.
Savojo taikinio aš, žaizdos neturinčio, ieškau,
Nes manoji ranka nieko nemoka sužeist.
Kas patikės, kad strėlė galėtų kliudyt nesužeidus?
Kristus pasakė: gali mano žaizdoj pailsėt.
Skubinuos, taikinį aš mėginu be žaizdos užkliudyti:
Jau negalėčiau sužeist: sykį jau buvo žaizda.)

Kalbantysis epigramos subjektas – strėlė, kurią svaido Meilė (antikinis Amoro įvaizdis, alegorizuotas, pakylėtas į *Amor Divinus*, Dieviškosios meilės, lygmenį). Strėlė negali sužeisti, nes *vulnus erat* (žaizda jau buvo). Toji žaizda padaryta Kristaus meilės ir kartu – tai jo paties gauta žaizda už tai, kad pamilo žmones. Galima atsekti intertekstinę šios epigramos sąsają su ankstyvųjų Viduramžių autoriaus, šv. Kolumbano (VI a.) pamokslu, kuriame interpretuojama ta pati Giesmių giesmės eilutė:

Inspira corda nostra, rogo, Iesu noster, illa tui Spiritus aura, et vulnera nostras tua caritate animas, ut possit unuscuiusque nostrum anima in veritate dicere: Indica mihi quem dilexit anima mea³¹⁰, quoniam vulnerata caritate ego sum. Opto illa vulnera in me sint, Domine. Beata talis anima, quae caritate sic vulneratur³¹¹

Laiko požiūriu dar artimesnė sąsaja pagrindiniu 30-osios ir 31-osios epigramų simboliu šiuos Sarbievijaus kūrinis susieja su didžiųjų XVI a. ispanų mistikų tekstais, perteikiančiais mistines patirtis, kuriuose ypatingą

³¹⁰ *Cant.* 1, 6.

³¹¹ „Įkvėpk mūsų širdis, meldžiu, mūsų Jėzau, tuo savosios Dvasios dvelksmu, ir savo meile sužeisk mūsų širdis, kad kiekvieno iš mūsų siela galėtų teisingai tarti: *Parodyk man tą, kurį pamilo mano širdis, nes aš esu sužeista meilės*. Ir aš noriu turėti tokias žaizdas, Viešpatie. Laiminga toji siela, kuri šitaip sužeidžiama meilės.“ S. Columbani Instr. 13, „De Christo fonte vitae“ *Opera*, Dublin, p. 118. Žr. taip pat: *Liturgia horarum*, t. IV (Tempus per annum), hebdomada 21, feria 5.

paveikumą įgauna deginančios meilės, Dievo meilės žaizdos, pervertos širdies vaizdiniai: garsiojoje šv. Teresės vizijoje cherubinas (kai kuriose tekstų versijose – serafimas) pervėrė jai širdį dieviškosios meilės ietimi, ir šios sužeista ji patyrė mistinę ekstazę³¹². Šis įvaizdis dažnai plėtotas XVI–XVII a. mistinėje literatūroje ir ne sykį vaizduotas dailėje³¹³.

Kristaus žaizdos yra visą save atiduodančios ir pasaulį gelbstinčios jo meilės simboliai. Sarbievijaus 31 epigramoje ši mintis irgi perteikiama paradoksaliai, pagal „aštraus stiliaus“ reikalavimus: pasirodo, medžioklėje nieko sužeisti neįmanoma, nes „sykį jau buvo žaizda“ – Kristus jau atkentėjo už žmoniją ant kryžiaus. Galima aiškinti ir taip: jei ką „sužeidžia“ meilė, ta žaizda lieka visam laikui. Meilės medžioklėje sužeidžiama tik vieną kartą.

Visose aptartose epigramose išvelgėme koncepto, arba „aštraus ir šmaikštaus“ stiliaus, elementų ir galėjome įsitikinti, kad šiuose kūriniuose Sarbievijus meistriškai realizuoja barokinę priešybių darnos ir nedarnos sampratą. Kai kuriose kitose epigramose, ypač proginėse, realizuodamas savo teoriją autorius apsiriboja formaliuoju, struktūriniu lygmeniu; galima jas vadinti ir sumanaus literatūros teoretiko „praktiniu“ poezijos žaidimu. Tačiau Giesmių giesmės motyvais parašytose epigramose poetui pavyksta pasiekti neregėtos dinamikos, įtampos, pripildyti žodį religinių slėpinių turiniu, meistriškai panaudoti Baroko stilistikos priemones. Šiose epigramose persipina daugybė intertekstų – įvairių amžių ir epochų šaltiniai; struktūros ir semantikos požiūriu tai bene sudėtingiausi Sarbievijaus kūriniai.

³¹² Santa Teresa de Ávila, *Libro de su vida*, 29, 16–17 (naudotasi vertimu į anglų k.: *The life of St. Theresa of Jesus, of the Order of Our Lady of Carmel*, written by herself, translated from the Spanish by Davis Lewis, third edition enlarged, London: Thomas Baker, New York: Benziger Bros., 1904, p. 164–165, prieiga: <http://www.catholicspiritualdirection.org/lifeofteresa.pdf>) [žiūrėta 2013-09-17].

³¹³ Žr., pavyzdžiui: http://www.viaesiena.it/it/mendicanti/itinerario_o/san-niccolo-al-carmine/storia-dell-ordine-carmelitano/la-riforma-dei-carmelitani-scalz;
http://www.1stdibs.com/furniture/wall-decorations/paintings/17th-century-oil-painting-ecstasy-saint-teresa-avila-peter-van-lindt/id-f_799624/;
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Pietro_Novelli_Our_Lady_of_Carmel_and_Saints.JPG.

7. IŠVADOS

1. Sarbievijaus religinės poezijos tekstai yra išskirtinai intertekstualūs, daugiasluoksniai, daugybę persipinančių antikinių ir krikščioniškų šaltinių aprėpiantys bei įvairias krikščioniškosios poezijos raidos tradicijas atspindintys kūriniai.
2. Marijinės tematikos odės ir epodės – svarbi ir turtinga Sarbievijaus religinės poezijos dalis. Šiuose kūrinuose sąveikaujantys intertekstai – tai Giesmių giesmės simboliai, siejami su Marija, giedami jos psalmėse bei antifonose; Viduramžių himnų, litanijos kreipinių, maldų bei poetizuotų ikonografinių siužetų variacijos; Renesanso autorių, ypač italų „marijinių“ poetų, himnų atgarsiai.
3. Iš visų Marijos titulų ir ikonografinių siužetų Sarbievijaus poezijoje ryškiausiai išplėtotas Jūros Žvaigždės motyvas. Ypač gausia, sykiu pagarbiai tikslia ir itin išmoninga tradicinių Marijos invokacijų bei įvaizdžių plėtote pasižymi ketvirtosios Sarbievijaus lyrikos knygos odės ir epodžių knygos ciklas „Keturios Mergelės Motinos mylios“. Kiekvienoje iš keturių šio tikslo epodžių dominuojantis vis kitas šaltinis (himnas *Ave maris stella*, Loreto litanija, iš bizantiškosios ikonografijos perimti elementai, Giesmių giesmė), be kitų pagalbinių teksto sluoksnių, papildomas lietuviškoje aplinkoje prigijusiais daugialypiais Marijos gerbimo ženklais.
4. Dalyvavimas popiežiaus Urbono VIII inicijuotoje brevijoriaus himnų reformoje Sarbievijui suteikė galimybę nuodugniau susipažinti su Vakarų himnodijos raida ir turėjo įtakos jo paties religinio turinio tekstams. Bibliniais siužetais paremtuose Sarbievijaus kūrinuose išryškėja potridentinės vaizduosenos ypatumai: siekiant tiesiogiai veikti suvokėjo jutimiškumą, tekstą padaryti regimą, pirminių šaltinių leksika ir įvaizdžiai plečiami, vizualizuojami, didinama ir taip aukšta biblinio naratyvo įtampa. Kita vertus, šiuose Sarbievijaus kūrinuose išlaikomas „poetinis saikas“ leidžia autoriui išvengti stilistinių perkrovimų, būdingų

daugeliui Renesanso ir Baroko kūrinių, ir išsaugoti ankstyvųjų krikščioniškų tekstų tradicijos dvasią.

5. Dangiškosios tėvynės ilgesio topas XVI–XVII a. religinėje literatūroje tiesiogiai įvardijamas ir suvokiamas kaip „augustiniškas“, nors pats pirminis jo šaltinis yra Biblija – ypač Pauliaus laišakai ir Psalmių knyga. Anapusbės ilgesį perteikiančių topų raiška darbe nagrinėtuose Sarbievijaus, kaip ir jo amžininkų, kūriniuose atveria asmeninio santykio su Dievu matmenį, perteikia augustiniškai intymaus pokalbio su Dievu patirtį. Su kitų autorių jėzuitų religine poezija šiuos kūrinius sieja minėtųjų topų ir ignaciškojo dvasingumo, principo „surask Dievą visame kame“ dėmuo, tačiau Sarbievijaus poezijoje ypač ryški pasaulio harmonijos suvokimo gelmė, augustiniškos pastangos ieškoti Dievo jo sukurtuose kūriniuose.
6. Sarbievijaus pateiktos epigraminio „aštraus ir šmaikštaus stiliaus“ taisyklės poreikis buvo pribrendęs dar iki ją apibrėžiant. „Taikios nesantaikos arba netaikios santaikos“ (*concors discordia seu discors concordia*) formulotė atitiko tuometinės epochos mąstyseną ir pretendavo į universaliuosius pasaulio suvokimo ir kūrybos modelius. Joje slypi kur kas platesnis turinys nei vien nurodymai, kaip šmaikščiai kurti madingą epigraminę poeziją: sąvoka atveria teologinio pasaulio matymo matmenį, tais pačiais oksimoronais suformuluotą dar vėlyvojoje Antikoje (Paulino Noliečio himnuose) ir jais reikštą Viduramžiais (kaip antai Alano iš Lilio kūriniuose).
7. Sarbievijaus poezijoje ši taisyklė ypač paveikiai buvo pritaikyta epigramose Giesmių giesmės motyvais. Dėl šiose epigramose sudėtingomis priemonėmis perteiktos transcendentinės įtampos jos yra priskirtinos mistinės poezijos žanrui. Šiuose kūriniuose Sarbievijus meistriškai realizuoja barokinę priešybių vienybės, poetinės medžiagos paradoksalumo sampratą. Čia persipina itin daug intertekstų – antikinių, bibliinių, viduramžinių ir kitų, kurie pirminį šaltinį – Giesmių giesmės tekstus – apaugina naujais semantiniais potekstiniais klodais. Juose

atspindima ir toliau plėtojama Giesmių giesmės komentatorių (Origeno, Bernardo Klerviečio) įtvirtinta šio biblinio teksto aiškinimo tradicija ir jos raiška religinėje poezijoje (Rabano Mauro, Tomo Kempiečio) bei prozoje (Augustino, Balduino Kenterberiečio ir kt.). Struktūros ir turinio požiūriu tai sudėtingiausi Sarbievijaus religinės poezijos tekstai, Dievo meilę reiškiančiais įvaizdžiais koreliuojantys su XVI–XVII a. ispanų mistikų kūriniais.

8. Sarbievijaus religinė poezija – ypatinga jo kūrybos dalis: jai būdinga efektingo vaizdo ir atitinkamai stipraus religinio išgyvenimo krūvio pusiausvyra išskiria šio autoriaus kūrinius iš amžininkų kūrinių. Tokios vaizduosenos atspindžių esama vėlesniuose, jau ir lietuviškuose, katalikiškosios poezijos tekstuose. Amžinybės ilgesio, svajonių apie amžinąją tėvynę, asmeninių Dievo paieškų tematikos kūrinių gausa XVII–XIX amžiaus lietuviškose katalikiškose giesmėse, kituose poetiniuose kūrinuose liudija, kad šis topas nepaprastai tiko lietuviškosios katalikiškosios tapatybės raiškai.
9. Sarbievijaus religinės poezijos analizė rodo poeto gebėjimą jungti universalią dievoieškos topiką su konkrečia Baroko epochos religinių recepcinių tendencijų raiška.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Šaltiniai, mokslinės šaltinių publikacijos, vertimai

1. [Alanus de Insulis,] *Anticlaudianus sive de officiis viri boni et perfecti*, in: Alain de Lille, *Anticlaudianus*, texte critique avec une introduction et des tables, (Textes philosophiques du moyen âge, 1), ed. R. Bossuat, Paris: Librairie Philosophique J. Vrin, 1955, versio digitalis: Angus Graham, Sultan Qaboos, University Oman, prieiga: http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost12/Alanus/ala_ac00.html.
2. [Alanus de Insulis,] *Liber de planctu naturae*, prieiga: <http://www.thelatinlibrary.com/alanus/alanus1.html>.
3. *Analecta Hymnica Medii Aevi*, ed. Clemens Blume & Guido Maria Dreves, 1886–1922, reprint: Frankfurt am Main, 1961, Leipzig: O. R. Reisland, 1905, t. 48 (*Hymnographi Latini*, series prior).
4. *Analecta Hymnica Medii Aevi*, ed. Clemens Blume & Guido Maria Dreves, Leipzig, t. 50 (*Hymnographi Latini*, series altera).
5. Augustinas, Aurelijus, *Išpažinimai*, vertė Eugenija Ulčinaitė, Vaidilė Stalioraitytė, Vilnius: Aidai, 2004.
6. [Augustinus, Aurelius,] *Electa D. Augustini Ecclesiae doctoris a celsissimo principe Casimiro Floriano Duce in Klevvam Czartoryski Archiepiscopo Gnesnensi ex septem Divi Doctoris tomis inter publicas Regni et Cathedrae Vladislaviensis curas AD 1671 accurate collecta et Perillustris ac Reverendissimi Domini [...] Thomae Stanislai Niemierza archidiaconi Vladislaviensis cura [...] exposita*, Posnaniae: In Typographia Collegii Posnaniensis SJ, 1688.
7. [Augustinus, Aurelius,] *S. Augustini opera omnia*, editio latina, prieiga: <http://www.augustinus.it/latino/index.htm>.

8. [Balde, Jacobus,] *Jacobi Balde e Societate Jesu Opera poetica omnia* [...] *in tomos VIII distributa*, t. 2, Monachii: typis Joannis Lucae Straubii, 1729.
9. *Balsas širdies pas Pona Dieva, szwęciausy Maria Panna yr szwęntus danguy karalauiecius, szaukancios par giesmes* [...] iszduotas par wiena kuniga Soc. J. Wilnuj 1790 [?].
10. [Baranauskas, Antanas,] *Vyskupo A. Baranausko Dvasiškos giesmes*, spaudon prirengė ir prakalbą pridėjo A. Jakštas, Kaunas: Saliamono Banaičio spaustuvė, 1909.
11. [Barberini, Mathaeus,] *Maphaei S. R. E. Card. Barberini nunc Urbani PP.VIII Poemata*, Antwerpiae: Ex officina Plantiniana Balthasaris Moreti, 1634.
12. [Bauhusius, Bernardus,] *Bernardi Bauhusii et Balduini Cabillavi e Soc. Iesu Epigrammata. Caroli Malapertii ex eadem soc. Poemata*, Antverpiae: ex officina Plantiniana Balthasari Moreti, 1634.
13. Bernardus Claraevallensis, *Ep.* 322, in: PL 182, prieiga: http://www.binetti.ru/bernardus/05_4.shtml.
14. [Bernardus Claravallensis,] *Sancti Bernardi Abbatis Claraevallensis Sermones in Cantica Canticorum*, 1–17, in: PL 183, prieiga: http://www.binetti.ru/bernardus/86_1.shtml.
15. Bernhardus Morlanensis, „Mariale“, *Analecta Hymnica*, t. 50, p. 424–482.
16. *Biblia sacra iuxta Vulgatam versionem*, recensuit et brevi apparatu critico instruxit Robertus Weber, editionem quartam emendatam cum sociis B. Fischer [et al.] praeparavit Roger Gryson, Deutsche Bibelgesellschaft, 1994.
17. *Biblia sacra Vulgatae editionis*, Romae: Ex Typographia Apostolica Vaticana, 1592, prieiga: http://bibbia.filosofia.sns.it/p_TOC15920000Vulgata15920000Vulgata.php.

18. [Bidermanus, Iacobus,] *Iacobi Bidermanni e Societate Iesu Epigrammatum libri tres*, Dilingae: Apud Melchiorem Algeyer, 1620.
19. Birkowski, Fabian, „O świętych obrazach, jako mają być szanowane“ = Birkowskis, Fabianas, „Apie šventuosius atvaizdus, kaip jie turi būti gerbiami“, in: *Gyvas žodis, gyvas vaizdas. Fabijono Birkowskio pamokslas apie šventuosius atvaizdus*, sudarė Tojana Račiūnaitė, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 15–52.
20. *Breviarium Romanum ex Decreto SS. Concilii Tridentini, restitutum SS. Pii Pontificis Maximi jussu editum Clementis VIII, Urbani VIII at Leonis XIII auctoritate recognitum, editio quarta post alteram typicam* (pars hiemalis, pars vernalis, pars aestiva, pars autumnalis), Ratisbonae, Romae, Neo Eboraci et Cincinnati: Sumptibus et typis Friderici Pustet, S. Sedis Apost. et S. Rituum Congreg. Typogr., 1908.
21. [Caussinus, Nicolaus,] *Nicolai Caussini Trecensis e Societate Iesu, De eloquentia sacra et humana, libri XVI. Editio secunda, non ignobili accessione locupletata*, Coloniae Agrippinae: Apud Ioannem Kinckivm, sub Moncerote, 1626. [editio princeps 1619]
22. [Caussinus, Nicolaus,] *Nicolai Caussini, Trecensis, e Societate Iesu, De eloquentia sacra et humana, libri XVI. Editio octava, non ignobili accessione locupletata. Cum accuratis indicibus, tam eorum quae unoquoque capite continentur, quam rerum et verborum*, Coloniae Agrippinae : Sumptibus Hermanni Demen sub signo Monocerotis, 1681.
23. [Cricius, Andreas,] *Andreae Cricii Carmina*, ed. Cas. Morawski, (*Corpus antiquissimorum poetarum Poloniae Latinorum*, t. 3), Cracoviae: Typis Universitatis Jagellonicae, 1888.
24. [Crosnensis Ruthenus, Paulus,] *Pauli Crosnensis Rutheni Carmina*, ed. Maria Cytowska, (*Bibliotheca Latina Medii et Recentioris Aevi*, t. 8), Varsoviae: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1962.

25. *Dainos pasauliui, saulei ir sau*. Lietuvos XVI–XVII amžiaus poezijos antologija, sudarė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Vaga, 1993.
26. [Del’Rio, Martino], *In Canticum Canticorum Salomonis Commentarius litteralis, et catena mystica, haec collectore Martino Del’ Rio*, Ingolstadii: Ex Typographaeo Adami Sartorii, 1604.
27. [Ferreri, Zaccharia], *Zachariae Ferreri [...] Hymni novi ecclesiastici iuxta veram metri et latinitatis normam, a B[eatissimi]mo Patre Claemente VII P. M., ut in divinis quisque eis uti possit approbati [...]*, Romae: In aedibus Ludovici Vicentini et Lautitii Perusini, 1525.
28. [Galutius, Tarquinius Sabinus,] *Tarquinius Galutii Sabini e Societate Iesu Carminum libri tres*, Romae: apud Iacobum Mascardum, 1611.
29. *Giesmės dangaus miestui*. XVI–XVIII amžiaus lietuvių bažnytinių giesmių antologija, parengė Dainora Pociūtė-Abukevičienė ir Mikas Vaicekaskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
30. *Giesmių giesmė*, vertė Antanas Baranauskas, sudarė ir vertimo tekstą parengė Brigita Speičytė, įvadą parašė Vytautas Ališauskas, tekstą į dabartinę kalbą transponavo, komentarus, žodynėlį ir vardų sąrašą sudarė Birutė Kabašinskaitė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005.
31. Horacijus, *Lyrika*, iš lotynų kalbos vertė Henrikas Zabulis, Vilnius: Vaga, 1977, p. 111.
32. [Horatius, Quintus Flaccus,] *Quinti Horati Flacci opera*, edidit F. Klingner, Lipsiae: In aedibus B. G. Teubneri, 1939.
33. [Hugo, Hermannus,] *Pia desideria, auctore Hermanno Hugone e Societate Jesu editio novissima, recognita et emendata*, Lugduni: in sumptibus Petri Guillimin, 1679. [editio princeps Antwerpiae, 1624]
34. Jakštavičius, Simonas, *Spasabas nabaženstvy [...]*, Vilnius: Pranciškonų spaustuvė, 1771.
35. [Jonas Kryžiaus, šv.,] „Giesmės“ („Tą vieną naktį tamsią“ = „En una noche obscura“), in: Šv. Kryžiaus Jonas, *Kopimas į Karmelio kalną*.

- Smulkieji raštai*, iš ispanų kalbos vertė Jūratė Micevičiūtė ir sesuo Ieva Marija OCD, įvadus ir pastabas parašė José Vicente Rodríguez ir Federico Ruíz Salvador, Vilnius: Aidai, 2013, p. 105–106.
36. *Kantyczkas arba Kninga giesmiu*, par Moteju Wolonczewski Žemajcziu Wiskupa parwejzdieta ir isznauje iszspausta Wilniuj: Spaustuwiej Jozapa Zawadzka, 1860.
 37. [Krzsimowski, Antonius Andreas,] *Viator christianus in patriam tendens. Per Motus Anagogicos. Multo auctior, et locupletior*, Cracoviae: Typis Francisci Cezary, 1693.
 38. *La Lyre Jésuite. Anthologie de poèmes latins (1620–1730)*, présentés, traduits et annotés par Andrée Thill, Genève; Librairie Droz S. A., 1999.
 39. *Naujasis mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus Testamentas*, vertė Juozapas Skvireckas, Kauno arkivyskupas metropolitas, 2 pataisyta laida, Kaunas: 1936.
 40. *La poesia mariologica dell’Umanesimo latino*. Testi e versione italiana a fronte, a cura di Clelia Maria Piastra, Firenze: edizioni del Galuzzo, 2002.
 41. *Liturgia horarum iuxta ritum Romanum*, editio typica altera, t. 1–4, Libreria editrice Vaticana, 1985–1986.
 42. [Loyola, Ignatius,] *Exercitia spiritualia S. P. Ignatii de Loyola. Versio litteralis ex autographo Hispanico notis illustrata*, auctore R. P. Joanne Roothaan, editio altera, Ratisbonae: Sumptibus et Typis Friderici Pustet, 1920, prieiga: <https://archive.org/details/exspirigna>.
 43. Lojola, Ignacas, *Autobiografija. Dvasinės pratybos*, iš ispanų kalbos vertė kun. Lionginas Virbalas SJ, Vilnius: Aidai, 1996.
 44. [Massenius, Jacob,] *Speculum imaginum veritatis occultae...*, authore R. P. Massenio, editio tertia prioribus correctior, Coloniae Ubiorum: Apud J. A. Kinckium, 1681.
 45. *Monumenta Germaniae historica*, t. 1 (*Poetae Latini aevi Carolini*), recensuit Ernestus Duemmler, Berolini: apud Weidmannos, 1881.

46. Officium parvum B. Mariae Virginis, in: *Breviarium Romanum ex decreto SS. Concilii Tridentini restitutum, editio quarta post alteram typicam, pars hiemalis*, Ratisbonae, Romae, Neo Eboraci et Cincinnati: Sumptibus et typis Friderici Pustet, S. Sedis Apost. et S. Rituum congreg. typogr., 1907.
47. Origenas, *Giesmių giesmės homilijos*, iš lotynų kalbos vertė Gediminas Žukas, tekstus parengė, įvadą ir komentarus parašė Vytautas Ališauskas, Vilnius: Aidai, 2011.
48. Paulinus Nolensis, *Poemata*, I IntraText Edition CT, 2007, prieiga: <http://www.intratext.com/IXT/LAT0609/>
<http://www.thelatinlibrary.com/paulinus.poemata.html>.
49. [Paulinus of Nola,] *The poems of St. Paulinus of Nola*, translated and annotated by P. G. Walsh, New York: Newman Press, 1975.
50. Platonas, *Timajas. Kritijas*, iš graikų kalbos vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Naglis Kardelis, Vilnius: Aidai, 1995.
51. *Poetry of Carolingian Renaissance*, ed. Peter Godman, London: Duckworth, 1985.
52. [Pontanus, Jacob,], *Jacobi Pontani de Societate Iesu Floridorum Libri Octo. Editio quarta, diligenter emendata, et aliquot locis non paucis versibus aucta. Accessit item hymnorum liber singularis in ordines Caelestium*, Ingolstadii: Ex Typographia Adami Sartorii, 1602.
53. [Pontanus, Jacob,], *Jacobi Pontani de Societate Iesu Poeticarum institutionum libri tres, eiusdem Tirocinium poeticum*, Ingolstadii: Ex Typographia Davidis Sartorii, 1594, prieiga: <http://www.uni-mannheim.de/mateo/camena/pont2/pontanusinstitutiones-toc.html>
54. [Possevinus, Antonius,] *Antonii Possevini SI Tractatio De poesi et pictura ethnica, humana, et fabulosa collata cum vera, honesta, et sacra*, Lugduni: Apud Iohannem Pillehotte ad Insigne Nominis Iesu, 1594.

55. [Prosper Tiro Aquitanus], *Sancti Prosperi Aquitani Liber sententiarum*, (Corpus Christianorum, Series Latina 68A/2), cura et studio M. Gastaldo, Turnholti: Typographi Brepols editores pontificii, 1972, I IntraText Edition CT, 2007, prieiga: <http://www.intratext.com/IXT/LAT0610/>.
56. *Psalmynas. Penkios knygos*, vertimas iš Neovulgatos, vertė kun. A. Liesis, Vilnius–Kaunas, Lietuvos TSR Vyskupijų Ordinarių Kolegijos leidinys, 1973.
57. [Prudentius, Aurelius Clemens,] *Aurelii Prudentii Clementis Carmina*, cura et studio Mauricii P. Cunningham, (Corpus Christianorum, series Latina, vol. 126), Turnholti: Typographi Brepols Editores Pontificii, 1966.
58. [Račiūnaitė, Tojana, et al.,] *Gyvas žodis, gyvas vaizdas. Fabijono Birkowskio pamokslas apie šventuosius atvaizdus*, sudarė Tojana Račiūnaitė, autoriai Arūnas Sverdiolas, Tojana Račiūnaitė, Sigita Maslauskaitė, Gabija Surdokaitė, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009.
59. [Raderus, Matthaeus,] *Ad M. Valerii Martialis Epigrammatum libros Prolemmata*, in: *Matthaei Raderi de Societate Iesu ad M. Valerii Martialis Epigrammaton libri omnes, plenis commentariis, novo studio confectis, explicatos, emendatos, illustratos, Rerumque et verborum, lemmatum item, et communium locorum variis et copiosis indiciis auctos*, [...] Moguntiae: Sumptibus Ioannis Kinckii, excudebat Hermannus Meresius, 1626.
60. [Remondus, Franciscus,] *Francisci Remondi Divionensis e Societate Iesu Epigrammatum libri. Orationes*, Antverpiae: Ex officina Martini Nutii, 1623.
61. Sarbievijus, Motiejus Kazimieras, *Lemties žaidimai = Ludi fortunae*, parengė Eugenija Ulčinė, iš lotynų kalbos vertė Ona Daukšienė, Rita Katinaitė, Eugenija Ulčinė, Vilnius: Baltos lankos, 1995.

62. Sarbievijus, Motiejus Kazimieras, *Poetika=Poetica*, t. 1: *Poezijos mokslas. Apie tobulą poeziją=Praecepta poetica. De perfecta poesi*, parengė, papildė, pratarinę parašė ir rodykles sudarė Ona Daukšienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.
63. [Sarbievijus, Mathias Casimirus,] *Mathiae Casimiri Sarbievijii Lyricorum libri IV, Epodon liber unus alterque Epigrammatum*, Antverpiae: ex officina Plantiniana Balthasaris Moreti, 1634.
64. Sarbiewski, Maciej Kazimierz, *Dii gentium = Bogowie pogan*, wstęp, opracowanie i przekład Krystyna Stawecka, przygotowanie wydania rozpoczął Stanisław Skimina przy współpracy Marii Skiminowej, (Biblioteka pisarzy polskich, seria B, Nr. 20), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich / Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1972.
65. Sarbiewski, Maciej Kazimierz, *O poezji doskonałej, czyli Wergiliusz i Homer (De perfecta poesi, sive Vergilius et Homerus)*, przełożył Marian Plezia, opracował Stanisław Skimina, (Biblioteka pisarzy polskich, seria B, Nr. 5), Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich / Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1954.
66. [Sarbiewski, Mathias Casimirus,] *Mathiae Casimiri Sarbiewski e Societate Jesu Poloni Poemata omnia*, editio omnium, quae adhuc prodierant, longe plenissima, edidit Thomas Wall, Staraviesiae: Typis et sumptibus collegii SJ, 1892.
67. [Sarbiewski, Mathias Casimirus,] *Reverendi Patris Mathiae Casimiri Sarbiewski e Societate Jesu Poemata ex vetustis manuscriptis et variis codicillis olim ab authore dissimulato nomine editis, deprompta et in unum collecta*, edidit A. Nuruszewicz, Vilnae: In typographia regia Academiae et Universitatis Societatis Jesu, 1757.
68. Sarbiewski, Maciej Kazimierz, *Wykłady poetyki (Praecepta poetica)*, przełożył i opracował Stanisław Skimina, (Biblioteka pisarzy polskich, seria B, Nr. 5), Wrocław–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich / Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1958.

69. [Scaliger, Iulius Caesar,] *Iulii Caesaris Scaligeri viri clarissimi Poemata sacra*, Coloniae: Apud Bernardum Gualtheri, 1600.
70. [Scaliger, Iulius Caesar,] *Iulii Caesaris Scaligeri Poetices libri septem*, Lugduni: Apud Petrum Santandream, 1586.
71. [Soarius, Cyprianus,] *Cypriani Soarii SJ De arte rhetorica libri tres, ex Aristotele, Cicerone, Quintiliano deprompti*, Coloniae Agrippinae: Apud Ioannem Kinckium sub Monocerote, 1625, p. 243.
72. *Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas*, Senąjį Testamentą iš hebrajų, aramėjų ir graikų kalbų vertė, pratarinę, įvadus ir ST sąvokų žodyną bei paaiškinimus parašė prel. prof. Antanas Rubšys, Naująjį Testamentą iš graikų kalbos vertė ir NT sąvokų žodyną bei paaiškinimus parašė kun. Česlovas Kavaliauskas, Vilnius: Lietuvos Vyskupų Konferencija / Katalikų pasaulio leidiniai, 2011.
73. *Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas*, iš lotynų k. vertė arkivysk. Juozapas Jonas Skvireckas, Vilnius: Vaga, t. 1–3, 1990–1991.
74. *Šventasis Raštas Senojo Testamento*, t. 3: *Psalmių knyga. Patarlių knyga. Pamokslininkas. Giesmių Giesmė. Išminties knyga. Ekleziastikas. Izaijo pranašystė*, vertė ir komentorių pridėjo vysk. Juozapas Skvireckas, Kaunas: Šv. Kazimiero Draugijos leidinys, 1923.
75. [Teresė Avilietė,] *The life of St. Theresa of Jesus, of the Order of Our Lady of Carmel*, written by herself, translated from the Spanish by Davis Lewis, third edition enlarged, London: Thomas Baker, New York: Benziger Bros., 1904, p. 164–165, prieiga: <http://www.catholicspiritualdirection.org/lifeofteresa.pdf>.
76. *Valandų liturgija pagal Romos apeigas*, parengta pagal „Liturgia horarum“ antrąjį pavyzdinį leidimą (1985), t. 1–2, Vilnius: Lietuvos Vyskupų Konferencija / Katalikų pasaulio leidiniai, 2011–2013.

77. [Vida, Marcus Hieronymus], *Poeticarum libri tres*, p. 1–64; *Christiados libri sex*, p. 1–208; in: *Marci Hieronymi Vidae Cremonensis Albae episcopi Poemata omnia quae ipse vivens agnoverat, duobus voluminibus comprehensa*, editio omnium emendatissima, Patavii: excudebat Josephus Cominus, 1731.
78. Vijūkas-Kojalavičius, Albertas, *Lietuvos istorijos įvairenybės*, 2 dalis, sudarė Darius Kuolys, iš lotynų kalbos vertė Rasa Jurgelėnaitė, vertimą parengė ir leidinį redagavo Ona Daukšienė, komentarus parašė Darius Baronas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.
79. [Vijūkas-Kojalavičius, Albertas], *Miscellanea rerum ad statum Ecclesiasticum in Magno Lituaniae ducatu pertinentium, collecta ab Alberto Wiiuk Koialowicz [...]*, Vilnae: Typis Academicis, 1650.
80. Грасиан Бальтасар, *Карманный оракул. Критикон*, издание подготовили Е. М. Лысенко, Л. Е. Пинский, Москва: Наука, 1984.

Mokslinė literatūra

1. Ališauskas, Vytautas, „Išgirk *Giesmių giesmę*, skubėk ją suprasti...“, in: Origenas, *Giesmių giesmės homilijos*, iš lotynų kalbos vertė Gediminas Žukas, tekstus parengė, įvadą ir komentarus parašė Vytautas Ališauskas, Vilnius: Aidai, 2011, p. 9–73.
2. Alter, Robert, *The Art of Biblical poetry*, revised and updated, New York: Basic Books, 2011.
3. Auerbach, Erich, *Mimesis*. Tikrovės vaizdavimas Vakarų pasaulio literatūroje, iš vokiečių kalbos vertė Antanas Gailius, Vilnius: baltos lankos, 2003.
4. Baronas, Darius, „Komentarai“, in: Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *Lietuvos istorijos įvairenybės*, 2 dalis, sudarė Darius Kuolys, iš lotynų kalbos vertė Rasa Jurgelėnaitė, vertimą parengė ir leidinį

- redagavo Ona Daukšienė, komentarus parašė Darius Baronas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.
5. Barry, W., „Hebrew poetry of Old Testament“, *The Catholic Encyclopedia*, New York: Robert Appleton Company, retrieved September 28, 2013 from New Advent:
<http://www.newadvent.org/cathen/12174b.htm>.
 6. Bergvall, Åke, *Augustinian Perspectives in the Renaissance*, Uppsala: Uppsala University, 2001.
 7. Boland, Eavan, „Religion and Poetry“, *The Furrow*, December 1982, t. 33, Nr. 12, p. 743–750.
 8. Bolewski, Jacek, SJ, „*Nascitur una... discors concordia*. Aspekty teologiczne twórczości Sarbiewskiego“, in: *Nauka z poezji Macieja Kazimierza Sarbiewskiego SJ*, Warszawa: Bobolanum, 1995, p. 87–111.
 9. Bolewski, Jacek, SJ, Kapusta, Paweł, SJ, „M. C. Sarbiewski’s Fabular theology“, *Mathias Casimirus Sarbievius ir cultura Lithuaniae, Poloniae, Europae / Motiejus Kazimieras Sarbievijus Lietuvos, Lenkijos, Europos kultūroje*, Vilnius: LLTI, 1998, p. 37–154.
 10. Brown, Peter, *The Rise of Western Christendom. Triumph and Diversity, A.D. 200–1000*, second ed., Blackwell Publishing, 2003.
 11. Budzyński, Józef, *Horacjanizm w liryce polsko-lacińskiej renesansu i baroku*, Wrocław i inn.: Wydawnictwo polskiej akademii nauk, 1985.
 12. Buszewicz, Elwira, „Maciej Kazimierz Sarbiewski – Ody refleksyjne i religijne“, *Lektury polonistyczne*, (serija *Średniowiecze-Renesans-Barok*), Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych, 1999.
 13. Buszewiczowa, Elwira, „Homo religiosus w świecie żłudy (Myśli o Bogu, doczesności i wieczności w liryce Macieja Kazimierza

- Sarbievskiego)“, *Rocznik Komisji historycznoliterackiej*, t. 31–32, Kraków: Wydawnictwo oddziału Polskiej Akademii nauk, 1997.
14. Cybulska, Ewa, „Mystic Motifs in 17th century Polish Poetry in the Context of Spanish Meditatio Culture“, in: *Iberian and Slavonic Cultures: Contact and Comparison*, Lisbon: CompaRes, 2007, p. 292–301.
 15. Eadem, *Sarmacki Horacy i jego liryka*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 2006.
 16. Čiočytė, Dalia, „Religinė poezija“, in: Lietuvių literatūros enciklopedija, Vilnius: LLTI, 2001, p. 417.
 17. Conley, Thomas M., *Rhetoric in the European Tradition*, Chicago: Chicago UP, 1990.
 18. Curtius, Ernst Robert, *European Literature and the Latin Middle Ages*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, seventh printing, with afterword, 1990 (1953). (Orig.: Ernst Robert Curtius, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Bern: A. Francke AG Verlag, 1948.)
 19. Daukšienė, Ona, „M. K. Sarbievijaus odės švč. Mergelei Marijai: krikščioniškosios poezijos raidos atspindžiai“, *Istorijos rašymo horizontai*, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 18), Vilnius: LLTI, 2004, p. 169–187.
 20. Eadem, „M. K. Sarbievijaus religinės poezijos sluoksniai“, *Kražiai amžių sandūroje*, (*Acta Academiae Artium Vilnensis = Vilniaus dailės akademijos darbai*, 36), 2005, p. 53–62.
 21. Eadem, „Augustino paieškos XVI–XVII a. poetikose ir poezijoje“, *Šv. Augustinas: tradicijos, kontekstai, interpretacijos*, sudarė ir parengė Darius Alekna, serija *Christiana tempora*, Nr. 2, 2006, p. 203–228.
 22. Eadem, „*Discors concordia* XVII a. jėzuitų kūryboje: teorinės prielaidos ir raiška“, *Literatūra*, 48(7), 2006, p. 52–66.

23. Eadem, „Lietuviškosios religinės tapatybės raiškos užuomazgos ir jų ženklai XVII amžiaus LDK poezijoje: M. K. Sarbievijaus religinės tematikos tekstai“, *Literatūra*, 48(7), 2006, p. 67–91.
24. Eadem, „Elementy chrześcijańskiej tradycji poetyckiej w utworach religijnych M. K. Sarbiewskiego“, *Terminus*, (*Półrocznik poświęcony tradycji antycznej w kulturze europejskiej*), Kraków, 2006 (1(14)), p. 43–61.
25. Eadem, Švč. Mergelės Marijos vaizdavimas LDK XVII a. poezijoje: M. K. Sarbievijaus *Keturios Mergelės Motinos Mylios*“, in: *Virgo venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje*. Mokslo straipsnių rinkinys, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 9–32.
26. Estreicher, Karl, *Bibliografia Polska*, Kraków: W Drukarnie Uniw. Jagiellońskiego, 1888–1951, t. 27, 1928.
27. Evenepoel, W., „The place of poetry in Latin Christianity“, in: *Early Christian Poetry. A Collection of Essays*, edited by J. den Boeft and A. Hilhorst, Leiden: E. J. Brill, 1993, p. 35–60.
28. Fumaroli, Marc, „Préface“, in: *La Lyre Jésuite*. Anthologie de poèmes latins (1620–1730), présentés, traduits et annotés par Andrée Thill, Genève; Librairie Droz S. A., 1999.
29. Gadamer, Hans-Georg, „Apie supratimo ratą“, in: Idem, *Istorija. Menas. Kalba*, sudarė ir vertė Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 1999.
30. Gietmann, Gerhard, „Canticle of Canticles“, *The Catholic Encyclopedia*, vol. 3, New York: Robert Appleton Company, 1908, prieiga: <http://www.newadvent.org/cathen/03302a.htm>.
31. Gineitis, Leonas, *Klasicizmo problema lietuvių literatūroje*, Vilnius: Vaga, 1972.
32. Godman, Peter, „Introduction“, in: *Poetry of Carolingian Renaissance*, London: Duckworth, 1985, p. 1–80.
33. Green, Roger P. H., *Latin Epics of New Testament*, New York: Oxford University Press, 2006.

34. Herzog, Urs, *Divina Poesis*, Studien zu Jacob Baldes Geistlicher Odendichtung, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1976.
35. „Les grandes poétiques conceptistes“, *Histoire des Poétiques*, Paris: Presses Universitaires de France, 1997.
36. Hernas, Czesław, *Literatura baroku*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995.
37. Jovaiša, Albinas, *Senoji Lietuvos literatūra*, Kaunas: Šviesa, 1999, p. 147–151.
38. Jucevičius, Liudvikas, *Mokyti žemaičiai*, Vilnius: Vaga, 1975, p. 132–136.
39. Kilman, Erika, *Expositiones sequentiarum. Medieval Sequence Commentaries and Prologues*, editions with Introductions, Stockholm: Stockholm University, 2006.
40. Kotarska, Jadwiga, *Erotyk staropolski. Inspiracje i odmiany*, Wrocław: Polska Akademia Nauk, 1980.
41. Juknytė, Ernesta, „Modernioji religinė sąmonė lietuvių egzodo poezijoje“, daktaro disertacija, Vilnius: VU, 2010.
42. Klimaitė-Keturakienė, Eglė, „Naratyvioji asmens tapatybė XIX a. pradžios ir vidurio lietuvių literatūroje“, *Literatūra*, E-4, 2003.
43. *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, sudarė D. Ramonienė, Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 1997.
44. Kulbokas, Vladas, *Lietuvių religinė poezija*, Putnam, „Krikščionis gyvenime“ leidinys, išleistas autoriaus lėšomis, 1982.
45. Künstler-Langner, Danuta, *Anioł w poezji baroku. Dzieje postaci w kulturze dawnej Europy*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2007.
46. Eadem, „The Spanish Inspiration of Polish Seventeenth Century Poetry in Context of Spanish Culture of Meditation“, p. 292–301, in: *Iberian and Slavonic Cultures: Contact and Comparison*, Lisbon: CompaRes, 2007, p. 285–291.

47. Kuolys, Darius, „Sarbievijus politiniame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teatre“, in: *Motiejus Kazimieras Sarbievijus Lietuvos, Lenkijos, Europos kultūroje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 309–330.
48. Lebedys, Jurgis, *Senoji lietuvių literatūra*, paruošė Juozas Girdzijauskas, Vilnius: Mokslas, 1977, p. 133–136.
49. Lejay, Paul, „Latin Literature in Early Christianity“, *The Catholic Encyclopedia*, vol. 9, New York: Robert Appleton Company, prieiga: <http://www.newadvent.org/cathen/09023a.htm>.
50. Liškevičienė Jolita, „Juozapato Kuncevičiaus gyvenimo iliustracijos: pasakojimas ir emblema“, in: *Vaizdas ir pasakojimas*, (Serija *Acta Academiae Artium Vilnensis = Vilniaus dailės akademijos darbai*, 25), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, 163–165.
51. Łukaszewicz-Chantry, Maria, *Trzy nieba. Przestrzeń sakralna w liryce Macieja Kazimierza Sarbiewskiego*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002.
52. Melnikova, Irina, *Intertekstualumas. Teorija ir praktika*, Vilnius: VU leidykla, 2003.
53. Metford, JCI, *Krikščionybė: realijos ir legendos*, Enciklopedinis žinynas, Vilnius: Alma littera, 2001.
54. Mickūnaitė, Giedrė, *Vytautas Didysis. Valdovo įvaizdis*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008.
55. Mykolaitytė, Aurelija, „Religinės savimonės atspindžiai XIX amžiaus lietuvių poezijoje“, *Soter*, 2005, Nr. 15 (43), p. 203–212.
56. Michałowska, Teresa, *Poetyka i poezja. Studia i szkice staropolskie*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1982.
57. Mikołajczak, Aleksander Wojciech, *Antyk w poezji Macieja Kazimierza Sarbiewskiego*, Poznań: Polinfo, 1994.
58. Mikołajczak, Alexander Wojciech, *Studia Sarbieviana*, Gniezno: Gnieźnieńska Firma Wydawnicza, 1998.

59. Monfasani, J., „The *De doctrina Christiana* and Renaissance Rhetoric“, *Reading and Wisdom: the De doctrina Christiana of Augustine in the Middle Ages*, ed. by Edward D. English, Notre Dame, 1998, p. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 1998.
60. Moreschini, Claudio, Norelli, Enrico, *Histoire de la littérature chrétienne antique grecque et latine*, I: De Paul à l'ère de Constantin, traduction: Madeleine Rousset, Genève: Labor et Fides, 2000 (orig.: Moreschini, Claudio, Norelli, Enrico, *Storia della letteratura Christiana antica greca e latina*, Brescia: Morcelliana, 1996).
61. Moss, Ann, „Latin Liturgical Hymns and their Early Printing History, 1470–1520“, *Humanistica Lovaniensia*, vol. 36, Leuven University Press, 1987.
62. Müller, Martin Heinrich, „*Parodia Christiana*“. Studien zu Jacob Baldes Odendichtung, Zürisch: Juris-Verlag, 1964.
63. Narbutas, Sigitas, „Sarbievijaus poezijos leidimai XVII amžiuje“, in: *Motiejus Kazimieras Sarbievijus Lietuvos, Lenkijos, Europos kultūroje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 289–305.
64. Nedzinskaitė, Živilė, *Tepaliks kiekvienas šlovę po savęs... Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus poetikos ir poezijos recepcija XVII–XVIII amžiaus LDK jėzuitų edukacijos sistemoje*, Vilnius: LLTI, 2011.
65. Newman, Barbara, „The *Marienleich* in context“, in: Eadem, *Frauenlob's Song of Songs – A Medieval German Poet and His Masterpiece*, The Pennsylvania State University Press, 2006.
66. O'Daly, Gerard, *Days linked by Song. Prudentius' „Cathemerinon“*, Oxford University Press, 2012.
67. Otwinowska, Barbara, „‘Concors discordia’ Sarbiewskiego w teorii konceptyzmu“, *Pamiętnik literacki* 59/3, Wrocław, 1968, p. 81–110.
68. Patiejūnienė, Eglė, *Brevitas ornata: Mažosios literatūros formos XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės*

- spaudiniuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
69. Pelegrin, Benito, *Éthique et esthétique du baroque. L'espace jésuitique de Baltasar Gracián*, Actes SUD, Hubert Nyssen, editeur, 1985.
 70. [Piastra, Clelia Maria, parengimas, komentarai,] *La poesia mariologica dell'Umanesimo latino*, a cura di Clelia Maria Piastra, Firenze: Edizioni del Galuzzo, 2002.
 71. Piastra, Clelia Maria, *La poesia mariologica dell'Umanesimo latino. Repertorio e incipitario*, Spoleto: Centro italiano di studi sull'alto medioevo, 1994, p. 1–86.
 72. Piskała, Magdalena, *Boże miłości i wstydlive dowcipy. Studia nad epigramatyczną twórczością Macieja Kazimierza Sarbiewskiego i Alberta Inesa*, Warszawa: IBL, Stowarzyszenie Pro cultura litteraria, 2009.
 73. Pociūtė, Dainora, Vaicekauskas, Mikas, „Lietuvių bažnytinės giesmės. XVII–XVIII amžiai“, *Giesmės dangaus miestui. XVI–XVIII amžiaus lietuvių bažnytinių giesmių antologija*, parengė Dainora Pociūtė-Abukevičienė ir Mikas Vaicekauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
 74. Pociūtė, Dainora, „Jano Kochanowskio tekstai lietuviškuose XVI–XVII a. LDK reformatų giesmynuose“, *Senoji Lietuvos literatūra*, 2006, kn. 22, p. 119–142.
 75. Eadem, *XVI–XVII a. protestantų bažnytinės giesmės: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė ir Prūsų Lietuva*, Vilnius: Pradai, 1996.
 76. Rabikauskas, Paulius, *Vilniaus Akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, (*Fontes historiae Universitatis Vilnensis*), Vilnius: Aidai, 2002.
 77. Idem, „Sarbievijus Romoje“, in: *Motiejus Kazimieras Sarbievijus Lietuvos, Lenkijos, Europos kultūroje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 51–78.

78. [Račiūnaitė, Tojana, sudarymas,] *Gyvas žodis, gyvas vaizdas: Fabijono Birkowskio pamokslas apie šventuosius atvaizdus*, sudarė Tojana Račiūnaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009.
79. Raspa, Anthony, *The Emotive Image. Jesuit Poetics in the English Renaissance*, Texas Christian University Press, 1983.
80. Ročka, Marcelinas, „Apie Sarbievijaus poetiką“, in: *Senosios lietuvių literatūros baruose*, sudarė Jonas Zinkus, Vilnius, 1971, p. 15–62;
81. Idem, „Vilniškė Sarbievijaus poetikos dalis“, *Literatūra*, 25(3), 1983, p. 54–64.
82. Santi, Angelo de, „Litany of Loreto“, in: *The Catholic Encyclopedia*, vol. 9, New York: Robert Appleton Company, prieiga: <http://www.newadvent.org/cathen/09287a.htm>.
83. Sarnowska, Elżbieta, „Teoria poezji Macieja Kazimierza Sarbiewskiego“, *Studia z teorii i historii poezji*, serija 1, 9, p. 127–147.
84. Sarnowska-Temierusz, Elżbieta, *Zarys dziejów poetyki (Od starożytności do końca XVII w.)*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985.
85. Skimina, Stanisław, „Przedmowa“, *Wykłady Poetyki (Praecepta poetica)*, przełożył i opracował Stanisław Skimina, (Biblioteka pisarzy polskich, seria B, Nr. 5), Wrocław–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich / Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1958, p. XXXVI–XLVIII.
86. Sokołowska, Jadwiga, *Spory o barok w poszukiwaniu modeli epoki*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1971.
87. Speičytė, Brigita, *Poetinės kultūros formos. LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje (Literatūra, 46 (1))*, Vilnius: VU leidykla, 2004.

88. Stawecka, Krystyna, *Religijna poezja łacińska XVI wieku w Polsce*, Lublin: Towarzystwo naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1964.
89. Tatarkiewicz, Władysław, „Pierwszy polak w dziejach estetyki“, *Studia i materiały z dziejów nauki polskiej* 12, seria A, 1968.
90. Georg G. Tavard, *The Thousand Faces or the Virgin Mary*, published by Michael Glazier, 1996.
91. Tylanda, Jozefas N., J. D., *Jėzuitai šventieji ir kankiniai*, translation into Lithuanian of Jesuit saints and martyrs by Kazimieras Ambrasas SJ, Vilnius-Roma-Čikaga, 1995.
92. Tyruolis, Antanas, „Lietuvių religinė poezija“, *Aidai: mėnesinis kultūros žurnalas*, 1984, Nr. 1 (sausis-vasaris), p. 63.
93. Ulčinaitė, Eugenija, „Koncepto teorija XVII a. retorikos moksle“, *Literatūra*, 1992, 34(3), p. 13–19.
94. Eadem, „Sarbievijus ir Seneka: stoikų filosofija ir mąstymo paradokсай“, *Literatūra*, t. 38(3), 1996, p. 40–51.
95. Eadem, „Sarbiewski w retorykach XVII–XVIII w. na Litwie. Sprawa imitacji“, in: *Prace historyczno literackie*, Nr 17: *Oświecenie: Kultura – Myśl*, pod redakcją Juliana Platta, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1995, p. 189–201.
96. Eadem, *Teoria retoryczna w Polsce i na Litwie w XVII wieku: próba rekonstrukcji schematu retorycznego*, (Rozprawy Literackie), Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984.
97. Eadem, „Tradycja i nowatorstwo w wykładach retoryki w kolegiach jezuickich w XVII–XVIII wieku“, in: *Jezuicka ars educandi: Prace ofiarowane księdzu Profesorowi Ludwikowi Piechnikowi SJ*, Kraków: Wydawnictwo WAM Księża Jezuici, 1995, p. 241–252.
98. Ulčinaitė, Eugenija, Jovaišas, Albinas, *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.

99. Urbański, Piotr, *Natura i łaska w poezji polskiego baroku*. Okres potrydencki, Kielce: Wydawnictwo Szumacher, 1996.
100. Urbelytė, Valda „*Aštrus ir šmaikštus stilius* M. K. Sarbievijaus epigramose“, bakalauro darbas, Vilnius: VU, 2002.
101. Vaicekauskas, Mikas, *Lietuviškos katalikiškos XVI–XVIII amžiaus giesmės (Senosios literatūros studijos)*, Vilnius: LLTI, 2005.
102. Vaišnora, Jonas, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma: Lietuvių katalikų MA, 1958.
103. Vaišvilaitė, Irena, *Baroko pradžia Lietuvoje*, (Serija *Acta Academiae Artium Vilnensis = Vilniaus dailės akademijos darbai*, 6), Vilnius, 1995.
104. Vaitkevičiūtė, Viktorija, *LDK katalikiškas baroko pamokslas. Tarp ars vivendi ir ars moriendi*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.
105. Valinčiūtė Rima, *Jėzaus Kristaus ikonografija Lietuvos baroko altorių tapyboje*, daktaro disertacija, Kaunas: VDU, 2006.
106. Veteikis, Tomas, *Graikų kalbos studijos ir graikiškoji kūryba Lietuvoje XVI–XVII amžiuje*, skyrius „Graikų autorių recepcija Sarbievijaus kūryboje“, daktaro disertacija, Vilnius: VU, 2004.
107. Vitkauskienė, Birutė Rūta, „Marijos kultas“, in: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai, Vilnius: Aidai, 2001, p. 334–335.
108. Waller, Gary, *The Virgin Mary in Late Medieval and Early Modern English Literature and Popular Culture*, Cambridge University Press, 2011.
109. Walsh, P. G., „Introduction“, *The poems of St. Paulinus of Nola*, translated and annotated by P. G. Walsh, New York: Newman Press, 1975.
110. Walsh, P. G., „Virgil and Medieval Epic“, in: *Virgil in a Cultural Tradition: Essays to celebrate the Bimillennium*, edited by Richard A. Cardwell and Janet Hamilton, Wien, 1997, p. 52–64.

111. Warszawski, Józef, TJ, „*Dramat rzymski*“ *Macieja Kazimierza Sarbiewskiego TJ (1622–1625)*, studium literacko-biograficzne, Rzym: Typis Pontificiae Universitatis Gregorianaе, 1984.
112. Wilson, James Matthew, „Four Ways of Encountering Poetry and Religion“, *Contemporary Poetry Review*, 6/15/2006, prieiga: http://www.academia.edu/1131014/Four_Ways_of_Encountering_Poetry_and_Religion.
113. Wiman, Christian, „Notes on Poetry and Religion“, *Harvard Divinity Bulletin*, Winter 2007, t. 35, Nr. 1, prieiga: <http://www.hds.harvard.edu/news-events/harvard-divinity-bulletin/articles/notes-on-poetry-and-religion>.
114. Witke, Charles, *Numen Litterarum. The Old and the New in Latin Poetry from Constantine to Gregory the Great*, (Mittellateinische Studien und Texte, t. 5), Leiden: E. J. Brill, 1971.
115. Zaborskaitė, Vanda, *Prie Lietuvos teatro ištakų: XVI–XVIII a. mokyklinis teatras*, Vilnius: Mokslas, 1981.
116. Zabulis, Henrikas, „Sarmatarumne Horatius an directim Horati poeta nominandus Sarbievius“, in: *Motiejus Kazimieras Sarbievijus Lietuvos, Lenkijos, Europos kultūroje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 195–214.
117. Пинский, Леонид Ефимович, „Эстетические принципы Грасиана. Трактат-антология «Остроумие, или Искусство изощренного ума». Карманный оракул. Критикон“, in: Грасиан Бальтасар, *Карманный оракул. Критикон*, издание подготовили Е. М. Лысенко, Л. Е. Пинский, Москва: Наука, 1984, p. 512–517.